

*Zajednička procjena
stanja razvoja
u zemlji (CCA)
Bosna i Hercegovina*

**ZAJEDNIČKA PROCJENA STANJA
RAZVOJA U ZEMLJI (CCA)
BOSNA I HERCEGOVINA**

Decembar 2004.

SADRŽAJ

SPISAK SKRAĆENICA	3
KARTA BOSNE I HERCEGOVINE	5
PODACI I BROJKE O BIH	6
UVOD	7
DJELOKRUG CCA	8
POLITIČKI OKVIR	8
RAVNOPRAVNOST SPOLOVA	9
BOSNA I HERCEGOVINA U KONTEKSTU	10
DAYTONSKI MIROVNI SPORAZUM	10
EVROPSKA INTEGRACIJA	11
SOCIO-EKONOMSKA SITUACIJA I STATISTIČKI PODACI	12
EKONOMIJA	12
RASELJENIŠTVO, POVRATAK I MIGRACIJE	14
KORUPCIJA I ORGANIZIRANI KRIMINAL	15
JAVNE FINANSIJE	16
SIROMAŠTVO, UGROŽENOST, UGROŽENE KATEGORIJE	17
UPRAVA	22
PROCJENA	22
Javna uprava	22
Učešće građanskog društva	23
ANALIZA	24
Javna uprava	24
Učešće građanskog društva	24
TRENUTNI ODGOVORI I PARTNERSTVA	25
Javna uprava	25
Učešće građanskog društva	25
PRUŽANJE OSNOVNIH SOCIJALNIH USLUGA: PRISTUP I KVALITET	26
PROCJENA	26
Obrazovanje	27
Zdravstvo	28
ANALIZA	32
Obrazovanje: nejednak i smanjen pristup i neadekvatan kvalitet	33
Zdravstvo: nejednak pristup i loš kvalitet	34
TRENUTNI ODGOVORI I PARTNERSTVA	36
Reforma obrazovanja	36
Reforma sektora zdravstvene zaštite	37
SOCIJALNA ZAŠTITA	39
PROCJENA	40
Dječja zaštita	40
Sistem socijalne zaštite	42
ANALIZA	43
TRENUTNI ODGOVORI I PARTNERSTVA	46
ZAŠTITA OKOLIŠA	47
PROCJENA	47
ANALIZA	48
TRENUTNI ODGOVORI I PARTNERSTVA	49
SIGURNOST LJUDI	50
PROCJENA	51
ANALIZA	51
Stalna prijetnja preko jednog miliona kopnenih mina i neeksplodiranih ubojnih sredstava	52
Proliferacije malog i lakog naoružanja	53
TRENUTNI ODGOVORI I ODGOVORNOSTI	54
IZVOR PODATAKA	56
RAZVOJNI INDIKATORI	59

SPISAK SKRAĆENICA

BiH	Bosna i Hercegovina
BHCD	Bosnia and Herzegovina Commission for Demining (Komisija za deminiranje Bosne i Hercegovine)
BHMAC	Bosnia and Herzegovina Mine Action Center (Centar za protuminsko djelovanje Bosne i Hercegovine)
CARDS	Community Assistance for Reconstruction Development and Stabilization in the Balkans (Pomoć zajednici u razvoju obnove i stabilizaciji na Balkanu)
CCA	Common Country Assessment (Zajednička procjena stanja razvoja zemlje)
CCS	Common Country Study (Zajednička studija za zemlju)
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Konvencija o ukidanju svih vidova diskriminacije nad ženama)
CEE	Central and Eastern Europe (Centralna i Istočna Evropa)
CERD	International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination (Međunarodna konvencija o ukidanju svih vidova rasne diskriminacije)
CID	Clinic for Infectious Diseases (Klinika za infektivne bolesti)
CRC	Convention on the Rights of the Child (Konvencija o pravima djeteta)
CRPC	Commission for Real Property Claims (Komisija za imovinske zahtjeve)
CSO	Civil society organization (organizacija građanskog društva)
DALY	disability-adjusted life years (godine života podešene prema invaliditetu)
DEM	Deutsche Mark (Njemačka marka)
DPA	Dayton Peace Agreement (Daytonski mirovni sporazum)
DU	Depleted uranium (osiromašeni uranij)
DZ	Dom zdravlja
EC	European Community (Evropska zajednica)
EMAC	Entity-level Mine Action Center (Entitetski centar za protuminsko djelovanje)
EU	European Union (Evropska unija)
EUR	Euro
EWS	Early Warning System (Sistem ranog upozoravanja)
FAO	Food and Agricultural Organization of the United Nations (Organizacija Ujedinjenih naroda za poljoprivredu i hranu)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FRY	Federal Republic of Yugoslavia (Savezna Republika Jugoslavija)
GDP	gross domestic product (bruto domaći proizvod)
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima)
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights (Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima)
IDA	International Development Association (Međunarodna razvojna asocijacija)
IDP	internally displaced persons (interno raseljene osobe)
IDU	injecting drug use (unošenje droge ubrizgavanjem)
IFRC	International Federation of the Red Cross (Međunarodna federacija crvenog križa)
IFS	International Forum Solidarity (Međunarodni forum solidarnosti)
IJC	International Judicial Commission (Međunarodna pravosudna komisija)
IPH	Institutes of Public Health (Zavod za javno zdravstvo)
IMCI	Integrated Management of Childhood Illness (Integrirano upravljanje dječijim bolestima)
IMF	International Monetary Fund (Međunarodni monetarni fond)
IMR	infant mortality rate (stopa smrtnosti novorođenčadi)
IOM	International Organization for Migration (Međunarodna organizacija za migracije)
IPTF	International Police Task Force (Međunarodne policijske snage)
IRC	International Rescue Committee (Međunarodni komitet spasa)
KM	Convertible Mark (Konvertibilna marka)
LAB	Local Advisory Board (Lokalni savjetodavni odbor)
LSMS	Living Standard Measurement Survey (Ispitivanje u svrhu mjerenja životnog standarda)
MAB	Municipal Advisory Board (Općinski savjetodavni odbor)
MCH	Maternal and Child Health (Zdravlje porodilja i djece)
MDG	Millennium Development Goal (Milenijumski razvojni cilj)
NATO	North Atlantic Treaty Organisation (Organizacija svjeveroatlantskog saveza)

NEAP	National Environmental Action Plan (Nacionalni akcioni plan za okoliš)
NHDR	National Human Development Report (Nacionalni izvještaj o humanom razvoju)
NVO	nevladina organizacija
OHR	Office of the High Representative (Ured visokog predstavnika)
OSCE	Organization for Security and Cooperation in Europe (Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi)
PHARE EU	European Union Assistance Programme for Central Europe (Program pomoći Evropske unije za Centralnu Evropu)
PHC	primary health care (primarna zdravstvena zaštita)
PIC	Peace Implementation Council (Vijeće za provedbu mira)
PIP	Projekt izgradnje povjerenja
PLIP	Property Legislation Implementation Plan (Plan implementacije imovinskih zakona)
PRSP	Poverty Reduction Strategy Paper (Razvojna strategija)
RS	Republika Srpska
SEE	South East Europe (Jugoistočna Evropa)
SICG	Srbija i Crna Gora
STI	Sexually Transmitted Infection (spolno prenosiva infekcija)
STOP	Special Trafficking Operation Programme (Specijalni operativni program protiv trgovine ljudima)
TA	Temporary Admission (privremeni prihvrat)
UN	United Nations (Ujedinjeni narodi)
UNDAF	United Nations Development Assistance Framework (Okvir za razvojnu pomoć Ujedinjenih naroda)
UNDP	United Nations Development Programme (Razvojni program Ujedinjenih naroda)
UNEP	United Nations Environment Programme (Ekološki program Ujedinjenih naroda)
UNESCO	United Nations, Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, nauku i kulturu)
UNFPA	United Nations Population Fund (Populacijski fond Ujedinjenih naroda)
UNHCR	United Nations High Commission for Refugees (Visoka komesarijat Ujedinjenih naroda za izbjeglice)
UNICEF	United Nations Children's Fund (Dječiji fond Ujedinjenih naroda)
UNMAC	United Nations Mine Action Center (Centar za protuminsko djelovanje Ujedinjenih naroda)
UNMIBH	United Nations Mission in Bosnia Herzegovina (Misija Ujedinjenih naroda u Bosni i Hercegovini)
UN OCHA	United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (Ured Ujedinjenih naroda za koordinaciju humanitarnih poslova)
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime (Ured Ujedinjenih naroda za drogu i kriminal)
UNOHCHR	United Nations Office for the High Commissioner for Human Rights (Ured Visokog komesara UN-a za ljudska prava)
UNV	United Nations Volunteers (Volonteri Ujedinjenih naroda)
USD	United States Dollar (američki dolar)
UXO	Unexploded Ordinance (neeksplozivna ubojna sredstva)
VAT	Value Added Tax (porez na dodatu vrijednost)
ILO	International Labour Organization (Međunarodna organizacija rada)
WFFC	World Fit For Children (Svijet primjeren djeci)
WHO	World Health Organization (Svjetska zdravstvena organizacija)
WTO	World Trade Organization (Svjetska trgovinska organizacija)

KARTA BOSNE I HERCEGOVINE

PODACI I BROJKE O BIH

Osnovni podaci (2002. osim ako nije naglašeno drukčije)

Stanovništvo (procjena)	3,8 miliona		
Gustina naseljenosti	74,2 stanovnika/km ²		
Spolna struktura stanovništva (%, 2000.)	žene 50,4	muškarci 49,6	
Dječija populacija (ispod 18) (LSMS 2001.)	867.632 (22,8%)		
Očekivani životni vijek (godina)	prosjek 73	76 za žene	71 za muškrace
GDP po glavi stanovnika	US\$ 1.263		
Vitalna statistika (stope na hiljadu)	natalitet 9,9	mortalitet 8,0	prirodni priraštaj 1,9
Stopa smrtnosti djece ipod 5 (na 1.000 živih novorođenčadi)	18		
Pothranjenost (% umjerena i teška, 2000.)	4		
Stopa mortaliteta porodilja (na 100.000 živih novorođenčadi, 2001.)	5		
Mortalitet djece ispod 5 na 1.000 (2001.)	10,3		
Jednogodišnjaci imunizirani protiv DPT3 (%)	80		
Jednogodišnjaci imunizirani protiv ospica (%)	89		
Rad s djecom (%, 5-14 godina, 2000.)	11		
Zastupljenost djece u osnovnom školstvu (%, 2000. UNICEF MICS)	muška 94	ženska 95	
Zastupljenost djece koja dođu do petog razreda osnovne škole (%, 2000. UNICEF MICS)	99		
Stopa prevalencije virusa HIV kod odraslih (%, 2001.)	< 0,1		
Udio na tržištu rada (%, 2000.)	žene 34	muškarci 66	
Procenat deminiranih površina, (2002.)	6,12		
Ukupan dug/GDP (%, 2001.)	54,4		
Procenat stanovništva priključen na vodovodnu mrežu	53		
Broj izbjeglica iz BiH u Jugoistočnoj Evropi, kraj 2003. (UNHCR)	103.500		
Broj izbjeglica izvan Jugoistočne Evrope ¹ , kraj 2003. (UNHCR)	40.000		
Broj raseljenih osoba (RO) u BiH, kraj 2003. (UNHCR)	327.000		
Ukupan broj povratnika (1995-2003) (UNHCR)	985.000		
Broj izbjeglica u BiH, uglavnom iz SiCG i RH (UNHCR)	22.600		

¹ Izbjeglice iz BiH u zemljama domaćinima izvan regiona, uglavnom u državama članicama Evropske unije, za koje još nije nađeno trajno rješenje.

UVOD

Zajednička procjena stanja razvoja (CCA) Bosne i Hercegovine predstavlja informativni i analitički temelj za planiranje Okvira razvojne pomoći Ujedinjenih naroda (UNDAF) - koji predstavlja jedinstven strateški okvir za programske intervencije agencija UN-a u BiH u periodu 2004.-2009. godina. Ovaj okvir se sastoji od procjene stanja razvoja u BiH i analize ključne razvojne problematike, koji su poslužili kao temelj za planiranje UNDAF-a.

Ova Zajednička procjena stanja razvoja BiH pripremljena je pod pokroviteljstvom agencija UN-a koje djeluju u BiH, u prvom redu tri vodeće agencije: UNDP, UNFPA i UNICEF. Međutim, značajan doprinos su dali i drugi članovi porodice UN-a u BiH: UNOHCHR, UNOCHA, WHO, ILO, UNODC, UNESCO, UNHCR, UNV, FAO, IOM i Svjetska banka. U izradi ovoga dokumenta korišteni su razni dokumenti i istraživanja koja su vršile vladine i međunarodne agencije i NVO. Priprema dokumenta odvijala se paralelno sa Razvojnou strategijom za BiH (PRSP)², koja je uzeta u obzir, kao i drugi okviru državne politike koju utvrđuju organi BiH. Prema tome, CCA odražava raznolikost i djelokrug rada ovih izvora, ali ipak u konačnici predstavlja procjenu agencija UN-a.

Sastavni dio okvira CCA jesu i obaveze koje su agencije UN-a preuzele u pogledu osam Milenijumskih razvojnih ciljeva (MDG)³ i principa poštovanja ljudskih prava ugrađenih u osnovne međunarodne konvencije koje su ratificirali organi BiH. Analiza također izričito podrazumijeva pristup razvoju i smanjenju siromaštva koji polazi sa stanovišta ljudskih prava.

Ustav BiH osigurava najviši nivo međunarodno priznatih mehanizama za zaštitu ljudskih prava u skladu sa sljedećim osnovnim međunarodnim instrumentima: Evropska konvencija o ljudskim pravima (ECHR), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR), Međunarodna konvencija o ukidanju svih vrsta rasne diskriminacije (CERD), Konvencija o sprečavanju mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja, Konvencija o ukidanju svih vidova diskriminacije žena (CEDAW), Konvencija o pravima djeteta (CRC), i Međunarodna konvencija o zaštiti radnika na radu u inostranstvu i njihovih porodica. Pored toga, BiH je također potpisnica i deklaracije "Svijet po mjeri djece" (WFFC), Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama (UNFCCC) i Konvencije o biološkoj raznolikosti.

Organi BiH su dužni poštovati i ispunjavati svoje obaveze iz oblasti ljudskih prava bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Oni su isto

² U svrhu izrade ovoga izvještaja korišten je nacrt PRSP-a (2002.), i dalje reference su date prema tom tekstu. U međuvremenu je usvojena finalna verzija PRSP-a (2004. godine)

³ Izvještaj o humanom razvoju UNDP-a iz 2002. godine sadrži detaljnu procjenu i analizu pomaka koje je BiH ostvarila u kontekstu realizacije Milenijumskih razvojnih ciljeva, uskladenih prema kontekstu BiH, i on je komplementaran analizi CCA.

tako dužni osigurati zaštitne mehanizme za građanska i politička prava putem reforme zakona, kao i u najvećoj mogućoj mjeri osigurati progresivnu realizaciju socijalnih i ekonomskih prava putem zakonodavnih i ostalih reformi, te raspodjelom budžetskih prihoda. Milenijumski razvojni ciljevi predstavljaju zadatke na kojima će se mjeriti poštivanje ljudskih prava od strane BiH u razvojnom kontekstu.

U pripremi analize CCA utvrđene su tri zajedničke i međusobno povezane prijetnje razvojnom procesu:

1. Politička i administrativna fragmentiranost

Rezultat uspostavljanja političkih struktura i organa vlasti na osnovu Daytonskog mirovnog sporazuma bila je veoma kompleksna uprava i slaba vladavina zakona. To je vodilo ka opadanju kvaliteta i dostupnosti javnih usluga i osnovnih usluga u oblasti obrazovanja i zdravstvene zaštite. To je dalje vodilo ka nedostatku efikasne socijalne zaštite, posebno ugroženih kategorija. U nekoliko javnih sektora još ima prostora za uštedu, a bolje upravljanje resursima bi ojačalo područja u kojima su ti resursi urgentno potrebni kako bi građani BiH imali mogućnost realizirati svoja prava. Iako općine imaju prednost u smislu procjena lokalnih potreba i pružanja osnovnih i socijalnih usluga, regulacija, finansije, monitoring i opća koordinacija ovih programa trebalo bi da je standardizirana kako bi se osigurao jedinstven minimum i kvalitetne javne usluge.

2. Slabi kapaciteti profesionalnih radnika

Fragmentiranost i decentralizacija su prepreke za uspostavljanje efikasnih administracija. Ovo dalje vodi ka niskom kvalitetu osnovnih usluga. Međutim, postoji jasna potreba da se unaprijede vještine i kapaciteti za neophodno pružanje usluga. U javnim administracijama su uočljivi očigledni nedostaci i neefikasnost, a institucije su nastavile vršiti iste funkcije kao i prije rata, iako su se administrativna struktura i način uprave drastično promijenili. Postoji urgentna potreba da se unaprijede profesionalne vještine u skladu sa novim saznanjima u oblasti javne uprave. Državni organi, uz pomoć međunarodne zajednice, moraju provesti prijeko potrebne reforme kako bi se uklonile prepreke za uspostavljanje efikasnog, kvalitetnog i održivog sistema.

3. Slabo učešće građanskog društva

Organizacije građanskog društva i nevladine organizacije (NVO) mogu unaprijediti svoje strateško planiranje, zasnivati svoje aktivnosti na primjerima najbolje prakse, realizirati svoju važnu ulogu u društvu i jačati nezavisnost od međunarodne zajednice. S druge strane, organi vlasti moraju uvažavati važnu ulogu koju igraju ove organizacije. Slaba uloga organizacija građanskog društva usporava demokratski razvoj BiH u cjelini. Ove organizacije mogu izvršiti

važan uticaj na sva područja utvrđivanja javne politike, ali njihov glas se ne čuje i ne uzima u obzir. Potrebno je postaviti okvir za saradnju u cilju unaprjeđenja dugoročnog uticaja ovih organizacija na procese utvrđivanja državne politike za zaštitu osnovnih principa demokratskog učešća.

Djelokrug CCA

UN-ov tim za BiH izabrao je pet područja na koja će staviti akcenat u svom razvojnom djelovanju:

- Uprava
- Osnovne usluge (akcenat na obrazovanju i zdravstvu)
- Socijalna zaštita
- Zaštita okoliša
- Sigurnost ljudi (akcenat na protuminskom djelovanju i malom i lakom naoružanju).

Ova područja su izabrana prvenstveno zbog toga što srodni sektorski problemi predstavljaju izazove u oblasti osnovnih ljudskih prava i razvoja koji stoje pred organima vlasti u nastojanjima da ispune obaveze iz oblasti ljudskih prava, kao i zbog toga što ova područja imaju neproporcionalan uticaj na prava siromašnih i drugih ugroženih kategorija u BiH.

CCA predstavlja generalnu procjenu situacije u svakom od navedenih sektora, analizu ključnih problema kao i trenutne odgovore i mogućnosti za uspostavljanje partnerstva. Kao takav, ovaj izvještaj također predstavlja korisnu procjenu i razvojne situacije u BiH i analizu onih ključnih razvojnih izazova koji su poslužili kao temelj za planiranje UNDAF-a.

Politički okvir

U periodu 2002.-2003. godine, BiH je usvojila nekoliko državnih političkih okvira koji obuhvataju širok opseg tema. Akcioni planovi o smanjenju siromaštva i o razvoju, ravnopravnosti spolova, HIV/AIDS-u, zaštiti djeteta i okolišu ukazuju na postojanje volje za rješavanje pitanja ljudskih prava i razvoja u državnom kontekstu. Ipak, implementacija - ili preciznije rečeno, modalitet implementacije - predstavlja istinsku mjeru održivih reformi i unaprjeđenja dobre uprave u BiH. Jasno postojanje većeg nivoa saradnje između državnih i entitetskih organa nagovještava dobru mogućnost jedinstvenog dugoročnog pristupa razvoju i realizaciju ljudskih prava na nivou BiH.

Međutim, skoro osam godina prilika za ostvarenje razvoja je iza nas. Iako su se pojavile regionalne inicijative prema evropskoj integraciji, BiH je i dalje dosta daleko od postizanja svog izraženog cilja pristupa u puno članstvo EU. Štaviše, mnoga područja u kojima je saradnja unutar BiH slaba bacaju sjenu na inače progresivne mjere. Raznolike djelimične i neispunjene obaveze koje BiH ima u realizaciji ključnih ljudskih prava imaju prevagu nad njenim postign-

učima u smislu odgovora na razvojne izazove.

Organi BiH su pripremili izvještaje koji su potrebni za ispunjenje obaveza preuzetih na osnovu CRC-a i CEDAW-a, ali oni još nisu dostavljeni. U protekle dvije godine, oni su poduzeli korake na implementaciji obaveza u skladu sa međunarodnim pravom putem utvrđivanja sljedećih vrsta državne politike:

- Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima (decembar 2001.)
- Državni akcioni plan za djecu u BiH 2002.-2010. (juli 2002.)
- Nacionalni akcioni plan za zaštitu okoliša (mart 2003.)
- Zakon o ravnopravnosti spolova (april 2003.)
- Razvojna strategija BiH (mart 2004.)
- Nacionalni strateški plan o borbi protiv HIV/AIDS-a (nacrt 2004.)

Iako se skoro svi problemi sa kojima je BiH suočena mogu povezati sa političkim, ekonomskim i socijalnim razaranjima u toku rata, pored strukturalne slabosti u upravljanju političkom, ekonomskom i socijalnom tranzicijom u poslijeratnoj BiH, CCA stavlja akcenat na izvorne uzroke u svakom segmentu i naglašava područja u kojima je moguće intervenirati u cilju otklanjanja sve većeg siromaštva, nejednakosti i diskriminacije.

Ovom detaljnom analizom, CCA ima za cilj da pruži pomoć i organima BiH i agencijama UN-a u formuliranju, te implementaciji strateških planova za održiv i pravedan razvoj, koji će promovirati proces kojim

će se garantirati ljudska prava predviđena obavezama koje je BiH preuzela na domaćem i međunarodnom planu. Putem CCA-a, agencije UN-a u BiH podržavaju i zagovaraju princip predaje odgovornosti za razvojni proces u ruke BiH, jer je on od fundamentalnog i neusporedivog značaja za budući razvoj ove zemlje.

Ravnopravnost spolova

Ravnopravnost spolova je nezaobilazno pitanje koje zadire u sve aspekte razvoja i smanjenja siromaštva. Prema tome, CCA ima za cilj da stavi akcenat na pitanja ravnopravnosti spolova u svim segmentima. Međunarodni instrumenti o ljudskim pravima garantiraju jednaka prava za žene u svim sferama života. BiH je potpisnica ovih instrumenata, uključujući CEDAW⁴, a ustavi oba entiteta predviđaju puna i jednaka zakonska prava i prilike i muškarcima i ženama. Primjena CEDAW-a u BiH je dobra u poređenju sa ostalim zemljama u tranziciji, a u nekim aspektima je i uznapredovala, posebno u smislu institucionalnih struktura koje imaju zadatak da problematiku ravnopravnosti spolova stave u centar interesa. Zakon o ravnopravnosti spolova, koji je usvojen u martu 2003. godine, konkretno se bavi svim aspektima diskriminacije po osnovu spolne pripadnosti. Također postoje i mehanizmi na državnom nivou koji se bave ovim pitanjem. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je odgovorno za nadgledanje implementacije i daljeg razvoja zakona uključujući i osnivanje Agencije za ravnopravnost spolova na državnom nivou do kraja 2003. godine, pored komplementarnih uloga koje će imati entitetski centri za ravnopravnost spolova.

4 Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (1981.). Uključujući jednaka prava muškaraca i žena u ostvarenju svih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (ICESCR član 3), jednaka prava muškaraca i žena u ostvarenju svih građanskih i političkih prava (ICCPR član 3), nediskriminaciju (ICESCR član 2); ICCPR član 2; CRC član 2; CEDAW članovi 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10), jednaka prava žena u obrazovanju (CEDAW član 10), suzbijanje svih vidova trgovine ženama i eksploatacije prostitucije žena (CEDAW član 6), te ukidanje diskriminacije žena u svim pitanjima koja se odnose na brak i porodične odnose (CEDAW član 16).

BOSNA I HERCEGOVINA U KONTEKSTU

Daytonski mirovni sporazum

Daytonski mirovni sporazum⁵ (DPA), potpisan 1995. godine, označio je kraj žestokih međunacionalnih sukoba koji su trajali četrdeset tri mjeseca i u kojima je poginulo 250.000 ljudi, polovina stanovništva (2,2 miliona) je napustilo svoje domove a procjenjuje se da je 1,3 miliona ljudi raseljeno interno. Ovaj sporazum, u 11 članova i 11 aneksa utvrđuje tri ustava koji su na snazi na ovoj teritoriji: Ustav zajedničke Države Bosne i Hercegovine (BiH) i ustavi njenih entiteta - bošnjačko⁶-hrvatske Federacije (F BiH) i Republike Srpske (RS). Federacija se sastoji od deset federalnih jedinica poznatih pod nazivom "kantoni", od kojih je pet pretežno bošnjačkih, tri pretežno hrvatska, a dva imaju miješano stanovništvo. Republika Srpska, za razliku od Federacije, nije kantonizirana, i prema tome, nema srednji nivo vlasti između državnih institucija i vlada više od šezdeset općina u RS. Grad Brčko u Posavini je utvrđen kao poseban i neutralan distrikt 1999. godine.

Ustavom BiH postavljen je osnovni okvir zajedničkih državnih institucija koje se zasnivaju na jednakoj i paritetnoj zastupljenosti Bošnjaka, Srba i Hrvata kao kolektivno definiranih zajednica, a njihove nadležnosti se ograničavaju na uzak djelokrug. Mnoge od ključnih državnih funkcija kao što je nadležnost za socijalnu politiku (uključujući i mrežu socijalne zaštite, penzijsko osiguranje, zdravstveno osiguranje, obrazovanje i mehanizme ekonomske kontrole), fiskalnu politiku i dobrim dijelom oporezivanje - pored unutrašnjih poslova, odbrane, pravosuđa, međuentitetskih komunikacija, ekološke i tehnološke uprave i transporta pod kontrolom su dvaju entiteta u BiH, kantona u F BiH i općina u RS⁷. Državna struktura BiH zadržala je kontrolu samo nad vanjskom politikom, vanjskom trgovinom, carinskom politikom, jedinstvenom monetarnom politikom, imigracijom, politikom i uređenjem pitanja azila, međunarodnom i međuentitetskom provedbom krivičnog prava, uređenjem međuentitetskog transporta i kontrolom zračnog prometa⁸.

Daytonskim mirovnim sporazumom su zadužene neke međunarodne organizacije za implementaciju mira: NATO (IFOR kasnije SFOR); Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE); Visoki komesar UN-a za izbjeglice (UNHCR); i Misija UN-a u BiH (UNMIBH). Ovlasti za nadgledanje implementacije civilnih aspekata Mirovnog sporazuma date su Visokom predstavniku⁹. Konferencija o implementaciji mira, održana u decembru 1997. godine u Londonu, u cilju mobiliziranja

⁵ Puni naziv Daytonskih mirovnih sporazuma je "Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini". Ovaj mirovni sporazum je parafiran 21. novembra 1995. godine u Daytonu, Ohio (SAD), a potpisan je 14. decembra 1995. godine u Parizu. Puni tekst sporazuma je dostupan na adresi www.ohr.int.

⁶ Termin Bošnjak koristi se za označavanje bosanskih Muslimana.

⁷ Vidjeti Aneks 1: Ustav BiH

⁸ Aneks 4 Mirovnog sporazuma, član III

⁹ Aneks 10 Mirovnog sporazuma

međunarodne podrške za ovaj Sporazum, rezultirala je uspostavom Vijeća za implementaciju mira (PIC). Ova grupa obuhvata 55 zemalja¹⁰ i agencija koje na različite načine daju podršku mirovnom procesu - putem finansijske podrške, osiguranja trupa ili direktnog vođenja operacija u BiH.

Na sastanku Vijeća za implementaciju mira (PIC) u Bonnu, u decembru 1997. godine, Visoki predstavnik je ovlašten da bude "konačni tumač Sporazuma u BiH" i dobio je ovlasti da nameće privremene mjere u slučaju neslaganja između strana. Odlukom PIC-a Visokom predstavniku je omogućeno da donosi "mjere protiv osoba koje vrše javne funkcije ili dužnosnika koji su odsutni sa sastanaka bez osnovanog razloga ili za koje Visoki predstavnik utvrdi da krše zakonske obaveze preuzete na osnovu Mirovnog sporazuma ili uslova njegove implementacije". Tako je putem ovih odredbi iz Bonna Visoki predstavnik dobio kombinaciju izvanrednih zakonodavnih, izvršnih i čak sudskih ovlasti. Ove bonnske ovlasti su od tog perioda korištene u značajnoj mjeri: 31 odluka u 1998. godini; 91 u 1999; 86 u 2000; 54 u 2001; 153 u 2002; i 85 u 2003¹¹.

Postdaytonska međunarodna intervencija u BiH nije se samo odnosila na izgradnju Države, nego je jednako imala za cilj da gradi i stabilizira demokratski institucionalni okvir Države - okvir koji će biti prihvatljiv svim trima nacionalnim grupama - istovremeno utirući put za konačno uključivanje ove zemlje u institucije transevropske saradnje. U međuvremenu su ostvareni značajni pomaci, uključujući uvođenje zajedničke valute (pod upravom zajedničkog valutnog odbora kojim predsjedava predstavnik međunarodne zajednice), slobodu kretanja sa zajedničkim registracijskim tablicama, jedinstvenu dokumentaciju na državnom nivou (pasoši i lične karte) i Državnu graničnu službu.

Međutim, kompleksni Mirovni sporazum je neizbježno imao ozbiljne reperkusije na mogućnost Države i entiteta kao izvršnih organa da odgovore na obaveze u pogledu implementacije socijalnih, ekonomskih, građanskih i političkih prava njihovih gra-

dana. Razučeno fiskalno planiranje predstavlja kočnicu za uvođenje jedinstvenih i istih standarda za sve, te stoga bogatiji regioni i kantoni imaju više socijalne standarde i pružaju usluge na višem nivou od siromašnijih regiona, pored jasno izražene urbane i ruralne podjele. Duboki otpor promjenama preovladava na velikom broju nivoa vlasti i motiviran je koliko etnički zasnovanom politikom, korupcijom i ličnim interesom koliko i suštinskim protivljenjem uspostavi jedinstvene Države.

Osam godina nakon potpisivanja Sporazuma, političkom panoramom u BiH još uvijek dominiraju nacionalne stranke. Poslije kratkog perioda kada je na vlasti bila politička koalicija¹² koju je pokrenula međunarodna zajednica, opći izbori održani u oktobru 2002. godine - prvi izbori od potpisivanja Daytonskog sporazuma koje je organizirala BiH - doveli su na vlast tri vodeće nacionalne stranke na puni izborni mandat od četiri godine. Povratak nacionalnih stranaka, sa kompleksnim političkim podjelama u zemlji, doprinio je nastavku kontradiktorne politike i prakse koja sprječava jednaku i jedinstvenu implementaciju ljudskih prava. Dalje kočenje postkonfliktnog razvoja BiH predstavlja i zaostavština autoritativnog društva koje karakterizira nedostatak vještina i kapaciteta u javnom i privatnom sektoru i ovisnost o državnim institucijama i donatorima, te slaba osnaženost i angažman građanskog društva.

Nakon rata i ogromne međunarodne pomoći na rekonstrukciji koja je uslijedila, ova zemlja se sada nalazi na raskršću između ekonomske, socijalne i političke ovisnosti s jedne strane, i održivosti i lokalne odgovornosti za sopstveni razvoj, s druge strane. Ciljevi evropske integracije, prvobitno putem potpisivanja Sporazuma o pridruživanju i stabilizaciji i integraciji u NATO putem pristupa Partnerstvu za mir, osnovni su ciljevi reformskih procesa.

Evropska integracija

Prvi stvarni koraci ka evropskoj integraciji počeli su u maju 1999. godine, i konačan cilj BiH je stupiti u ugovorni odnos sa EU putem Sporazuma o prid-

¹⁰ Članice i učesnice PIC-a: Albanija, Austrija, Belgija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kanada, Kina (povukla se u maju 2000.), Hrvatska, Češka Republika, Danska, Egipat, Savezna Republika Jugoslavija, Finska, Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Japan, Jordan, Luksemburg, Malezija, Maroko, Nizozemska, Norveška, Oman, Pakistan, Poljska, Portugalija, Rumunija, Ruska Federacija, Saudijska Arabija, Slovačka Republika, Slovenija, Španija, Švedska, Švicarska, Turska, Ukrajina, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države; Visoki predstavnik, Arbitražno vijeće za Brčko (raspušteno 1999. godine nakon donošenja Konačne arbitražne odluke), Vijeće Evrope, Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), Evropska komisija, Međunarodni komitet crvenog križa (ICRC), Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Međunarodni monetarni fond, (IMF), Organizacija Sjevernoatlantskog saveza (NATO), Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE), Ujedinjeni narodi (UN), Visoki komesar UN-a za ljudska prava (UNHCHR), Visoki komesar UN-a za izbjeglice (UNHCR), Prelazna uprava UN-a za istočnu Slavoniju (UNTAES; ukinuta u januaru 1998.) i Svjetska banka.

¹¹ Vidjeti website OHR-a: www.ohr.int

¹² Poslije izbora u novembru 2000. godine osnovana je koalicija deset stranaka pod nazivom "Alijansa za promjene", uglavnom uz intervencije međunarodne zajednice.

ruživanju i stabilizaciji (SAA)¹³. EU Mapa puta, objavljen u martu 2000. godine, postavio je 18 ključnih uslova koje BiH treba ispuniti prije izrade Studije izvodljivosti, koja je objavljena u novembru 2003¹⁴. Zaključak ove Studije je bio da bi Komisija mogla preporučiti otvaranje pregovora o stabilizaciji i pridruživanju u toku 2004. godine, pod uslovom da BiH načini značajne pomake u nekoliko oblasti utvrđenih kao prioriteta za djelovanje: poštivanje postojećih uslova i međunarodnih obaveza¹⁵; efikasnija vlast; efikasnija javna uprava; evropska integracija; efikasnije odredbe o ljudskim pravima; efikasno pravosuđe; borba protiv kriminala, posebno organiziranog kriminala; uređenje pitanja azila i migracija; carinska i porezna reforma; zakoni o budžetima; budžetska praksa; pouzdana statistika; dosljedna trgovinska politika; integrirano energetska tržište; jedinstven ekonomski prostor u BiH i javno emitiranje¹⁶.

BiH je postala članica Vijeća Evrope 24. aprila 2002. godine¹⁷.

Pakt stabilnosti, čiji strateški cilj je stabilizacija u jugoistočnoj Evropi putem pružanja podrške regionalnoj saradnji, također je jedan od mehanizama za dalju saradnju BiH sa njenim susjedima i uključenje u evroatlantske strukture. Regionalna saradnja postoji u nekoliko oblasti, uključujući organizirani kriminal, trgovinu ljudima i narkoticima, povratak, slobodnu trgovinu, subregionalnu saradnju - dakle, područja koja daju doprinos regionalnoj saradnji, ubrzavaju integraciju u evropske strukture i osiguravaju učešće ovog regiona u relevantnim međunarodnim organizacijama. Od ovih regionalno koordiniranih aktivnosti, organi BiH učestvuju aktivno u jednom broju programa "Pakta stabilnosti za jugoistočnu Evropu", uključujući program djelovanja u okolnostima prirodnih nepogoda i radnu grupu za borbu protiv trgovine ljudima.

Socio-ekonomska situacija i statistički podaci

Od 1991. godine nije vršen popis stanovništva i u trenutnim procjenama koriste se prilagođeni podaci iz 1991. godine. Nepostojanje popisa znači da sve podatke na makro planu koji se odnose na BiH treba uzeti sa rezervom. Nedostatak tehničkih kapaciteta državnog sistema, zajedno sa finansijskim ogra-

ničenjima i političkim razlozima, predstavlja osnovnu prepreku za vršenje popisa. Predpostavlja se da je proces koji će voditi ka popisu stanovništva još najmanje dvije godine daleko (2005/2006).

Razni podaci koji su bili dostupni i koji su korišteni u ovom izvještaju proizvod su istraživanja provedenih nad izabranim i definiranim grupama. Međutim, statističke kolekcije podataka kategoriziranih po spolu, starosti, socijalnim okolnostima i zajednicama, kao i kvalitativni podaci o mjerenu životnog standarda i kvaliteta življenja su rijetki. Nedostatak tačnih podataka otežava izračunavanje čak i najosnovnijih humanih pokazatelja, kao što je smrtnost novorođenčadi ili pismenost odraslih, a posebno zaposlenost i siromaštvo. U procjenama koje se daju u programima ili koje daju agencije uzimaju se predratni podaci i prilagođavaju uzimajući u obzir broj ratnih žrtava i ogromne demografske promjene koje su rezultat rata, uključujući povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba od potpisivanja Daytonskog sporazuma.

Anketa mjerenja životnog standarda (LSMS), koja je provedena između septembra i novembra 2001¹⁸ bilo je prvo reprezentativno socijalno istraživanje na nivou domaćinstva i predstavlja važan izvor informacija. Serija anketnih panela za domaćinstva (HSPS) pod nazivom "Život u BiH", čiji rezultat će biti objavljen u julu 2003. godine, prikupljat će podatke na godišnjoj osnovi od istih domaćinstava o socijalnim prilikama domaćinstva, radu, prihodima i siromaštvu, te će osiguravati podatke za analizu ključnih faktora siromaštva.

Imajući u vidu nepostojanje podataka, "Radna grupa za pokazatelje CCA" agencija UN-a u toku 2002. godine je izradila listu pokazatelja i bazu raspoloživih podataka i izvora, koji su osnova za podatke korištene u CCA¹⁹.

Ekonomija

Ekonomiju BiH karakterizira ovisnost o međunarodnoj pomoći, postratna rekonstrukcija i tranzicija sa socijalističke na tržišnu ekonomiju. Kao posljedica uvođenja struktura iz Daytonskog mirovnog sporazuma, koje dijele zemlju u dva entiteta, ekonomija BiH

¹³ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) je međunarodni sporazum koji ima prvenstvo u odnosu na zakone zemlje kandidata. Kada se potpiše, ovaj Sporazum stupa na snagu nakon procesa ratifikacije u parlamentima zemalja kandidata kao i u Evropskom parlamentu i nacionalnim parlamentima zemalja članica EU. Sporazum je obavezujući za obje ugovorne strane u smislu ispunjavanja svih aktivnosti koje su predviđene na osnovu SAA u zadanim vremenskim rokovima.

¹⁴ http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/news/ip03_1563.htm

¹⁵ Ovo konkretno obuhvata saradnju sa Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju (ICTY)

¹⁶ Za pune detalje vidjeti: http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/news/ip03_1563.htm

¹⁷ http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Member_States/e_bo.asp#TopOfPage

¹⁸ LSMS je podržala Svjetska banka, UNDP i djelimično ga je finansirao DFID

¹⁹ Vidjeti Aneks 2

je također okarakterizirana nepostojanjem jedinstvenog ekonomskog prostora.

U periodu 1995.-2000. godina, procjenjuje se da je BiH primila US\$ 22-24 milijarde pomoći u raznim oblicima²⁰. Postratna BiH je postala ovisna o budžetskoj i humanitarnoj pomoći od međunarodne zajednice. Očekuje se da će ovisnost o pomoći i nedostatak donatorske vizije u pogledu tranzicije na samoodrživost napraviti dublje jazove u socijalnom tkivu BiH. Postoje i trenutni i budući zahjevi pred državom koje ona nije u stanju ispuniti u vrijeme kada je međunarodna pomoć sve manja.

Prije rata, dominantna struktura bh. ekonomije je bila bazična industrija (rudarstvo, metalurgija, energija), koja je bila snažno integrirana u ekonomiju SFRJ. BiH je također služila kao izvor sirovina i polufabrikata za prerađivačke kapacitete u drugim republikama. Sadašnju strukturu bh. ekonomije karakterizira obrnuta situacija, gdje nesofisticirane i nisko akumulativne usluge (ugostiteljstvo, građevinarstvo, transport), koje su primarno orijentirane prema zadovoljavanju potreba lokalnog stanovništva, sada dominiraju u ekonomiji²¹. Izvoz trenutno iznosi manje od 30 posto uvoza ove zemlje.²² Uprkos milijardama dolara donatorske pomoći za rekonstrukciju, ekonomija BiH je nekonkurentna.

GDP po glavi stanovnika je 1990. godine bio respektabilan i iznosio je US\$ 2.450. U proteklih deset godina pao je na US\$ 615 u 1995. godini, zatim je porastao na US\$ 1.164 u 2000. godini, a za 2001. se procjenjuje na US\$ 1.255. U istom periodu, nacionalni GDP je pao sa US\$ 10.725 miliona na US\$ 4.370 miliona u 2000. godini, a za 2001. godinu se procjenjuje na US\$ 4.700 miliona²³. Postoje značajne razlike između entiteta, tako da je GDP u RS oko 75 posto GDP-a u Federaciji.

U periodu nakon 1995. godine, BiH je zabilježila visoku stopu rasta, koja iznosi otprilike 25 posto godišnje. Sa veoma visoke stope rasta koja je bila preko 75 posto 1996. godine i 35 posto 1997. godine, stvarni ekonomski rast je pao na oko 10 posto 1999. godine, te se dalje procjenjuje na 3,3 posto u 2002. godini²⁴. Ovi podaci odražavaju razne faktore, uključujući i postratni ekonomski odskok, manje nivoe međunarodne pomoći, spor tempo ekonomskih reformi i političku nestabilnost u regionu.

Sadašnja struktura ekonomije, kojom dominira neprivaćni i niskoprofitni uslužni sektor i nerazvijena prerađivačka industrija koja je slabo prilagođena tržišnim uslovima uglavnom je rezultat neo-liberalne politike rekonstrukcije i tranzicije koju su u postratnom periodu provodile međunarodne finansijske institucije. Ova politika obuhvata otvaranje trgovine prema vani, nepostojanje zaštitnih mehanizama za domaće proizvode i nesprijetnost da se podrži išta što ima veze sa državnim ekonomijom. Ovaj pristup koji je prihvaćen u procesu postratne rekonstrukcije i tranzicije doveo je do de-industrijalizacije BiH, što je rezultiralo sveukupnim padom industrijske proizvodnje i dovelo GDP BiH po glavi stanovnika na 47 posto predratnih nivoa. Jedan od navedenih razloga je da je samo 2,3 posto od \$4 milijarde ukupno investiranih sredstava uloženo u industrijski sektor do 1999. godine²⁵. Međutim, industrijska proizvodnja se oporavlja. Nakon pada od 20 posto u 2001. godini, obim proizvodnje u 2002. godini u RS je porastao za 4 posto, a 13 posto u Federaciji. Međutim, ovo je i dalje niže od iznosa iz 2001. godine²⁶.

Ono što je usložnilo problem, dakle, proces privatizacije koji je otpočeo 1998. godine kada se većina preduzeća u državnom vlasništvu, suočena sa stranom konkurencijom na domaćim tržištima, već bila raspala, nije donio sa sobom strane investicije, kapital, nove tehnologije, proizvode i strateške partnere. Sada su preduzeća u BiH mješavina privatnih, privatiziranih i preduzeća u državnom vlasništvu. Privatizacija malih i srednjih preduzeća je završena, a privatizacija velikih strateških preduzeća koja su ostala pod kontrolom države predviđena je za privatizaciju u nekoliko narednih godina. Proces i efekti privatizacije na ljudska prava i ekonomski oporavak u BiH tek treba da se analiziraju, ali se prihvata činjenica da je privatizaciju generalno pratila korupcija i uticaj sa pozicija moći koji se povezuje sa nacionalnim strankama i organiziranim kriminalom.

Trenutno je u toku rasprava o tome da li je potrebno transformirati valutni odbor u Centralnu banku BiH, čime bi se ukinuo fiksni odnos KM i Eura (EUR). Međutim, budući da bh. ekonomija nema proizvode za izvoz zbog niskog nivoa proizvodnje i prilično slabe konkurentnosti, monetarna politika sama po sebi ne može riješiti osnovne ekonomske probleme. Nacrt PRSP-a, odnosno Strategije ekonomskog

²⁰ UNDP (2003), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u B&H*, str. 87.

²¹ *Godine 2001. poljoprivreda je nosila oko 12 posto GDP-a, industrija 25 posto, a uslužni sektor skoro 63 posto.* UNDP (2003), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u B&H*, str. 93.

²² UNDP (2003), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u B&H*, str. 92.

²³ UNDP (2002), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 20. Vidjeti dio 10, tabela 1. *Ekonomski pokazatelji: BiH 1991-2001.*

²⁴ PRSP, drugi nacrt

²⁵ Razlog je jedan od kriterija iz Prioritetnog programa rekonstrukcije (koji koordinira Svjetska banka) koji je uzeto u obzir samo privatizirana preduzeća koja imaju pravo na pomoć - UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 97.

²⁶ Ditto.

razvoja, ima za cilj da osigura sveobuhvatnu ekonomsku razvojnu strategiju kojom će se stvoriti ekonomski uslovi za generiranje i ubrizgavanje kapitala i investicija, što je od vitalnog značaja za stvaranje održive ekonomije sa poreskom osnovicom koja može generirati dovoljna javna sredstva kao podršku implementaciji ljudskih prava od strane države²⁷.

Raseljavanje, povratak i migracije

Populacijsku dinamiku u BiH karakterizira veliki broj izbjeglica, raseljenih osoba i interno raseljenih osoba kao rezultat rata, opadajućeg nataliteta i emigracije značajnog broja mladih obrazovanih bh. građana. Predratno stanovništvo BiH iznosilo je nešto više od 4.377.000.²⁸ Skoro 50 posto stanovništva iz 1991. godine bilo je prisiljeno da napusti svoje domove, a oko 1.282.000 ljudi je bilo interno raseljeno²⁹, dok je između 600.000 i 1,2 miliona ljudi našlo utočište u inostranstvu.³⁰

Procjena broja stanovnika kreće se između 3.364.825, što je brojka do koje se došlo nakon nezavisnog istraživanja provedenog 2001. godine³¹, i 3.514.945 prema LSMS-u. Broj stanovnika se zvanično uzima kao 3.756.806.³² Sve ove kalkulacije pokazuju pad broja stanovnika u odnosu na broj iz 1991. godine. Procjenjuje se da 749.700 građana BiH živi u inostranstvu. Ukoliko se opredijele na povratak, ovi ljudi bi značajno izmijenili demografsku sliku. Od kraja rata ostvaren je značajan broj tzv. većinskih³³ povrata. Manjinski³⁴ povratak se odvijao veoma sporo, ali se

pojačavao i dostigao brojku od preko 400.000 od 1996. godine³⁵. Prema UNHCR-u, krajem 2003. godine, broj interno raseljenih osoba je 327.188, a broj izbjeglica u BiH iz Hrvatske i bivše SRJ je 22.510, i izbjeglica iz BiH koji žive u inostranstvu bez trajnog rješenja preko 143.500. Prema tome, BiH je suočena sa ogromnim zadatkom integracije i reintegracije ove populacije u svoju populacionu strukturu, što je zagarantirano pravom na povratak sadržanim u Daytonskom mirovnom sporazumu.

Postoji nekoliko faktora koji utiču na pojedinačne odluke o tome da li neko želi da se vrati ili da se integri- ra u lokalnu zajednicu. Pravo na imovinu je odigralo značajnu ulogu u donošenju ovakvih odluka. Zajednički Plan implementacije imovinskih zakona UNHCR-a, OHR-a, CRPC-a i OSCE-a navodi 86-postotnu³⁶ i stalno rastuću stopu povrata imovine. Sve odluke o zakonskom pravu na imovinu moraju se donijeti do kraja 2003. godine. Ovo je bio kompleksan, naporan i skup proces, ali je nakon četiri i po godine napora konačno počeo da daje značajne rezultate u cijeloj zemlji. Povrat imovine, međutim, nije jedini faktor koji utiče na fizički povratak. Interno raseljene osobe i izbjeglice često izvrše zakonit povrat svoje imovine i onda je prodaju ne realizirajući povratak. Drugi faktori koji doprinose odlučivanju o povratku ili ostanku su dostupnost zaposlenja, zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite i pravosuđa.

Prema nedavno izvršenim procjenama, u 2000. godini u BiH je bilo 950.330 mladih ljudi³⁷ u dobi

²⁷ Vidjeti: Svjetska banka (oktobar 2002.), Memorandum predsjednika Međunarodne razvojne asocijacije izvršnim direktorima o Izvještaju o strategiji pružanja pomoći Grupe Svjetske banke za Bosnu i Hercegovinu, Jedinica za jugoistočnu Evropu, region Evrope i srednje Azije i Vijeće ministara BiH (decembar 2002. godine). PRSP /Razvojna strategija za BiH - Nacrt PRSP-a za javnu raspravu, <http://www.bih.prsp.info/knjiga/ZA-WEB/english/index2.htm>.

²⁸ BiH 2002: Statistički almanah, vidjeti također UNDP (2002.), Izvještaj o humanom razvoju, str. 111.

²⁹ Prema drugom nacrtu PRSP-a do 2001. godine je bilo 281.652 interno raseljenih osoba, profil siromaštva B2. Nakon ponovne registracije, koju su proveli organi BiH i UNHCR krajem 2000. godine, na dan 22. decembar 2000. godine, ukupno 518.252 osobe su se ponovo registrirale za status interno raseljene osobe u BiH; do kraja 2003. godine, u BiH je bilo je preko 327.000 interno raseljenih osoba (UNHCR Statistički paket, Sarajevo, 31. decembar 2003.).

³⁰ Statistički podaci variraju u pogledu ovog podatka

³¹ Ovo je rezultat nezavisnog istraživanja koje je proveo Ilijas Bošnjović a objavio djelimično Međunarodni forum Bosnia (1997.) u *La guerre aux civils - Bosnie-Herzegovine 1992-1996.*, L'Harmattan, Paris, kao i u lokalnim glasilima kao što je *Oslobođenje*. Vidjeti UNDP (2002.), *Izvještaj o humanom razvoju*, Sarajevo, str. 111.

³² UNDP (2002.), *Izvještaj o humanom razvoju*, str. 111.

³³ Osobe koje se vraćaju u područje u kojem je njihova nacionalna grupa većinsko stanovništvo.

³⁴ Manjinski povratak je čisto tehnički termin koji označava osobe koje su se vratile u svoje predratne općine, u kojima je trenutno dominantno stanovništvo iz drugih konstitutivnih naroda BiH.

³⁵ Prema UNHCR-u, broj registriranih manjinskih povrataka iznosio je 45.523 1996-1997; 41.191 1998; 41.007 1999; 67.445 2000; 92.061 2001. i 102.111 2002; te 44.868 2003. UNHCR, Statistički paket, Sarajevo, 31. decembar 2003, dostupno na adresi: www.unhcr.ba.

³⁶ UNHCR, OHR, OSCE, CRPC, Statistika, Implementacija imovinskih zakona u Bosni i Hercegovini, 31. juli 2003.

³⁷ Rezolucijama Generalne skupštine UN-a br. 40/14 1985. i 50/81 1995. definirana je starosna granica za mlade između 14 i 25 godina. Ovaj period označava period prelaza iz djetinjstva u zrelo doba, na što veliki uticaj imaju vanjski ekonomski, socijalni i politički faktori i cijeli skup internih razvojnih osobina koje utiču na put djeteta ka zreloj dobi. Ukoliko na ovu fazu životnog ciklusa utiče siromaštvo, nezaposlenost i niz drugih socijalnih izazova, mladi se generalno osamostaljuju i osnivaju porodicu kasnije, obično u kasnim dvadesetim godinama života. Mladi u BiH su suočeni sa nizom poteškoća. Imajući to na umu i prepoznajući nasljeđe ratnih godina u BiH, kao i poremećaje do kojih je došlo u životu mladih, definicija starosne granice mladih koja se koristi u dokumentima za utvrđivanje politike u BiH i izvještajima o mladoj populaciji je između 15 i 30 godina starosti.

između 15 - 30 godina koji predstavljaju 26,4 posto ukupnog stanovništva.³⁸ Emigracija više od 92.000 mladih između 1996. i 2001. godine³⁹ izmijenila je demografsku strukturu BiH. Često pominjani "odliv mozgova" je bez sumnje doprinio padu konkurentnosti BiH i preranoj starosnoj strukturi BiH, kao i smanjenju poreske osnovice iz koje se finansiraju penzije i socijalne usluge, koje su uslov za opstanak mnogima u starijoj populaciji⁴⁰.

Neto pad prirodnog priraštaja stanovništva u BiH i sveukupna stopa plodnosti rezultat su komplicirane populacijske dinamike u postratnom periodu⁴¹. Migracioni proces je snažan, gdje mlada i sredovječna populacija odlazi iz zemlje a starija populacija ostaje. Također postoje pokazatelji o neregistriranim porodima, o čemu je potrebno provesti dalja istraživanja. Populaciona dinamika je još podložna zloupotrebi u ideološke ili političke svrhe. Ipak, dokazi ukazuju na pad stope nataliteta.

Pored pitanja postratnih izbjeglica i interno raseljenih osoba koje je pomenuto ranije, procjenjuje se da u BiH još ima 6.000 (3.500 na kraju 2003) izbjeglica i osoba koje traže azil, a koje dolaze sa Kosova i iz Srbije i Crne Gore (SCG)⁴². Godine 1999, kao posljedica kosovske krize, organi BiH su usvojili "Instrukciju o privremenom prihvatu izbjeglica iz Savezne Republike Jugoslavije u Bosni i Hercegovini". Na osnovu odluke Vijeća ministara iz marta 2003. godine, status privremeno prihvaćenih osoba iz Srbije i Crne Gore u Bosni i Hercegovini produžen je do juna 2003. godine, uz izuzetak osoba sa Kosova, čiji status je produžen do juna 30 juna 2005 godine. Ovo posljednje produženje odnosi se na stalnu potrebu za međunarodnom zaštitom nekih manjina sa Kosova. Osobe čiji status privremenog boravka ističe mogu tražiti reguliranje boravka u BiH ili izvršiti dobrovoljnu repatrijaciju. Oni koji se ne mogu vratiti iz razloga koji se odnose na Konvenciju o izbjeglicama iz 1951. godine mogu podnijeti zahtjev za azil u BiH. Prema UNHCR-u, BiH je domaćin za, kako se procjenjuje 22.000 (oko 20.000 na kraju 2003. godine) izbjeglica iz Hrvatske u RS⁴³. Biće potrebno da nadležni organi pojašne pravni status ove grupe, posebno u odnosu na moguće sticanje državljanstva BiH.

BiH je u septembru 1993. godine potpisala Konvenciju iz 1951. godine koja se odnosi na status izb-

jeglica i njene Protokole iz 1967. godine. Ustav BiH dalje predviđa da će se prava iz Konvencije iz 1951. godine i njenih Protokola iz 1967. godine, kao i nekoliko međunarodnih i evropskih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, "osigurati svim osobama u BiH bez diskriminacije po bilo kojem osnovu". Primarno zakonodavstvo koje regulira pitanje azila u BiH je "Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu", koji je stupio na snagu u oktobru 2003. godine.

Uspostava funkcionalnog sistema azila, koji je u skladu sa Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, ozbiljna je odgovornost organa BiH. Među najvažnije prioritete spada i obaveza očuvanja kvaliteta procesa azila, gdje se pitanje azila izdvaja iz pitanja nezakonite migracije, te usklađenost sistema azila sa međunarodnim standardima zaštite. Inicijative za izgradnju kapaciteta u ovoj oblasti trebaju biti koordinirane i u okviru Regionalne inicijative Pakta stabilnosti o migracijama, azilu i izbjeglicama (MARRI) u Jugoistočnoj Evropi i programa CARDS koji finansira EC za zemlju i region.

Korupcija i organizirani kriminal

Postojanje navodne veze između organiziranog kriminala, razvoja i ekonomije teško je ignorirati. Korupcija u svim oblicima predstavlja veliku prepreku stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostora, održivom razvoju i smanjenju siromaštva. Uporna, zamršena veza između političke i ekonomske sfere, uglavnom po nacionalnom ključu, ima dramatične ekonomske i socijalne posljedice. Inherentnim uticajem na vlast i vladavinu zakona, ona sprječava razvoj reguliranog tržišta rada i uspostavu pristojnog sistema socijalne zaštite, sa posebno dramatičnim efektima po najugroženije kategorije. Siva ekonomija, mada često jedina šansa za opstanak, ostavlja mnoge u rizičnoj situaciji, lišene osnovnih ekonomskih i socijalnih sredstava i prava. Međunarodna zajednica je pružila podršku cijelom nizu instrumenata i institucija kojima je cilj borba protiv organiziranog kriminala i korupcije, uključujući i nove zakonodavne aranžmane koje je uveo OHR, kao i sudsko vijeće u okviru Državnog suda BiH, koji će se isključivo usredrediti na predmete iz oblasti korupcije i organiziranog kriminala.

³⁸ UNDP NHDR 2000: *Mladi, Sarajevo*

³⁹ PRSP (2002), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu), Dio B1, str. 4.*

⁴⁰ Na primjer, penzionski fondovi u BiH djeluju po principu "bojlera" tako što se sadašnji doprinosi rapoređuju onima koji su sada u penziji, novac se ne ostavlja po strani u poseban fond. PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu, Dio B1, str.4.*

⁴¹ Vidjeti Dio 10, tabela 2. *Demografski pokazatelji: BiH 1991-2001.*

⁴² Vidjeti Statistiku UNHCR-a o izbjeglicama iz Srbije i Crne Gore, www.unhcr.ba

⁴³ "Status izbjeglica srpske nacionalnosti iz Hrvatske u Bosni i Hercegovini: izbjeglice ili državljani?" UNHCR maj 2003.

Dana 1. jula 2002. godine, dvije konvencije Vijeća Evrope o korupciji (građanski i krivični postupak) stupile su na snagu u BiH.⁴⁴ BiH je ratificirala Konvenciju UN-a o borbi protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i njena dva Protokola: Protokol UN-a o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, posebno ženama i djecom; i Protokol UN-a o sprječavanju krijumčarenja ljudi. Međutim, samo elementi ovih instrumenata uključeni su u nove krivične zakone.

Krajem 2001. godine je usvojen Nacionalni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima, kojim se utvrđuju prioritete granične kontrole i provedbe zakona; podrška žrtvama trgovine (skloništa za osiguranje medicinske, pravne i psihološke pomoći); pravna reforma i usklađivanje između entiteta u cilju efikasnijeg rada tužilaštva; podizanje svijesti i obrazovanje javnosti i konkretno planiranje projekata⁴⁵. OHCHR i UNDP su osigurali obuku za širok spektar učesnika koji rade na implementaciji novih krivičnih zakona. UNODC je pružio podršku za kapacitete utvrđivanja politike i forenzičku obuku u cilju unaprjeđenja rezultata. U toku 2002. godine, UNDOC je radio na uspostavi sveobuhvatne informacione mreže koja se zasniva na IT i uključuje sve policijske agencije.

BiH je tranzitna zemlja za nezakonit promet droga iz Azije na najveća tržišta u zapadnoj Evropi. U toku proteklih šest godina, BiH je postala značajna destinacija za trgovinu ženama i djevojkama iz istočne Evrope⁴⁶. Dokazi koji postoje ukazuju uglavnom na trgovinu mladim ženama (ispod 25 godina) i djevojkama (ispod 18 godina) u svrhu komercijalne seksualne eksploatacije, a one dolaze iz Moldavije, Rumunije i Ukrajine. Od avgusta 1999. godine, preko 600 žena i djevojaka primilo je pomoć IOM-a za povratak u matične zemlje⁴⁷.

Iako su zaplijenjivani nezakoniti markotici, radilo se uglavnom o količinama namijenjenim za uličnu prodaju a ne trgovini narkoticima na veliko, što ukazuje na nizak nivo narkotika koji ostaju u BiH. Problemi koji se javljaju u gonjenju djela trgovine narkoticima i ženama simptomi su širih slabosti policijskog rada u BiH: nepostojanje državne strategije, decentralizirana priroda policijskih snaga u F BiH, velika udaljenost između sudstva i policije, i strukturalna priroda trgovine narkoticima i kriminala u BiH. Međuentitetska i regionalna saradnja je slaba. Sami

pojam BiH kao tranzitne zemlje za trgovce svih vrsta podrazumijeva koordinaciju svih kriminalnih mreža između zemalja, što problemu inherentno daje međunarodnu i regionalnu dimenziju. Kompleksnost državnih struktura u BiH predstavlja kočnicu u borbi protiv organiziranog kriminala i uspostave odgovarajućih modaliteta, bez obzira da li se radi o državnim, međuentitetskim ili kantonalnim, u cilju jačanja efikasnosti policije.

BiH je zemlja koja je podložna pranju novca. Haotičan proces privatizacije, nesigurno vlasništvo nad imovinom i relativno neregularan bankarski sistem služe kao podsticaj ovim aktivnostima. Štaviše, sa velikim sumama gotovine koja je na raspolaganju, organizirani kriminalci su u poziciji da se natječu za javne tendere i ugovore - često u dosluhu sa korumpiranim dužnosnicima - te pokreću poslovne poduhvate ne u cilju otvaranja novih radnih mjesta i podizanja životnog standarda nego u cilju otvaranja novih puteva za pranje novca. U ovim okolnostima, poslovni ljudi i žene koji rade u okvirima zakona gube ugovore koji se dodjeljuju bogatim kriminalcima.

Javne finansije

Iako nema sumnje da je fiskalna reforma potrebna, politika fiskalnog ograničavanja, koja je integralna i uslovljena komponenta ekonomskih razvojnih strategija⁴⁸ međunarodne zajednice, treba se analizirati u svjetlu obaveza države kako bi se osigurala građanska, politička, socijalna i ekonomska prava, uključujući i pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i adekvatan životni standard. Posljednja iskustva iz Istočne Evrope i Centralne Azije jasno demonstriraju da su strukturalne reforme, uključujući fiskalno ograničavanje, dale doprinos ogromnom rastu siromaštva i nejednakosti⁴⁹.

Drastičan pad nacionalnog GDP-a i GDP-a po glavi stanovnika, kao što je naglašeno ranije u tekstu, može se prevesti u opadanje nivoa pružanja usluga u raznim sektorima, uključujući sve aspekte javne potrošnje. Pored toga, rat je vodio ka ponovnom utvrđivanju prioriteta u smislu neproporcionalne potrošnje u ostalim sektorima, kao što su primanja ratnih invalida, ratnih udovica i njihovih porodica. U F BiH i RS, punjenje budžeta oslanja se u mjeri od 60 posto na javne prihode. U F BiH, ovi prihodi se prikupljaju iz

⁴⁴ *Krivičnopravna konvencija o korupciji (173) i Građanskopravna konvencija o korupciji (174)*

⁴⁵ *UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR (2002.), Trgovina ljudima u jugoistočnoj Evropi, str. 69.*

⁴⁶ *Trgovina se definiše u Protokolu Konvencija UN-a o borbi protiv transnacionalnog organiziranog kriminala u cilju suzbijanja, sprječavanja i kažnjavanja trgovine ljudima, posebno ženama i djecom.*

⁴⁷ *Vidjeti www.iom.ba - Sklonište i povratak za žene žrtve trgovine*

⁴⁸ *Strategija pomoći Svjetske banke, stav 15 (između ostalih).*

⁴⁹ *Save the Children, Umanjeni prinosi: Makroekonomika, siromaštvo i dječija prava u Bosni i Hercegovini, str. 35.*

carina i akciza, poreza na prihod preduzeća, finansijskih institucija, igara na sreću, administrativnih i sudskih taksi. U RS - iz poreza na promet, carina i akciza, poreza na prihod preduzeća, posebnog poreza za vojsku RS, poreza na plaće i poreza na lični dohodak. Ostatak budžetskih prihoda u entitetima ostvaruje se iz doprinosa za socijalno osiguranje. Pored ovoga, uvedene su unaprjeđene tehnike za prikupljanje poreza i harmonizacija se bliži kraju sa predloženim uvođenjem PDV-a, koje se provizorno planira za 2005. godinu.

BiH ima prekomjeran broj institucija vlasti. Na primjer, postoji 13 posebnih ministarstava zdravlja i obrazovanja, i zapanjujući broj od 181 posebne institucije - što predstavlja najviše nivoa vlasti u Evropi. Prihodi od poreza se dodjeljuju i raspoređuju na sve nivoe, što predstavlja preklapanje oporezivanja i raspodjele sredstava. Javne finansije su još više ugrožene nepostojanjem međunarodno odobrenih regulatornih tijela, neuspjehom i kašnjenjem u implementaciji vladavine zakona, i široko rasprostranjenom korupcijom.

Javna potrošnja je grubo naklonjena privilegiranim grupama, konkretno vojsci, veteranima i policiji, i to na nivoima koji prelaze održive nivoe kada se uzima u obzir buduća raspoloživost resursa. Istovremeno, mehanizmi obrazovanja i socijalne zaštite su slabo finansirani, i prihodi usmjereni u zdravlje su neadekvatni i pogrešno raspoređeni, te je svima potreban veliki priliv sredstava kako bi adekvatno mogli da realiziraju prava i potrebe građana BiH⁵⁰.

Siromaštvo, ugroženost, ugrožene kategorije

Kao posljedica rata, političke fragmentiranosti,

ekonomske tranzicije i kašnjenja u planiranju i implementaciji reformi, veliki segmenti bh. društva mogu se smatrati ugroženim. Ugroženost u ovome kontekstu se podrazumijeva kao izloženost siromaštvu, ali isto tako i pojačanom riziku od kršenja ljudskih prava općenito, pored ekonomskih aspekata. Socijalna zaštita se posmatra kao javne intervencije koje pomažu u upravljanju rizikom, ili koje pružaju pomoć kritično siromašnim grupama⁵¹.

Siromaštvo samo po sebi predstavlja kršenje ljudskih prava, ali je isto tako i ključni faktor za pojačanu izloženost brojnim drugim kršenjima prava, kao što je pravo na pristup obrazovanju, osnovnoj zdravstvenoj zaštiti, pravosuđu i pravo na nediskriminaciju. U okviru pristupa problematici siromaštva koji polazi od prava priznaje se postojanje prava na zaštitu ljudskih prava, što stvara pravne obaveze prema Državi, koje se mjere sposobnošću njenih institucija i politike da ispuni međunarodne standarde i norme.

Zaštita od siromaštva je pravo nosilaca prava i obaveza vlade.⁵² Cilj iskorjenjivanja siromaštva sadržan u Milenijumskim razvojnim ciljevima i obaveze preuzete na osnovu Milenijumske deklaracije UN-a o zaštiti ugroženih kao i realizacija prava na razvoj za sve ljude - podcrtavaju ovu perspektivu⁵³.

Prvim nacrtom PRSP-a za BiH usvojena je definicija siromaštva koja odražava razne aspekte ljudskih prava i inherentne obaveze Države: "Multidimenzionalno shvatanje siromaštva pomaže nam da definiemo siromaštvo kao ljudsko stanje koje karakterizira stalna ili hronična lišenost resursa, mogućnosti, izbora, sigurnosti i moći koji su potrebni za uživanje adekvatnog životnog standarda i drugih građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih i soci-

⁵⁰ Save the Children, *Umanjeni prinosi: Makroekonomika, siromaštvo i dječija prava u Bosni i Hercegovini*, str. 35.

⁵¹ Svjetska banka - "Strategija socijalne zaštite: Od mreže osiguranja do odskočne daske" (koju je odobrio Odbor izvršnih direktora Svjetske banke u septembru 2000. godine) str. 9, 10. Socijalna zaštita kao upravljanje socijalnim rizikom: Konceptualni temelji za strategiju sektora socijalne zaštite, Robert Holzmann, Steen Jorgensen, januar 1999, Serija dokumenata o socijalnoj zaštiti, str. 4, 5.

⁵² Član 22 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima navodi da "svako, kao pripadnik društva, ima pravo na socijalno osiguranje". Neka prava o smanjenju siromaštva zagarantirana su konvencijama UN-a kojih je BiH potpisnica, uključujući pravo na samoodređenje i pravo na raspolaganje svojim prirodnim resursima ne dovodeći u pitanje bilo koje obaveze koje proizlaze iz međunarodne ekonomske saradnje, zasnovane na principima uzajamne koristi i međunarodnog prava (ICESCR član 1; ICCPR član 1); pravo na adekvatan životni standard (ICESCR član 11; CRC član 27); pravo na odsustvo gladi (ICESCR član 11); pravo na rad (ICESCR član 6) i pravo na uživanje pravednih i povoljnih uslova rada (ICESCR član 7); pravo na socijalnu sigurnost, uključujući socijalno osiguranje (ICESCR član 9 i 10; CRC član 26); jednaka prava žena na zapošljavanje i ekonomski i socijalni život (CEDAW član 11, 13, 14); nediskriminacija (CRC član 2; CEDAW član 2); pravo na obrazovanje (ICESCR član 13 i 14; CRC član 28 i 29) i jednaka prava žena na obrazovanje (CEDAW član 10); jednako pravo muškaraca i žena na uživanje svih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava (ICESCR član 3) i svih građanskih i političkih prava (ICCPR član 3); pravo na životni standard koji je adekvatan za dječiji fizički, mentalni, duhovni, moralni i socijalni razvoj (CRC član 27); pravo na odmor i zabavu, učestvovanje u igri i rekreacionim aktivnostima, učestvovanje u kulturnom životu i umjetnosti (CRC član 31). Vidjeti također UNOHCHR, *Nacrt smjernica: Pristup strategijama smanjenja siromaštva sa stanovišta ljudskih prava*, <http://www.unhcr.ch/development/povertyfinal.html#added>.

⁵³ Dio III Razvoj i iskorjenjivanje siromaštva i Dio VI Zaštita ugroženih, Milenijumska deklaracija UN-a, Rezolucija Generalne skupštine UN-a A/RES/55/2.

jalnih prava⁵⁴. Pristup zasnovan na pravima dalje podvlači vezu između ljudskih prava i siromaštva, gdje nepostojanje poštivanja ljudskih prava predstavlja direktan uzrok ekonomske ugroženosti (npr. diskriminacija i socijalna isključenost manjina) ili gdje ekonomska ugroženost vodi ka kršenju ljudskih prava (npr. nedostupnost obrazovanja ili osnovne zdravstvene zaštite kao posljedica siromaštva).

Sa stanovišta ljudskih prava, obaveza organa vlasti da realiziraju ljudska prava je sveobuhvatna. Specifične grupe u društvu, koje su posebno ugrožene kršenjem ljudskih prava, imaju pravo na zaštitu organa vlasti i pored obaveze ublažavanja siromaštva. Pravo osobe koja živi sa invaliditetom na dostupnost otvorenih prostora, pravo djeteta koje je žrtva zlostrebe na odgovarajuću pomoć, pravo žene na zaštitu od nasilja po osnovu spolne pripadnosti, ne ovise samo o ekonomskim okolnostima u kojima žive osobe na koje se ovo odnosi.

Prema Svjetskoj banci, iako svaki pojedinac obuhvaćen anketom LSMS nije siromašan u svim navedenim dimenzijama (materijalnim i nematerijalnim), 72 posto svih odraslih osoba je siromašno u barem jednoj dimenziji: 27 posto je obrazovno siromašno; 16 posto trpi od zdravstvenog siromaštva; 11 posto živi u kućama ili stanovima koji su ispod standarda siromaštva; 22 posto radno sposobne populacije je siromašno u smislu zapošljavanja; i 29 posto je pravno siromašno, pošto žive u kućama koje nemaju odgovarajuću pravnu osnovu⁵⁵.

LSMS je pokazao da ekstremno siromaštvo (koje se definira na striktnoj osnovi finansijskog prosjeka, tj. kao stanje kada osoba živi od manje od jednog dolara na dan) i glad ne postoje u BiH u 2001. godini⁵⁶. Pr-

ema tome, BiH je ispunila milenijumske ciljeve o eliminaciji ekstremnog siromaštva i gladi.⁵⁷ Iako nije bilo socijalnih grupa koje "žive na ili ispod linije ekstremnog siromaštva"⁵⁸, 20 posto stanovništva BiH živi ispod generalne linije siromaštva⁵⁹.

U izvjesnim dijelovima zemlje postoji direktna korelacija između etničke strukture i nivoa prihoda domaćinstva. Područja sa hrvatskom većinom uživaju najviši životni standard, područja sa bošnjačkom većinom su u sredini a RS ima najniži životni standard.⁶⁰ Sve je dublji jaz između ekonomskog razvoja i životnog standarda između različitih regiona u BiH; 25 posto stanovništva u RS i 16 posto u F BiH živi ispod granice siromaštva.⁶¹

U zaključku, veliki dio stanovništva BiH može se smatrati ugroženim:

- Malo iznad granice siromaštva, rješavajući poteškoće putem raznih nesigurnih strategija preživljavanja, koje su uglavnom usmjerene na neformalni sektor;
- Nesiguran posao i rad u neformalnom sektoru bez sigurnosti zaposlenja;
- Rad u veoma lokaliziranim tržištima rada sa malim rastom;
- Suočeni sa malo izgleda za povećanje prihoda;
- Velika osjetljivost na lokalne šokove i obrte, kao npr. oni koje prouzrokuje privatizacija, gubitak lokalnog tržišta i manje novčanih transfera iz međunarodne zajednice.

Nezaposlenost u BiH je i dalje na visokom nivou, i zvanično iznosi 41 posto.⁶² Međutim, kada se uzme učešće u neformalnom sektoru⁶³ nivo nezaposlenosti od 41 posto pada na oko 16 posto⁶⁴. Od procjenjenih

⁵⁴ Ova definicija odgovara definiciji Ekonomskog i socijalnog vijeća Ujedinjenih naroda, "U svjetlu Međunarodne povelje o pravima, siromaštvo se može definirati kao ljudsko stanje koje karakterizira stalna ili hronična lišenost resursa, mogućnosti, izbora, sigurnosti i moći koji su potrebni za uživanje adekvatnog životnog standarda i ostalih građanskih, kulturnih, ekonomskih, političkih i socijalnih prava" Vidjeti Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda, Siromaštvo i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima: 10/05/2001. KOMITET ZA EKONOMSKA, SOCIJALNA I KULTURNA PRAVA, dvadeset peti sjednica, Geneva, 23. april -11. maj 2001, stav 8. PRSP (2003), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu), str. 5.

⁵⁵ Ruslan Yemtsov (april 2003.), Prezentacija nalaza iz Izvještaja o procjeni siromaštva za BiH, Svjetska banka. Vidjeti UNDP (2003.), Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH, str. 17.

⁵⁶ UNDP (2002.), Izvještaj o humanom razvoju, str. 50.

⁵⁷ UNDP (2002.), Izvještaj o humanom razvoju, str. 50. LSMS definira dvije granice siromaštva za BiH: granica ekstremnog siromaštva je potrošnja 747 KM po glavi stanovnika godišnje (samo za hranu), a generalna granica siromaštva je potrošnja 1843 KM (uključujući i prehrambene potrebe).

⁵⁸ UNDP (2002.), Izvještaj o humanom razvoju, str. 50

⁵⁹ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u BiH (Nacrt za javnu raspravu), Dio A1, str.1.

⁶⁰ U područjima sa hrvatskom većinom, 6,9 posto domaćinstava spada u kategoriju siromašnih na osnovu nivoa prihoda, u područjima sa bošnjačkom većinom između 22 i 25 posto, a u područjima sa srpskom većinom između 40 i 43 posto. PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu), Dio B4, str. 6.

⁶¹ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu), Dio A1, str. 2.

⁶² PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu), Dio B4, str. 6.

⁶³ Neformalni sektor se definira kao ekonomski sektor u kojem zaposleni ne uživaju prava po osnovu rada jer njihovi poslodavci - ili sami radnici ukoliko rade privatno - ne plaćaju poreze i doprinose za socijalno i zdravstveno osiguranje.

⁶⁴ UNDP (2002.), Izvještaj o humanom razvoju, str. 35.

999.500 ljudi⁶⁵ koji se bave nekom vrstom posla, oko 67 posto radi u formalnom sektoru a 33 posto u neformalnom sektoru.⁶⁶ Ukupan postotak uposlenih u neformalnom sektoru u RS je značajno viši nego u F BiH, i procjenjuje se na 41 posto u poređenju sa 32 posto.⁶⁷ Također postoje varljivi podaci o nezaposlenosti ako se uzmu u obzir radnici "na čekanju", koji se računaju da su formalno uposleni ali u stvari ne rade, kao i oni koji su registrirani kao neuposleni koji su se povukli sa tržišta rada, ili nezaposleni koji se nisu registrirali. Jedna ozbiljna posljedica značajnog udjela neformalne ekonomije jeste procjenjenih 250 miliona KM koje se ne uplaćuju u javne prihode,⁶⁸ što otprilike odgovara iznosu od KM 62,5 po glavi stanovnika.⁶⁹

Podaci LSMS-a ukazali su na iznenađujući zaključak da siromaštvo nije primarno problem nezaposlenih, raseljenih osoba, invalida, niti porodica poginulih boraca. Sve ove grupe kada se uzmu zajedno čine manje od pola siromašne kategorije. Nekih 60 posto siromašnih žive u porodicama u kojima je neko zaposlen, i siromaštvo je rezultat niskih primanja i činjenice da jedna plata nije dovoljna da domaćinstvo bude iznad granice siromaštva.⁷⁰ UNDP navodi da je stvarni nivo nezaposlenosti na kraju 2001. godine 75 posto u industriji (zabilježen je pad sa 85 posto koliko je bilo zabilježeno sredinom 1990. godine) i 25 posto u javnom sektoru (zabilježen je porast sa 15 posto)⁷¹. Mada je teško utvrditi tačan podatak, na poljoprivredu otpada procijenjenih 15 posto zaposlenosti prema istraživanju LSMS-a, dok zvanična statistika daje brojku od 3,3 posto.⁷² Oko 40 posto budžeta domaćinstva u BiH otpada na kupovinu hrane.⁷³ U svjetlu podataka o dječijoj pretilosti i slaboj ishrani u BiH, ovaj podatak označava da neumjereno visok udio prihoda otpada na prehrambene potrebe koje se zadovoljavaju na nasumičan način. Ono što je jasno jeste da je zvanična plata neadekvatna za zadovoljavanje potreba potrošačke korpe, što ukazuje da se porodice moraju oslanjati na druge izvore kako bi upotpunili svoje prehrambene potrebe. Ovaj nesrazmjer između kupovne moći i

moćnosti da se osigura potrošačka korpa je koristan jer otkriva ovisnost o sve manjoj humanitarnoj pomoći i uticaju neoporezovane neformalne ekonomije na izdržavanje porodice.⁷⁴

Radnici su često registrirani kod državnih firmi ali rade u neformalnom sektoru. U formalnom sektoru, isplata plata često kasni i plate su generalno niske, što dovodi cijela domaćinstva u kategoriju "siromašnih zaposlenih". Neformalna ekonomija koja je u procvatu isključuje pojedince iz dostupnosti socijalnih usluga za što moraju biti uposleni u formalnom sektoru, kao i iz zaštite radnika kada bi postojala. Neformalna ekonomija također stvara neregulirane sektore, koji su prema tome neoporezovani, što rezultira gubitkom javnih prihoda za socijalnu zaštitu i odsustvom motivacije za unaprjeđenje zakona o zaštiti radnika. Štaviše, jedan element koji se odnosi na ravnopravnost spolova je što je učešće žena na najnižem nivou u regionu, što je uglavnom rezultat diskriminacije.

Prema PRSP-u, djeca spadaju u jednu od kategorija koja je pod najvećim rizikom da njen životni standard bude ispod granice siromaštva. Više od 30 posto ukupnog broja siromašnih čine građani ispod 18 godina starosti, dok oko 65 posto siromašnih živi u porodicama sa djecom. Oko 13 posto djece žive u porodicama koje spadaju u kategoriju najsiromašnijih, a 29 posto u domaćinstvima koja se nalaze na granici siromaštva⁷⁵.

Siromaštvo ima ozbiljne reperkusije u mnogim sferama, uključujući dostupnost socijalnih prava i političku marginaliziranost, kao i sprječavanje pristupa obrazovanju. Roditelji koji imaju niske prihode slabo su u prilici da pruže podršku svojoj djeci a više je vjerovatno da neće moći da ih zaštite ili će ih čak zlopotrebljavati. Djeca ispod 5 godina starosti su pod posebnim rizikom. Ova prijetnja ima mnoge oblike, kao što je veoma nizak nivo pristupa predškolskom obrazovanju (manje od 9 posto djece), niži nivo pristupa siromašne djece srednjem obrazovanju, i veoma

⁶⁵ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 16. Druge procjene su 920.000 - 940.000, vidjeti UNDP (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 37.

⁶⁶ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 16

⁶⁷ UNDP BiH (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str.11.

⁶⁸ UNDP (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 37

⁶⁹ Ovaj zaključak je izveden imajući u vidu da se javni prihodi također ostvaruju iz potrošačkog poreza na promet, koji se povećava sa višim nivoima osobnog dohotka, što je relevantno ako PDV postane realnost.

⁷⁰ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, Dio B4, str. 6.

⁷¹ UNDP (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 34.

⁷² UNDP (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 35.

⁷³ UNDP (2002.), *Izveštaj o humanom razvoju*, str. 50.

⁷⁴ Vidjeti UNDP, *Sistem ranog upozoravanja. Godišnji izvještaj 2002 Bosna i Hercegovina*, str. 21, tabela VI. Na primjer; u decembru 2002, prosječna plata u RS od 356 KM bila je daleko manja od zvanične potrošačke korpe od 461,75 KM. U istom mjesecu u F BiH, prosječna plata je bila upravo tolika da može da pokrije troškove potrošačke korpe: 512,56 KM prihoda za 458,19 KM, koliko je iznosila potrošačka korpa. Također je potrebno pomenuti da i prosječna plata i potrošačka korpa variraju od mjeseca do mjeseca, kada jedna kategorija u jednom mjesecu prelazi drugu i obrnuto u drugom mjesecu.

⁷⁵ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, Dio B1, str. 4.)

nizak nivo obuhvaćenosti zdravstvenim osiguranjem, posebno u ruralnim područjima.⁷⁶ Rat i raseljenišтво, siromaštvo, povećan kriminalitet i neuredna politička i socijalna tranzicija doprinijeli su kumulativno povećanju socijalne dezintegracije i slabljenju zaštitnog okruženja za djecu. Djeca su danas u BiH češće izložena zlostavljanju i u isto vrijeme su manje zaštićena, imajući u vidu preovlađujući nedostatak mehanizama reakcije.

Rat je imao veliki uticaj na žene u svim zajednicama. Žene su sada nosioci domaćinstva u 25 posto domaćinstava u BiH, a 16 posto siromašne populacije živi u ovim domaćinstvima.⁷⁷ Nekoliko faktora nejednakosti produbljuju razlike između muškaraca i žena u smislu siromaštva. Prvi od njih je pristup resursima i tržištu, jer žene u starosnoj dobi između 16 i 64 godine čine samo 37 posto radne snage, što je najniži omjer u Jugoistočnoj Evropi⁷⁸. Ovo je posebno nizak nivo imajući u vidu činjenicu da žene čine do 60 posto radno sposobne populacije u BiH⁷⁹. Iako ne postoje dostupni podaci o spolno uzrokovanim razlikama u prosječnoj godišnjoj neto plati, žene često obavljaju najniže plaćene poslove (čistačice), dok muškarci češće obavljaju više plaćene poslove (supervizori)⁸⁰.

Muškarci su tradicionalno vlasnici privatne imovine uprkos činjenici da žene po zakonu imaju jednaka prava na nasljeđivanje i dijeljenje imovine. Zbog činjenice da ne posjeduju imovinu, žene automatski nemaju pristup do zajmova gdje se nekretnine uvijek traže kao dodatno osiguranje. Programi zapošljavanja za ratom ugrožene kategorije nude ženama mogućnost privatnog posla u oblastima kao što su kućna radinost, poljoprivreda ili stočarstvo, za što postoji veoma mala ili nikakva potražnja na tržištu⁸¹. Također postoji diskriminacija zbog nepostojanja kapaciteta za čuvanje djece, što, kada se prevede u tradicionalnu ulogu odgajatelja djece, ograničava žene na odgajanje djece umjesto ostvarenja prava na rad.

Zbog demografske strukture BiH, penzioneri čine posebno veliku kategoriju koja se nalazi na ivici siromaštva. U F BiH ima 270.000 penzionera, a u RS 180.000.⁸² Prosječna mjesečna penzija u 2001. godi-

ni u F BiH iznosila je 197 KM, a 110 KM u RS.⁸³ Ove niske nivoe prihoda dalje kompliciraju zahtjevi starijih osoba za sveobuhvatnijom zdravstvenom zaštitom. Siromaštvo više utiče na starije žene nego na starije muškarce. Kada žene navrše 55 godina života, njihov udio u zaposlenosti opada na 28 posto, a na 20 posto kada navrše 65 godina. Činjenica da je očekivana životna dob žena duža (75 godina u prosjeku u poređenju sa 69 godina koja je očekivana životna dob muškaraca) dodatno doprinosi tome da su žene pod većim rizikom nego muškarci da se nađu ispod linije siromaštva. Žene čine do 58 posto stanovništva preko 65 godina starosti. One često žive same, i ako žive na selu bez penzije ili drugih prihoda, pokazuju snažnu tendenciju da se nađu ispod granice siromaštva.⁸⁴

Argumentovano najugroženiji sektor populacije je romska zajednica u cijeloj BiH, o kojoj postoje štire informacije. Po popisu iz 1991. godine, 8.864 osoba se izjasnilo da je romske nacionalnosti, ali se u to vrijeme neslužbeno procjenjivalo da je njihov broj 30.000 - 60.000, s tim da se smatralo da je najveća koncentracija živjela u Tuzlanskom kantonu, oko 15.000 pripadnika romske zajednice⁸⁵. Mnogi se nisu izjasnili da su romske nacionalnosti nego su se izjasnili kao Muslimani, Srbi ili Hrvati. Postoje strahovi da mnogi pripadnici romske zajednice nemaju potrebne lične dokumente kako bi mogli ostvariti pravo na osnovne usluge, kao što je zdravstveno i penzijsko osiguranje, obrazovanje i socijalna zaštita. Pripadnici romske populacije u neproporcionalnoj mjeri trpe brojne socijalne probleme, uključujući nezaposlenost iznad prosjeka, loš životni standard, neadekvatno stanovanje i isključenost iz obrazovanja.

Izveštaj koji je izradio OSCE o pravima Roma u Tuzlanskom kantonu⁸⁶ potvrdio je da malo pripadnika romske populacije ima pristup obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti. Oko 60 posto je nepismeno a oko 80 posto nema profesionalnih kvalifikacija; 90 posto Roma nema zdravstveno osiguranje i stoga su totalno isključeni iz prava na usluge zdravstvene zaštite, a romska naselja su izolirana od zdravstvenih centara. Mnogi Romi pate od bolesti, uključujući hronične bolesti, ali te porodice često nisu u mogućnosti da

⁷⁶ *ibid*

⁷⁷ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 18.

⁷⁸ *ibid*

⁷⁹ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 45.

⁸⁰ *ibid*

⁸¹ UNDP (2002.) *Izveštaj o humanom razvoju*

⁸² *ibid*

⁸³ *ibid*

⁸⁴ *ibid*

⁸⁵ OSCE, *Zapažanja o Romima: Dodatne informacije o Romima u BiH mogu se naći na adresi: http://www.oscebih.org/human_rights/romainfo.asp*.

⁸⁶ *Izveštaj OSCE-a, Pristup Roma obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti u Tuzlanskom kantonu, Federacije BiH, dostupno na adresi: http://www.oscebih.org/human_rights/download/RomaInTuzla_eng.pdf*.

priušte sebi medicinski pregled ili tretman, niti da kupe potrebne lijekove. Ljudi sa hroničnim invaliditetom ne primaju besplatne lijekove.

Neka područja i zajednice u BiH su posebno ugrožene siromaštvom. Još uvijek ima veliki broj izbjeglica i interno raseljenih osoba koje žive u neadekvatnom smještaju, uključujući i institucije i kolektivne centre, a mnogi od njih nemaju mnogo sredstava na raspolaganju. Uprkos sve većim uspjesima inicijative PLIP-a, još postoje dokazi o blago izraženoj diskriminaciji po pitanju smještaja izbjeglica i interno raseljenih osoba, npr. kada općinski ili entitetski organi koriste komunalne priključke (ili preciznije rečeno, otpor) kao sredstvo za ometanje i sprječavanje manjinskog povratka. Nedavno potpisani entitetski protokoli garantiraju interno raseljenim osobama i povratnicima besplatnu zdravstvenu zaštitu, ali se procjenjuje da najmanje 50 posto interno raseljenih osoba i povratnika još uvijek mora plaćati zdravstvenu zaštitu.⁸⁷ Zdravstveni protokoli se generalno zanemaruju.

Najveća prepreka održivom razvoju je loša sociopolitička i ekonomska infrastruktura. Situacija u zajednici i opće okruženje su faktori koji utiču na reorganizaciju života povratnika.⁸⁸

Pravni okvir koji se odnosi na osobe sa invaliditetom je nekompletan i nije usklađen između entiteta. Beneficije koje pripadaju osobama sa invaliditetom osiguravaju centri za socijalnu pomoć. Zakon u kantonima Federacije i u RS predviđa pravo na socijalnu pomoć, koja značajno varira. Međutim, ta pomoć - posebno pomoć u gotovini - uglavnom se ne osigurava u skladu sa zakonom i isplaćuje se kasno ili u smanjenim iznosima. Postoji nekoliko međunarodnih NVO-a koje pružaju pomoć osobama sa invaliditetom, što za mnoge znači dopunjavanje pomoći koja bi trebala doći od Države. Ovo se posebno odnosi na civilne

žrtve rata, koje primaju vrlo malo pomoći od Države.

Civilne žrtve rata⁸⁹ koje imaju fizički invaliditet ili pate od psihičkih trauma kao posljedica rata još uvijek su suočene sa problemima u zdravstvu, socijalnoj zaštiti, smještaju ili zapošljavanju. U zakonima o socijalnoj zaštiti F BiH i RS ne pominje se psihološka trauma. To znači da žrtve mučenja nemaju pravo na pomoć od Države za psihoterapijski tretman. Civilne žrtve rata također veoma teško dolaze do socijalne pomoći jer moraju dokazati postojanje 60-postotnog invaliditeta da bi ostvarili pravo na nju. To npr. znači da žene koje su žrtve silovanja nemaju pravo na bilo kakva primanja ove vrste. Rehabilitaciju žrtava mučenja u potpunosti provode neke lokalne i međunarodne NVO, uz ograničene kapacitete i u kontekstu sve manjih međunarodnih sredstava.

Javne institucije za osobe sa invaliditetom uglavnom ispunjavaju minimum standarda, mada se mnoge nalaze u teškoj finansijskoj situaciji. Pravni status institucija za osobe koje imaju invaliditet nije jasan. Lokalne i entitetske vlade nemaju pravnih obaveza da finansiraju ove institucije, čime ih tjeraju da rade na osnovu vladinih i međunarodnih donacija. Nema podataka o tačnom broju ljudi koji su sa invaliditetom, ali se može pretpostaviti da je ovaj broj značajan. I civilni i ratni invalidi sve više imaju poteškoća u nalaženju zaposlenja u kontekstu sveukupne situacije. Postoje zakonske odredbe po kojima postoji obaveza da se zgrade preurede tako da su dostupne osobama sa fizičkim invaliditetom. Međutim, ove odredbe se rijetko provode. Ne postoji sveobuhvatna okvirna politika i nema adekvatnih programa za podršku pružanju usluga. Na primjer, nema usluga koje pruža Država, kao što je savjetovanje i obuka za djecu i mlade odrasle ljude sa invaliditetom. To stvara stalnu ovisnost i kasnije nesposobnost za učešće na osnovu socijalne jednakosti.

⁸⁷ WHO (juli 2002.), *Zdravstvo u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu. Izvještaj o nejednakosti u oblasti zdravstva za građane BiH*, str. 11.

⁸⁸ Svjetska banka također potvrđuje snažnu vezu između sveukupnog prosperiteta i siromaštva u zajednici. Zajednice koje su ruralne i u kojima postoje izbjeglice, interno raseljene osobe i Romi koncentrirane su u nivou siromaštva. Ovo se pripisuje državnim i međunarodnim strategijama za rješavanje problema u zajednicama koje nazaduju, više nego što se bave unaprjeđenjem prakse razvojne strategije - dakle, bave se ekonomskim nazadovanjem umjesto da ga rješavaju direktno. Mnoge siromašnije zajednice potrošile su prošlih deset godina čekajući na državne inicijative, posebno u obliku oživljavanja gradova sa jednom vrstom industrije. Trošenje ušteda iz prethodnih prosperitetnih perioda također je održalo zajednice koje brzo dostižu, ako već nisu dostigle, kraj rezervi.

⁸⁹ U civilne žrtve rata ubrajaju se preživjeli iz koncentracionih logora, kojih ima 200.000 prema podacima Udruženja logoraša F BiH, kao i sve osobe koje su pretrpjele povrede u toku rata (granatiranje, ulične borbe, eksplozivna sredstva, itd.) ili od eksplozivnih sredstava nakon rata.

UPRAVA

O baveze preuzete Milenijumskom deklaracijom o promoviranju ljudskih prava, demokracije i dobre uprave utemeljene su osnovnim konvencijama o ljudskim pravima koje je ratificirala BiH.⁹⁰ Ove kategorije su također prioritizirane u Izvještaju o nacionalnom humanom razvoju (NHDR) iz 2003. izrađenom za potrebe sagledavanja realizacije Milenijumskih razvojnih ciljeva i PRSP-a BiH.⁹¹ Komisija za ljudska prava Ujedinjenih naroda je prepoznala da "transparentna, odgovorna i participativna vlast, koja odgovara na potrebe i težnje ljudi, predstavlja temelj na kojem počiva dobra uprava, te da je takav temelj sine qua non za promoviranje ljudskih prava".⁹² Prema tome, dobra uprava je ključni faktor u promoviranju ljudskih prava kao i iskorjenjivanju siromaštva i promoviranju razvoja. Ona je, prema tome, važan faktor u realizaciji Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ovo poglavlje daje procjenu dva ključna područja uprave u BiH - a ona su princip javne uprave i učešća građanskog društva.

Procjena

Javna uprava

Javna uprava je instrument u implementaciji zakona i političkih programa i od suštinskog je značaja za punu realizaciju građanskih, ekonomskih, političkih i socijalnih prava. U članu 1 Aneksa 6 Daytonskog mirovnog sporazuma "Poštivanje ljudskih prava" navode se fundamentalna prava i slobode u punom obliku. Ipak, bez funkcionalne i efikasne javne uprave, ljudska prava se ne mogu u potpunosti realizirati i održavati.

Sistem javne uprave u BiH je veoma decentraliziran i karakterizira ga slabo pružanje usluga i formulacija politike. Umjesto da se ispunjavaju zahtjevi za pružanjem usluga, ova struktura je uspostavljena "kao način zaštite nacionalne jednakosti i stvaranja osnovne postratne političke stabilnosti".⁹³ Pružanje usluga kao što je socijalna pomoć, zdravstvo i obrazovanje, kao i smještaj izbjeglica i interno raseljenih osoba odgovornost je različitih sektora u okviru vlade, često bez jasnih finansijskih i koordinacijskih aranžmana. Prema tome, odgovornosti se preklapaju, što rezultira nedosljednim pružanjem usluga, visokom sveukupnom potrošnjom uprave, konfuzijom u pogledu istinskog opsega javne potrošnje u svakom sektoru i rasipanjem sredstava, što se može izbjeći, zbog "dvostrukog zahvatnja" sredstava od strane korisnika.

Redovno se javlja nemogućnost ispunjavanja administrativnih rokova - tzv. "administrativna šutnja". Ovo se javlja zbog loših radnih standarda, ukorijenjene predratne socijalističke kulture, nerealnih rokova koje

⁹⁰ *Dio V, Milenijumska deklaracija Ujedinjenih naroda, Rezolucija Genralne skupštine UN-a A/RES/55/2. Osnovne karakteristike međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, između ostalih, uključuju nediskriminaciju (ICESCR član 2, ICCPR član 2, CRC član 2, CEDAW član 2), pravo na slobodu i sigurnost osoba (ICCPR član 9), jednakost svih osoba pred sudovima i tribunalima (ICCPR član 14), jednakost pred zakonom i jednaka zaštita pred zakonom (ICCPR član 26), jednakost žena i muškaraca pred zakonom (CEDAW član 15), pravo svih osoba na korist od naučnih postignuća i njihove primjene (ICESCR član 15), i proglas da sve osobe koje su lišene slobode imaju pravo na human tretman i poštovanje (ICCPR član 10).*

⁹¹ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Sektoralni prioriteti (Nacrt za javnu raspravu).*

⁹² Rezolucija 200/64 od 26. aprila 2000.

⁹³ UNDP (2003.), *Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH.*

predviđa zakon i zbog nepostojanja odgovarajuće tehnologije koja bi obradila zahtjeve i realizirala pristigle predmete.

Ovaj scenario je u sprezi sa suptilnom političkom diskriminacijom. U mnogim slučajevima, državni službenici se ne biraju na osnovu sposobnosti i organizacijskih potreba, nego na osnovu političkog pokroviteljstva. Nepostojanje reguliranog sistema za obuku na radu i unaprjeđenje radnih sposobnosti, nedovoljno razvijene profesionalne tehnike i zastarjela tehnologija (uključujući IT), u kombinaciji sa zastarjelim načinom razmišljanja i stavom koji nije primjeren klijentu doprinose lošim standardima pružanja usluga. Stara generacija političara, koja često istovremeno radi i u akademskoj sferi, i nedostatak finansijskih planera na koje ne utiču modaliteti i finansijska kultura predratnog sistema malo čine na tome da se unaprijede tehnike javnog finansiranja ili da se obnovi loše postavljena finansijska struktura. Problemi javne uprave su korupcija, nepostojanje standardizacije između entiteta, nepostojanje koordinacije između entiteta i kantona u Federaciji, i nepostojanje odgovornosti ili transparentnosti u konsultacijama sa građanskim društvom.

Javno mnjenje odražava sumornu sliku. U istraživanju o upravi koje je proveo UNDP, tri od četiri ispitanika - uključujući 1.000 državnih službenika, 500 građana i 500 članova poslovne zajednice - izrazili su nezadovoljstvo pružanjem usluga od strane javne uprave. Povoljnih odgovora je bilo 23 posto.⁹⁴ Korupcija i nedostatak transparentnosti su označeni kao glavni oslonci administrativnih postupaka u BiH, i kao takvi su prepoznati u cijelom socijalnom spektru⁹⁵. Nedavno izvršena procjena najbolje prakse u reformi javne uprave i obuci državnih službenika, zasnovana na komparativnoj analizi iskustava Istočne i Jugoistočne Evrope i Sovjetskog saveza u periodu između 1989. i 2003. godine pokazuje da je politička volja jedna od najznačajnijih odrednica uspjeha reformskog procesa.⁹⁶

Učešće građanskog društva

Prije rata, građansko društvo u BiH zadovoljavalo se perspektivom jednopartijskog razvoja, zasnovanog na različitim kolektivnim grupama. I u toku i nakon

rata, sa prodorom zapadnog uticaja, društvo u BiH više je naginjalo ka individualizmu; građansko društvo postalo je istovremeno i koncept i realnost. Na razvoj se više ne gleda kao na domen vodeće stranke, nego više kao na zajedničku aktivnost vlada i građanskog društva. Razvoj se tiče svakoga, uključujući sve niveoe vlasti, NVO, građanske grupe i same građane.

Ipak, razni projekti istraživanja u cijeloj zemlji ukazuju na nizak nivo saradnje i partnerstva između vladajućih organa i organizacija građanskog društva i građana. Generalno gledajući, organi vlasti u BiH ne smatraju generalnu javnost za jednakog partnera u otvorenom dijalogu o utvrđivanju politike. Među građanima preovladava apatija. Ogromna postratna međunarodna pomoć koja je pružena sektoru građanskog društva i koja je vodila porastu broja organizacija građanskog društva nije uvijek vodila ka razvoju samoodrživih organizacija sa snagom zagovaranja, umrežavanja ili činjenja prodora u pasivnost građana. Uporno se manifestuje nedostatak komunikacije između vladajućih organa i omladinskih udruženja i ostalih neformalnih grupa, i to one vrste koja će voditi ka otvaranju organa prema dijalogima u utvrđivanju politike i konstruktivnim promjenama.

Ravnopravnost spolova u učešću javnosti tek treba da se realizira. Za razliku od dana bivšeg jugoslovenskog režima, u svim sferama politike sada dominiraju muškarcima. Muškarcima se skoro u svim slučajevima nalaze na ruovodnim pozicijama u političkim strukturama države, entiteta, kantona i na lokalnom nivou, sa skromnim porastom u učešću žena u zakonodavnim organima.⁹⁷ Ovaj porast je velikim dijelom rezultat kvota koje se traže na kandidatskim listama. Organizacije građanskog društva koje se bave pitanjima ravnopravnosti spolova zagovaraju ravnopravnost spolova u javnom učešću ali saradnja između vladajućih organa i ovih organizacija je slaba, a koordinacija i umrežavanje organizacija građanskog društva u oblasti ravnopravnosti spolova su ograničeni. Međutim, očekuje se da će se donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova početi rješavati gore navedena pitanja, jer njegova implementacija zahtijeva saradnju i konsultacije između vladinih organa i organizacija građanskog društva koje se bave pitanjem ravnopravnosti spolova⁹⁸.

⁹⁴ UNDP (april 2003.), *Istraživanje o dobroj upravi - Bosna i Hercegovina. Viđenje rada javne uprave i pružanja usluga sa stanovišta građana, predstavnika poslovne zajednice i državnih službenika, Program reforme vlasti.*

⁹⁵ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u B&H, str. 26, navodi podatke prema istraživanju koje je provela Svjetska banka: BiH: Dijagnostičko istraživanje o korupciji, Svjetska banka na zahtjev BiH, str. 12, UNDP, skoro 100 posto ispitanika iz ispitanih grupa (građani, državni službenici i direktori preduzeća) priznaju prisustvo korupcije u BiH.*

⁹⁶ UNDP (2003.), *Iskustva o primjerima najbolje prakse u pristupu efikasnoj obuci u Državnoj službi, str. 1*

⁹⁷ Udio žena u kantonalnim skupštinama je 22 posto, u Zastupničkom domu F BiH 21 posto, u Narodnoj skupštini RS 17 posto a u Zastupničkom domu BiH 14 posto; UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH, str. 47.*

⁹⁸ Dio XV, član 22 predviđa konkretne odgovornosti organa vlasti. Pored toga, u ovaj zakon su ugrađeni mehanizmi za monitoring (član 23 i 24) putem Centra za gender u F BiH i Komisije za gender u RS, koji su dužni da po zakonu sarađuju i konsultiraju se sa nevladinim sektorom, kao i kaznene odredbe za pravna lica koja prekrše zakon u skladu sa članom 27.

Analiza

Temeljni uzrok loše uprave leži u fragmentiranoj, neefikasnoj i korumpiranoj javnoj administraciji, u situaciji kada je građansko društvo slabo.

Javna uprava

Pokazatelj neefikasnosti i korumpiranosti javne uprave je loše pružanje usluga i formuliranje politike. Loša javna uprava rezultira iz nekoliko faktora, uključujući i politički motiviranu decentraliziranu birokraciju, korupciju i slabe kapacitete državnih službenika. Unaprjeđenje standarda za pružanje usluga javne uprave treba da se usredsredi na sljedeća interna i operativna pitanja:

- Organizaciona struktura koja je uskladena sa postizanjem konkretnih rezultata;
- Jasno definirani zadaci i odgovornosti, konsistentni sa traženim uslugama i rezultatima;
- Racionalizirani nebirokratski postupci konsistentni sa efikasnošću i kvalitetom;
- Usvajanje modernih upravljačkih procesa i sistema za planiranje rada i koordinacije;
- Odgovarajući stav i kompetentnost državnih službenika;
- Kultura orijentirana prema pružanju usluga koja nagrađuje učinak.

Sadašnja struktura javne uprave je uspostavila etničku podjelu i protekcionizam. Iako zadovoljava uslove etničkog pariteta, ona je daleko od savršene u smislu uspostave okruženja koje podstiče razvoj i neometan administrativni učinak. Racionaliziranje i uređenje struktura će zasigurno doprinijeti unapređenju sveukupne efikasnosti i ekonomičnosti. Značajniji doprinos jačanju usluga i ekonomičnosti mogao bi se ostvariti kada se vladine strukture javno obavežu na zajedničke uslužne standarde u sprezi sa uspostavom rukovodnih procesa, praksi, stavova i nadležnosti koje su konsistentne sa organizacionom kulturom koja drži do pružanja usluga i učinka. Umjesto da se javi kritična masa sa dovoljnom snagom da zahtijeva promjene, preovlađuje defetističko prihvaćanje situacije kakva jeste.

Administrativne uštede bi se mogle ostvariti kad bi se ekonomski i socijalni rashodi isplaćivali iz jednog centraliziranog mjesta. Međutim, interni podstrek za harmonizaciju je slab a koordinacija loša. Reperkusije sadašnjeg miješanog entitetskog i lošeg centraliziranog/decentraliziranog sistema koče investicije, odvraćaju svaku potencijalnu korist od udruženih sredstava, potiskuju mobilnost radnika, povećavaju cijenu poslovanja, ometaju mehanizme za provođenje osnovne javne kontrole i traženja odgovornosti i, što je najštetnije od svega, uvode paralizu u kreiranje politike.

Revizija politike ili novonastali planovi djelovanja u socijalnim sektorima rijetko su usaglašeni ili izrađeni paralelno sa fiskalnom i budžetskom analizom. Planovi i implementacija neodgovarajuće fiskalne decentralizacije stvaraju preklapanje odgovornosti između nivoa vlasti, vertikalnu i horizontalnu fiskalnu neusklađenost i geografsko preklapanje, te neefikasne mehanizme za finansiranje i pružanje usluga. U zaključku, reforma u smislu budžetske odgovornosti i fiskalne uprave od krucijalnog je značaja za svaku buduću stabilnost javnih finansija, i od kritičnog je značaja za sposobnost države da izvrši podešavanje politike⁹⁹.

Niske plaće uposlenika javne uprave navodno podstiču neefikasnost sistema uprave. U faktore koji olakšavaju korupciju spada nedostatak transparentnosti i odgovornosti u upravi, nejasni radni postupci tamo gdje su moguće manipulacije, nedovoljna međunarodna i nezavisna revizija, nedostatak mehanizama vanjskog monitoringa, netransparentni budžeti, i neadekvatnost kodeksa ponašanja - što je skup principa i pravila za ponašanje birokracije. U smislu balansiranosti, stav državnih službenika, koji ne vide sebe kao nekoga ko je u službi građana, predstavlja veću prepreku od nedostatka sposobnosti. Slabi kapaciteti državnih službenika još više su naglašeni zbog nedostatka političke volje da se prihvati činjenica da su državni službenici nezavisni profesionalni radnici i da stoga političke snage na njih nemaju uticaja, kao što su promjene u strukturama vlasti.

Učešće građanskog društva

Organizacije građanskog društva su suočene sa nekolocinim problema, koji se definišu kao unutrašnji i vanjski faktori, koji ometaju razvoj konstruktivnih partnerstava između organa vlasti i građanskog društva. Pored toga, postoji i nedostatak proaktivnih organizacija građanskog društva.

U unutrašnje faktore spada nedostatak zagovaranja od strane građana, saradnje i umrežavanja među sobom, ograničeno razumijevanje trenutnih javnih politika koje imaju uticaj na njihov život, kao i slabog receptivnog stava. U vanjske faktore spada nedostatak znanja i informiranosti organa vlasti o aktivnostima organizacija građanskog društva, što vodi ka podcjenjivanju potencijala i kapaciteta ovih organizacija i njihovom nepravednom tretmanu od strane vlada. Pored ovoga, uočeno je i odsustvo procjena potreba baze prije donatorske podrške. Zbog nedostatka strategije i koordinacije među međunarodnim organizacijama prihvaćen je i nasljeđeni nedostatak receptivnosti i odsustva proaktivnog učešća građana, koje je proisteklo iz bivšeg jugoslovenskog režima.

⁹⁹ Ova zapažanja predstavljaju zbir preporuka Jedinice za smanjenje siromaštva i ekonomsko upravljanje, Evropski i Centralnoazijski region (oktobar 2002.), Bosna i Hercegovina, Od ovisnosti o pomoći do fiskalne samoodrživosti. Pregled javne potrošnje i institucija, Izvještaj br. 24297-BIH, Operativni pregled.

Jasno je da agencije UN-a moraju pojačati napore u pružanju podrške i građanskom društvu i vladama u cilju razvoja njihovih kapaciteta za analizu politika i zagovaranja, kao i olakšati dijalog i partnerstvo, posebno u skladu sa procesom realizacije Milenijskih razvojnih ciljeva.

Trenutni odgovori i partnerstva

Javna uprava

Inicijativa o koordinaciji obuke državnih službenika je pozitivan korak u obrazovanju, obuci i nastojanjima stvaranja striktnije birokratske kulture. Ovaj strateški pristup koordinaciji obuke usredsređuje se na uspostavljanje nacionalnog okvira standarda obuke u cilju osiguranja relevantnosti obuke u okviru Reforme javne uprave (PAR) i stalne dobre uprave. Ova inicijativa osigurava kvalitet obuke putem akreditacije pružaoca usluga, odnosno programa, i certificiranja kandidata, te izgrađuje kapacitete za pružanje daljih usluga obuke na državnom nivou, što će voditi ka održivosti i budućoj samostalnosti.

Institucionalni okvir za reformu javne uprave ojačan je na sastanku u martu 2003. godine Vijeća za implementaciju mira (PIC), kada su državna i entitetske vlade usvojile dokument Obaveze u oblasti reforme javne uprave. Nakon ovoga osnovana je međuvladina radna grupa (IGTF) sa zadatkom da elaborira strategiju i plan implementacije za PAR, zasnovan na ovom dokumentu. Ovaj proces i uspostava Agencije za državnu službu Federacije BiH podržani su od strane UNDP-a na zahtjev OHR-a 2003. godine. Ovaj proces koji vode domaći organi predstavlja pristup zasnovan na kolektivnoj odgovornosti domaćih predstavnika za efikasnost reforme. Proces IGTF-a bio bi dalje ojačan kad bi svaka vladina struktura stavila u prvi plan osobnu odgovornost visoko rangiranih političkih pozicija (ili na nivou premijera ili ministra), čime bi se demonstrirala potrebna politička volja da se planirane reforme i provedu. Od prvobitno utvrđenih aktivnosti u okviru PAR-a ističu se funkcionalne analize koje će provoditi EU. Očekuje se da će ove analize naglasiti mogućnosti za racionaliziranje vladinih struktura sa rezultirajućim smanjenjem troškova javne uprave.

Učešće građanskog društva

UNICEF je pružio podršku uspostavi mreže NVO koje rade na zaštiti prava djece. Međunarodne organizacije su se pridružile ovim naporima uspostavom Radne grupe za omladinsku politiku¹⁰⁰, koja ima za cilj da "vrši koordinaciju pomoći i podrške koju pružaju međunarodne organizacije u pitanjima koja se odnose na mlade i da pruže pomoć u utvrđivanju politike za mlade"¹⁰¹.

Vlada BiH je 2002. godine usvojila Državni plan aktivnosti za djecu za period 2002-2010, čija implementacija predviđa tješnju saradnju između Vlade i NVO u zaštiti i promoviranju prava djece. UNDP je objavio Izvještaj o nacionalnom humanom razvoju (NHDR) o mladima u 2000. godini, a UN je izradio svoj Izvještaj o mladima u 2003. godini kao nastavak na Izvještaj UNDP-a iz 2000. godine. Vlada BiH je također počela da radi na utvrđivanju politike za mlade sa usvajanjem prve "Rezolucije o mladima u BiH" u Parlamentarnoj skupštini BiH u ljeto 2002. godine. Početkom 2003. godine, predsjedavajući Vijeća ministara BiH podcrtao je obavezu Vlade po pitanjima mladih, navodeći da su mladi ugrožena grupa kojoj je potrebno posvetiti posebnu pažnju.¹⁰² Na osnovu ove izjave, Vijeće ministara razmatra uspostavljanje tijela koje će se usredsrediti na pitanja mladih. Ono će se sastojati i od vladinih institucija i organizacija građanskog društva, i djelovat će zajedno na stvaranju Akcionog plana za mlade.

Inicijativa Gender grupe UN-a na implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova također se usredsređuje na razvoj partnerstva između organa vlasti u BiH i šireg segmenta organizacija građanskog društva. Pored toga, UNDP podržava i gender projekat koji finansira Vlada Japana.

UNDP je dugoročno angažiran na pružanje podrške organizacijama građanskog društva u radu po pitanju Milenijskih razvojnih ciljeva i aktivnosti na monitoringu. U tom pogledu, uspostavljena je baza podataka organizacija građanskog društva koja je klasificirana u skladu sa pojedinačnim milenijskim razvojnim ciljevima. UNDP također djeluje kao savodornik u dostavljanju javnih informacija raznim organizacijama građanskog društva i podstiče snažnije partnerstvo između ovih organizacija i vlada. UNDP također pruža pomoć u realizaciji serije seminara o izgradnji kapaciteta u upravljanju ljudskim potencijalima i resursima kao i analiza politike i sposobnosti zagovaranja organizacija građanskog društva u cijeloj zemlji. Seminari i obuka o suštinskim pitanjima politike po osnovu svakog milenijskog cilja održavaju se uz partnerstvo između omladinskih akademskih institucija, organizacija građanskog društva i odgovarajućih faktora iz vlade. UNDP sada radi na olakšanju institucionalizacije omladinskih akademskih institucija putem njihovog povezivanja sa postojećim akademskim i vladinim istraživačkim mrežama. Organizacije građanskog društva se konsultiraju po pitanju procesa povratka kako bi se ukazalo na probleme povratnika, potencijalnih povratnika i ugroženih grupa Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice u okviru inicijative SUTRA /Održiv prenos na organe za povratak/

¹⁰⁰ Radna grupa za politiku mladih djeluje u okviru Skupa pitanja o demokratizaciji i učešću građana Radne grupe za izgradnju institucija (IBTF)

¹⁰¹ Strategijski dokument Radne grupe za politiku mladih.

¹⁰² Inauguralno obraćanje gosp. Adnana Terzića, predsjedavajućeg Vijeća ministara, oktobar 2003. godine

PRUŽANJE OSNOVNIH SOCIJALNIH USLUGA: PRISTUP I KVALITET

Obrazovanje i zdravstvo su sredstva za razvoj. Investiranje u univerzalnu dostupnost osnovnih kvalitetnih usluga jedan je od najdirektnijih i najmanje skupih načina smanjenja siromaštva.¹⁰³ U Milenijumskoj deklaraciji se naglašava odnos između prava na obrazovanje, zdravstva i humanog razvoja, a i Milenijumski razvojni ciljevi stavljaju prioritet na ova dva područja. Realizacija pet od osam milenijumskih ciljeva odnosi se na pravo na obrazovanje i zdravstvo. U njih spadaju ciljevi: a) ostvarenje univerzalnog osnovnog obrazovanja; b) smanjenje stope smrtnosti djece; c) unaprjeđenje zdravlja porodilja; d) borba protiv HIV/AIDS-a, malarije i ostalih bolesti; i e) promoviranje jednakosti i ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena, što je ključni cilj koji se odnosi na uklanjanje spolnog dispariteta u obrazovanju.

Kao dio bivše Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), BiH je načinila velike pomake prema realizaciji prava na obrazovanje i zdravstvo, konkretnije, ostvarenje univerzalnog obrazovanja, sa značajnim pomacima u obrazovnim standardima stanovništva (i ženskog i muškog) na svim nivoima obrazovanja. Slično tome, zdravstveni indikatori se uspješno mogu uporediti sa ostalim zemljama sa sličnim prihodima. Ovo je važno naslijeđe iz prethodnog socijalističkog režima, koji je izradio impresivnu infrastrukturu za osiguranje zdravstva, obrazovanja i zaštitnih mehanizama, i koji je već načinio čvrste pomake u oblasti prava na obrazovanje i zdravstvo.

Procjena

Za vrijeme rata i nakon rata na osnovu Daytonskog mirovnog sporazuma uspostavljene su strukture koje su imale snažan uticaj na sektor obrazovanja i zdravstva. Država nema nadležnosti u socijalnim sektorima, jer su oni u domenu entiteta i kantona. Postratne obrazovne i zdravstvene strukture sastoje se od 13 obrazovnih i 13 zdravstvenih nadležnosti. RS, F BiH (gdje Ministarstvo obrazovanja ima pretežno koordinacionu ulogu bez stvarne moći), deset kantona i Distrikt Brčko. U Mirovnom sporazumu ne postoji ugrađen "socijalni prostor" za cijelu zemlju u kojem se može ujediniti ili čak koordinirati socijalna politika. To je potrebno izgraditi putem saradnje između entiteta i kantona, o čemu do sada postoji malo dokaza da se na tome radi. Ne postoje mehanizmi za izjednačavanje putem kojih službe u siromašnijim područjima zemlje mogu primiti finansijska sredstva iz područja koja su bogatija. Iako je državna vlada suočena sa ogromnim izazovima u nastojanjima da izmiri sukobljene interese dva entiteta, ova fragmentiranost sprečava pružanje pravednih usluga, kao i monitoring i osiguranje zaštite ljudskih prava na obrazovanje i zdravstvo.

¹⁰³ Vidjeti Jan Vandemoortele, *Apsorbiranje socijalnih šokova, zaštita djece i smanjenje siromaštva: Uloga osnovnih socijalnih usluga, januar 2000. godine (radni materijal osoblja UNICEF-a, evaluacija, serija politike i planiranja br. EPP-00-001).*

Vlada i međunarodne finansijske institucije generalno smatraju da je javna potrošnja za osnovne socijalne usluge visoka.¹⁰⁴ U realnim odnosima, međutim, iznosi utrošeni na obrazovanje i zdravstvo po osobi u velikoj su mjeri opali u skladu sa značajnim padom GDP-a u BiH sa predratnog nivoa na oko pola toga nivoa u 2000. godini, dok se 2001. godine lagano popravio.¹⁰⁵ Pored toga, javna potrošnja za osnovne socijalne usluge opala je kao procenat GDP-a u poređenju sa predratnim nivoima. Nekih četiri posto GDP-a u RS i 7,3 posto u F BiH otpada na obrazovanje. Prosječno 6,4 posto GDP-a BiH koje se ulaže u obrazovanje u skladu je sa drugim zemljama u tranziciji u Jugoistočnoj Evropi i Centralnoistočnoj Evropi, ali je manje od predratnog nivoa koji je iznosio 7,1 posto. Javna potrošnja u zdravstvu bila je 8,2 posto GDP-a u 1991. godini a u 1997. godini opala je na manje od jedne trećine nivoa iz 1991. godine, ali je porasla ponovo na 7,7 posto u 2000. godini.¹⁰⁶ Dalje, u 1999. godini je samo 35 posto rashoda u zdravstvu u F BiH, a 37 posto u RS otpadalo na primarnu zdravstvenu zaštitu.¹⁰⁷

Obrazovanje

Pravo na jednak pristup kvalitetnom obrazovanju zagarantirano je međunarodnim konvencijama koje je ratificirala BiH.¹⁰⁸ Trinaest različitih i kompleksnih obrazovnih struktura opslužuju potrebe prilično malog ukupnog broja učenika i studenata koji su trenutno dio obrazovnog sistema. Broj učenika u osnovnom obrazovanju je 385.000 a ukupan broj polaznika je 630.000 (uključujući i poslije srednje škole), sa 298 javnih srednjih škola (šest privatnih).¹⁰⁹ Sektor obrazovanja do sada nije reguliran na nivou države. Međutim, da bi se osigurala ispoštovanost međunarodnih standarda, Vlada BiH je utvrdila prioritete u obrazovanju i uskladila ih sa državnim politikom usvojenom u 2002. i 2003. godini: PRSP; Državni akcioni plan za djecu u BiH za period 2002-2010; Zakon o ravnopravnosti spolova; Privremeni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika; i nacrt državnog Okvirnog zakona

o osnovnom i općem srednjem obrazovanju, usvojen u Vijeću ministara u aprilu 2003. godine. Ove politike, međutim, tek treba da se implementiraju.

Dostupnost i kvalitet obrazovanja

BiH je veoma blizu postizanja univerzalnog osnovnog obrazovanja, što je jedan od Milenijumskih razvojnih ciljeva. Ne postoje pouzdane informacije o postotku djece školskog uzrasta koja se ne upisuju u osnovnu školu, ali se procjenjuje da je ova brojka četiri posto.¹¹⁰ Od djece koja se upisuju u prvi razred, 99 posto dostigne peti razred, a 94 posto je između sedam i 14 godina¹¹¹.

U poređenju sa stopom upisa u osnovnu školu koja je 96 posto, stopa upisa u srednju školu je značajno niža i iznosi oko 73 posto, dok se procjenjuje da je stopa upisa u tercijarno obrazovanje otprilike 24 posto¹¹². Upis u srednju školu je koncentriran na škole sa usmjerenim obrazovanjem. Samo 14 posto djece pohađa škole tipa gimnazije koje su priprema za tercijarno obrazovanje¹¹³. Vjerovatnoća da će neko domaćinstvo pripadati kategoriji "siromašnih" skoro se utrostručuje ukoliko je nosilac domaćinstva samo završio osnovnu školu.¹¹⁴

Milenijumski cilj ostvarenja ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena predviđa eliminaciju spolne neravnopravnosti u osnovnim i srednjim školama po mogućnosti do 2005. godine, a na svim nivoima obrazovanja do 2015. godine. Postoji malo statističkih podataka razvrstanih po spolu, ali spolne razlike u pristupu obrazovanju ne odražavaju se u indikatorima koji pokazuju stope upisa, broj studenata i studentica koji pohađaju časove ili završenih diplomaca. Međutim, potreba daljeg istraživanja mogućeg spolnog otklona u obrazovanju nedavno je dokumentirana i naglašena u studiji koju je proveo UNHCR.¹¹⁵ Iako je akcenat u studiji bio stavljen na općine sa povratnicima, i to općine gdje su bili na raspolaganju jasni podaci o spolnoj strukturi, utvrđeno je da je omjer

¹⁰⁴ Nacrt PRSP-a i dokumenti Svjetske banke i MMF-a

¹⁰⁵ Vidjeti dio 2. Ekonomija

¹⁰⁶ Vidjeti dio 10, tabela 1. Izabrani ekonomski pokazatelji: BiH 1991-2001.

¹⁰⁷ Svjetska banka: Od ovisnosti o pomoći do fiskalne samostalnosti, str. 105-106.

¹⁰⁸ Uključujući nediskriminaciju (CRC član 2; CEDAW član 2), pravo na obrazovanje (ICESCR član 13 i 14; CRC član 28 i 29), jednaka prava žena u obrazovanju (CEDAW član 10), pravo svih osoba na uživanje najviših dostupnih standarda fizičkog i mentalnog zdravlja (ICESCR član 12), pravo na životni standard koji je primjeren dječijem fizičkom, mentalnom, duhovnom, moralnom i socijalnom razvoju (CRC član 27), i pravo na odmor i razonodu, učešće u igri i rekreativnim aktivnostima, učešće u kulturnom životu i umjetnosti (CRC član 31).

¹⁰⁹ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Sektorski prioriteti - obrazovanje (Nacrt za javnu raspravu), dio 2.2.2 - 2.2.4, str 2-3.

¹¹⁰ UNDP (2003.), Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH, str. 77.

¹¹¹ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) Dio C1, str 8.

¹¹² PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) Dio C1, str 9.

¹¹³ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) Dio C1, str 9. Više o statističkim podacima o obrazovanju vidjeti u dijelu 10, tabela 4. Izabrani obrazovni pokazatelji: BiH 1991-2000.

¹¹⁴ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) Dio C1, str 8.

¹¹⁵ Izvještaj UNHCR-a: Obrazovanje za djecu povratnike u BiH, mart 2003. str. 6.

djevojčica koje su pohađale školu niži, iako se više djevojčica nego dječaka vratilo u ove općine. Međutim, ne postoje podaci o tome da li djevojčice povratnice pohađaju školu izvan općine. Prema istom izvještaju, u nekoliko općina su utvrđena značajna neslaganja; u jednoj od općina, npr. (Modriča), 69 posto sve djece u općinskoj srednjoj školi bili su muškarci, dok su 32 posto bile žene.¹¹⁶ Pored toga, postoje podaci o nekoliko slučajeva spolne diskriminacije u školama koja se odnosila na djevojčice iz ruralnih sredina gdje im roditelji nisu dozvoljavali pohađati školu, pravdajući takav stav kulturnim ili ponekad, ekonomskim razlozima. Od suštinskog je značaja provesti dalje istraživanje kako bi se obustavilo dalje širenje ovoga trenda u skladu sa osiguranjem ravnopravnosti spolova i osnaživanjem žena kao jednog od Milenijumskih ciljeva. Spolne razlike su vidljive i u predmetima koje žene i muškarci uče od srednje škole pa nadalje, posebno u visokom obrazovanju. Ovaj trend doprinosi niskom nivou učešća žena u nekim oblastima rada i djelovanja.¹¹⁷

Prilike za obrazovni razvoj u ranom djetinjstvu su ograničene, posebno u ruralnim područjima i u manjinskim populacijama. U zemlji ima 99 registriranih predškolskih institucija sa 179 objekata, uključujući 7 predškolskih ustanova vjerskih zajednica. Pokrivenost predškolskim ustanovama u 2002/2003. godini opala je na 5 posto u F BiH, a u RS čak i više.¹¹⁸

Trenutna obrazovna ponuda ne ispunjava nacionalnu potražnju za unaprjeđenje razvoja. Javne institucije za zapošljavanje u BiH procjenjuju da od 252 dostupne pripremljene profesije u srednjim školama, postoji potražnja samo za 20 posto u smislu stvarne radne

snage.¹¹⁹ Postoje samo dva centra za stručno obrazovanje - jedan u Bijaču i jedan u Goraždu, koje sponzorira Međunarodna organizacija rada, i oni su uglavnom prevaziđeni zbog nestanka metaloprerađivačke i mašinske industrije u BiH. Od 32 univerzitetske profesije koje se nude na fakultetima, potražnja na tržištu postoji samo za četiri.¹²⁰ Srednjoškolci i univerzitetski diplomci predstavljaju 62,6 posto registriranih nezaposlenih osoba.¹²¹

Metodologija nastave, posebno u osnovnim i srednjim školama je zastarjela, neparticipativna i usmjerena je na memorisanje više nego na razvijanje analitičkih sposobnosti. Pored toga, nastavna materija u osnovnim školama se jednostavno ponavlja u srednjim školama, s tim da je povećan obim te materije, što opet mora da se memorira i reproducira.

Za neke predmete postoji prevelika ponuda nastavnika a za neke manjak, iako je prosječan odnos učenik-nastavnik bolji nego u nekim zapadnoevropskim zemljama. Za nove predmete unutar kojih se izučava npr. korištenje računara, ili strani jezici i društvene nauke potrebni su novi nastavnici; za neke druge su potrebne nastavne metode i moderne tehnike. Nekim nastavnicima može biti potrebna ponovna obuka ili će htjeti da se premjeste u druge discipline. U cjelini, postoji velika oskudica u pogledu statističkih podataka, osim deklarativnih zakonskih obaveza na svim nivoima vlasti u BiH i generalnog broja škola i učenika.¹²²

Zdravstvo

Pravo na zdravstvenu zaštitu u BiH zagarantirano je i u Ustavu FBiH i u Ustavu RS.¹²³ Unaprjeđenje zdravlja porodilja i djece u BiH je zakonska obaveza.¹²⁴

¹¹⁶ Više opširnih podataka bit će dostupno u izvještaju UNDP-a o obrazovnoj strukturi žena u BiH, od autora Jasne Bakšić-Muftić; izvještaj će uskoro biti objavljen.

¹¹⁷ Udio žena u F BiH u zaposlenosti po sektorima velikim dijelom varira, tako ih je u rudarstvu (9%); građevinarstvu (16,4%); reciklaži (17%); javnoj upravi i odbrani (20%); poljoprivredi, lov i nabavi (22%); šumarstvu (23%); ribarstvu (26%); skladištenju i komunikacijama (26%); ostalim javnim i socijalnim sektorima (33%); prerađivačkoj industriji (36%); i transportu, sektoru prometa nekretnina (37%). Muškarci imaju značajno manji udio u zaposlenosti u sektorima kao što je tekstilna industrija, obrada i bojenje kože (29%); proizvodnja tekstila (35%); i zdravstvo i socijalna pomoć (36%). UNDP (2003.) *Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 45.

¹¹⁸ "Nacrt strategije za predškolsko obrazovanje u Bosni i Hercegovini", Radna grupa za reformu predškolskog obrazovanja, oktobar 2003.

¹¹⁹ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, dio CI, str. 9.

¹²⁰ Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta (maj 2002.), *Obrazovanje u smanjenju siromaštva*.

¹²¹ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, str. 9.

¹²² Vidjeti OSCE Misija za Bosnu i Hercegovinu (septembar 2002.), *Međuagencijske smjernice za terensko praćenje i interveniranje u pitanjima koja se odnose na obrazovanje*, i PRSP, *Aneks II, Obrazovanje, sektorski prioriteti (Nacrt za javnu raspravu)*.

¹²³ Ustav Federacije predviđa u Dijelu II, član 2, stav 1, da se pravo na zdravstvenu zaštitu treba osigurati bez diskriminacije, a Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH predviđa u članu 11 pravo na izbor ljekara i pravo na odgovarajuću zdravstvenu zaštitu; članom 16 se definišu odredbe o planiranju porodice, trudnoći i materinstvu. Ustav Republike Srpske u članu 37 predviđa pravo na zdravstvenu zaštitu za sve.

¹²⁴ Jednaka prava žena na zdravstvenu zaštitu (CEDAW član 2); nediskriminacija (ICESCR član 2; ICCPR član 2; CRC član 2; CEDAW član 2), pravo na život (ICCPR član 6; CRC član 6), pravo na zdravstvenu zaštitu po osnovu pristupa i kvaliteta (ICESCR član 12; CRC član 24), posebna zaštita majki prije i poslije poroda (ICESCR član 10), pravo svih osoba na uživanje najviših ostvarivih standarda fizičkog i mentalnog zdravlja (ICESCR član 12), pravo na životni standard koji je primjeren dječijem fizičkom, mentalnom, duhovnom i socijalnom razvoju (CRC član 27), i pravo na odmor i razonodu, učešće u igri i rekreativnim aktivnostima, učešće u kulturnom životu i umjetnosti (CRC član 31).

Pored toga, državni Zakon o ravnopravnosti spolova¹²⁵ posebno promovira pravo na zdravstvenu zaštitu i dostupnost zdravstvenih usluga, teži eliminaciji spolne diskriminacije u svim aspektima zdravstva i prisiljava organe BiH da poduzmu posebne mjere u cilju zaštite i promoviranja reproduktivnog zdravlja žena. Druge konkretne međunarodne obaveze u oblasti zdravstva sadržane su u nacionalnim i međunarodnim okvirima, uključujući i Državni akcijski plan za djecu u BiH u periodu 2002-2010. i PRSP.¹²⁶ Međutim, jedini dokument koji se konkretno bavi zdravstvenom zaštitom usvojen u aprilu 2002. godine na državnom nivou je "Rezolucija o zdravstvenoj politici za sve građane BiH".¹²⁷

Zdravlje porodilja i djece

Iako je generalno došlo do poboljšanja u odnosu na stopu smrtnosti djece i porodilja u BiH, gdje se predratni nivoi smrtnosti djece i porodilja i očekivanog životnog vijeka po rođenju mogu porediti sa prosjekom zapadne Evrope, postoji izvjesna neizvjesnost u pogledu trenutne registracije vitalnih statističkih podataka. Podatke o smrtnosti djece i porodilja prikupljaju i šalju matični uredi za svaku općinu prvo entitetskom zavodu za statistiku, a nakon toga statističkom odjeljenju Zavoda za javno zdravstvo. Smrt koja nastupi u ovim periodima se vrlo često bilježi pogrešno i definicije koje se koriste nisu uvijek sistematski usklađene u cijeloj zemlji. Na primjer, ako smrt nastupi u roku od 40 dana nakon poroda, razlozi se obično bilježe kao bolest krvotoka ili neka druga infektivna bolest; situacija je slična sa smrtnošću djece. Prema tome, može se smatrati da u velikom dijelu postoji nedovoljno izvještavanje o stopi smrtnosti djece i porodilja.

Na osnovu dostupnih statističkih podataka, stopa smrtnosti novorođenčadi dostigla je vrhunac 1993. godine, kada je dostigla 24,7 posto ali je od tada stalno u opadanju i spala je na 9,7 posto 2000. godine.¹²⁸ Kod djece ispod pet mjeseci starosti stopa je pala sa 19 posto u 1991. godini na 12,7 posto u 2000. godini.¹²⁹ Spolni disparitet u stopi smrtnosti novorođenč-

adi je također evidentan, gdje je odnos muške i ženske djece 10,8/8,5. Za dalje smanjenje smrtnosti novorođenčadi bit će potrebno izvršiti procjenu faktora koji utiču na prvu sedmicu života, kada se od svih slučajeva smrtnosti kod novorođenčadi 61 posto javlja u tom periodu.¹³⁰ Mjere za rješavanje ovog pitanja mogle bi sadržavati analizu njege koja se daje novorođenčadima, koja je nužno intenzivna, stručna i skupa, i koja bi obuhvatala ispitivanje stanja u porodiljama gdje porodilje uglavnom borave od 24 do 48 sati nakon poroda, jer je 11 posto slučajeva smrtnosti novorođenčadi u 2001. godini bilo prouzrokovano bakterijskom septikemijom a 17 posto intrauterusnom hipoksijom i porođajnom asfiksijom.¹³¹ Prema državnim izvorima podataka, smrtnost porodilja u BiH je na niskom nivou, sa zabilježene dvije smrti u 1999. godini¹³² i samo dva slučaja zabilježena u 2001. godini u BiH.¹³³ Međutim, bez obzira na ovaj nizak broj, on može da značajno varira iz godine u godinu. S druge strane, prema izvještaju UNICEF-a "Stanje djece u svijetu" iz 2003. godine, broj smrtnosti porodilja u BiH u 2001. godini bio je 10. Razlog za netačno izvještavanje o stopi smrtnosti porodilja je nedostatak standardiziranih kriterija i loša klasifikacija smrti porodilja u državnom zdravstvenom informacionom sistemu. Na primjer, da bi se izračunala stopa smrtnosti porodilja često se koriste dvije različite formule. Dalje, definicija smrtnosti porodilja nije usklađena sa predloženom definicijom Svjetske zdravstvene organizacije (WHO) i nije standardizirana za cijelu zemlju. Uprkos činjenici da raspoloživa statistika pokazuje da vrlo veliki procenat trudnih žena ima antenatalnu njegu ljekara, praksa ipak ne pokazuje da je to slučaj, posebno u ruralnim područjima. S druge strane, kada žene nemaju pristup uslugama, one često ne ispunjavaju kriterije međunarodno uspostavljenih standarda kvaliteta njege; antenatalna njega koja se prima zavisi od mišljenja konkretnog ljekara, a ne od standardiziranog protokola, koji ne postoji.¹³⁴

U životnom ciklusu od djetinjstva do adolescencije, osnovni uzroci smrtnosti djece u BiH od rođenja do 6

¹²⁵ Zakon o ravnopravnosti spolova, član 13 (usvojen u Parlamentu BiH 5. marta 2003. godine).

¹²⁶ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Prijedlog za mehanizme implementacije, praćenja i evaluacije Razvojne strategije BiH - PRSP (Nacrt za javnu raspravu)*.

¹²⁷ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Izveštaj o Milenijumskim razvojnim ciljevima za BiH*, str. 69.

¹²⁸ Stopa smrtnosti novorođenčadi je bila 14.3 1996, 12.6 1997, 11.2 1998, i 9.4 posto 1999. UNICEF (2001.), *Analiza situacije za djecu i žene u BiH*, poglavlje 'Zdravlje', str. 2.

¹²⁹ Za zdravstvene pokazatelje, vidjeti Dio 10, tabela 3. *Izabrani zdravstveni pokazatelji: BiH 1991-2000*.

¹³⁰ UNDP (2003.): *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 63.

¹³¹ UNICEF (2001.), *Analiza situacije za djecu i žene u BiH*, poglavlje 'Zdravlje', str. 16.

¹³² Zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine 2000: *Statistički bilten br. 26. Zavod za statistiku RS, op. cit; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (neobjavljeni podaci)*, iz: UNICEF (2001.), *Analiza situacije za žene i djecu u BiH (Nacrt)*, str. 5. Vidjeti UNICEF IRC, *statistički obrazac Monee 2001*, str. 6, koji pokazuje da je u BiH u 1999. godini bilo četiri slučaja smrti porodilja.

¹³³ UNICEF IRC, *Statistički obrazac Monee 2001.*, str. 6. *Drugi izvor pokazuje da je u F BiH u 2001. godini bio zabilježen samo jedan slučaj smrti porodilja*, vidjeti UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 64.

¹³⁴ UNICEF: 2000. *Analiza situacije za žene i djecu u BiH*, poglavlje "Zdravlje" str.15.

godina starosti i kod mladih od 7 do 19 godina starosti su bolesti respiratornog trakta, infektivne i parazitske bolesti, i bolesti kože i potkožnog tkiva.¹³⁵ Stopa vakcinacije je opala u odnosu na predratne nivoe, tako da djeca u starosnoj dobi između 18 i 29 mjeseci primaju 79,6 posto svih vakcina u F BiH, a 66,9 posto u RS.¹³⁶ U 1998. godini, anemija uzrokovana nedostatkom željeza odnosila se na 4,3 posto slučajeva morbiditeta predškolske djece, i po učestalosti nalazi se na četvrtom mjestu nakon akutnog bronhitisa (10,6 posto) i dijareje (4,5 posto). Stopa nutritivne anemije predškolske djece se udvostručila između 1991. i 1998. godine.¹³⁷

Glavni makronutritivni problem djece ispod pet mjeseci starosti je ugojenost.¹³⁸ Također postoje problemi u vezi sa iscrpljenošću i zaostajanjem u razvoju. Najveća učestalost iscrpljenosti javlja se kod starije grupe ispod šest mjeseci i od 6-11 mjeseci. Mikronutritivna deficijencija, posebno nedostatak joda, historijski posmatrano značajan je problem u BiH, sa zabilježenim slučajevima gušavosti prije nekoliko stotina godina. Prema rezultatima studije o rasirenosti poremećaja koji se odnose na nedostatak joda u BiH gušavost je još uvijek izražena,¹³⁹ i najčešće se javlja u područjima zemlje u kojima se koristi kuhinjska so sa nedovoljnom količinom joda.¹⁴⁰

Seksualno i reproduktivno zdravlje

U ruralnim područjima, ograničena dostupnost usluga za žene i omladinu, kao i slaba dostupnost usluga u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja za djevojčice u adolescentnoj dobi, a u mnogim slučajevima i za mladiće i izvan urbano-ruralne podjele, stvaraju uslove koje karakterizira nedostatak integriranog pristupa seksualnoj i reproduktivnoj zdravstvenoj zaštiti i

slabim instrumentima komunikacije. Stopa upotrebe modernih kontracepcijskih sredstava je niska među odraslima i mladima,¹⁴¹ i mada su mladi oba spola vrlo često dobro informirani o mogućim metodama kontracepcije, većina koristi kontracepciju kao način za sprječavanje začeća, posvećujući malo pažnje ulozi kontracepcijskih sredstava u sprečavanju spolno prenosivih infekcija.

Stav mladih također otkriva i postojanje socijalne stigme u pogledu odlaska kod zdravstvenih profesionalnih radnika, posebno u malim zajednicama, kako dokumentira istraživanje koje je provedeno u ime UNFPA, i koje navodi, "prekinuti snošaj je najčešće korištena metoda (kontracepcije) jer nisu potrebne konsultacije".¹⁴² Abortus je legalan u oba entiteta i zasniva se na zakonima koji su doneseni prije uspostave ove BiH. Međutim, relativno nedavno, državne medicinske institucije počele su naplaćivati ove usluge ženama koje su izabrale abortus kao metod kontrole začeća.¹⁴³ Sve više je anegdotalnih izvještaja o incidentima gdje je abortus vršen na nesiguran način u javnom kao i privatnom zdravstvenom sektoru.

HIV/ AIDS i spolno prenosive infekcije

BiH je potpisnica brojnih međunarodnih konvencija koje pružaju osnovu za promoviranje i zaštitu ljudskih prava koja se odnose na HIV/AIDS i druge spolno prenosive infekcije.¹⁴⁴ Realizacija ovih ljudskih prava je od vitalnog značaja za ostvarenje Milenijumskih razvojnih ciljeva, posebno cilja suzbijanja HIV/AIDS-a i drugih bolesti. Pored međunarodnih obaveza, BiH se također obavezala na implementaciju Deklaracije UN-a o posvećenosti borbi protiv HIV/AIDS-a u junu 2000. godine i Deklaracije za Jugoistočnu Evropu o prevenciji HIV/AIDS-a i njezi u junu 2002. godine.

¹³⁵ UNICEF (2001.), *Analiza situacije za žene i djecu u BiH, poglavlje "Zdravlje" str. 5.*

¹³⁶ UNICEF (2001.), *Analiza situacije za žene i djecu u BiH, poglavlje "Zdravlje" str. 13.*

¹³⁷ *Stopa nutritivne anemije u 1991. godini bila je 40 na 100.000 djece predškolskog uzrasta, a do 1998. godine stopa se po izvještajima udvostručila na 80 na 100.000. Udruženje pedijatarata F BiH/UNICEF, 2000. (avgust). Interventni program za sprječavanje nutritivne anemije među djecom od 0 do 6 u F BiH, str. 3-4. Studije koje je izradilo Udruženje pedijatarata pokazale su da su najniže vrijednosti hemoglobina utvrđene među rizičnom djecom - koja su prijevremeno rođena, s malom težinom po rođenju, i blizancima. UNICEF: 2000. Analiza situacije za žene i djecu u BiH, poglavlje "Zdravlje" str.27.*

¹³⁸ *Trinaest posto djece ispod pet su gojazna; skoro pet posto su izrazito gojazna. Izgleda da postoji mali disparitet između spolova, tako da 11,8% dječaka i 14,7% djevojčica starosti 0-59 mjeseci pate od gojaznosti. (UNICEF: BiH MICS 2000.)*

¹³⁹ *Otprilike jedna četvrtina djece koja su ispitana imala su gušu, što ukazuje da postoji umjerena stopa jodne deficijencije. Ako je prevalencija 5,0% ili veća, ali manja od 20%, onda se radi o blagoj gušavosti; ako je 20,0-29,9% onda se radi o umjerenosti; i ako je veća ili jednaka 30%, radi se o izraženoj gušavosti.*

¹⁴⁰ *Tahirovic, H. 1999. Izvještaj o projektu "Procjena statusa jodne profilaktičke guše u regionu Bosne i Hercegovine".! str.4 ff.*

¹⁴¹ *Vidjeti anketu MICS 2000.*

¹⁴² *UNFPA (novembar 2001./mart 2002.), Reproductivno i seksualno zdravlje mladih u BiH - znanje, ponašanje i stavovi - Sarajevo: Istraživanje Prism, str. 17.*

¹⁴³ *Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava (2000.), Žene 2000: Uvod u status prava žena u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi i novonastalim nezavisnim državama, str. 92.*

¹⁴⁴ *Uključujući nediskriminaciju (ICESCR član 2; ICCPR član 2; CRC član 2; CEDAW član 2), pravo na život (ICCPR član 6; CRC član 6), usvajanje u najboljem interesu djeteta (CRC član 21), pravo na zdravstvenu zaštitu (ICESCR član 12; CRC član 24), pravo na obrazovanje (ICESCR član 13 i 14; CRC član 28 i 29), i jednaka prava žena u obrazovanju (CEDAW član 10).*

Broj infekcija HIV/AIDS-om se procjenjuje na 900 odraslih osoba u BiH¹⁴⁵, sa 51 zabilježenim slučajem.¹⁴⁶ Od 51 zabilježenog slučaja, za 14 je zabilježeno da su zaraženi homoseksualnim ili biseksualnim kontaktom (sve muškarci), a 6 intravenoznim korištenjem droge (također sve muškarci). Jedine infekcije kod žena su prema izvještajima perinatalna (1) i od heteroseksualnog kontakta (1).¹⁴⁷ Međutim, niska prevalencija često može da maskira prikrivenu epidemiju HIV-a koja se širi u raznim rizičnim grupama. Ukoliko su navedeni statistički podaci tačni, ekstrapolacija do procjenjenog broja od 900 otkriva malo širi problem. Istraživanja provedena na rizičnom ponašanju mladih ljudi koji su posebno izloženi riziku otkrivaju da se različite rizične grupe ponašaju na način koji je rizičan sa stanovišta zaraze HIV-om.¹⁴⁸ Od rizičnih grupa, intravenozni korisnici droge upuštaju se u visoko rizično ponašanje uključujući seks pod uticajem droga, a upotreba kondoma je na zabrinjavajuće niskom nivou. Čest je promiskuitet među mladim ljudima koji imaju seksualne odnose sa muškarcima. U manjim gradovima, gdje su seksualne mreže male, postoji potencijal za brzo širenje HIV-a.¹⁴⁹ Žene žrtve trgovine i komercijalni radnici u seks industriji su također pod rizikom od zaraze HIV-om.

Dobrovoljno testiranje na HIV je dostupno u okviru zdravstvenog sistema RS u Institutu za javno zdravstvo ali košta 20 EUR-a, čak i za nosioce zdravstvenog osiguranja. Testiranje je također dostupno i na Klinici za infektivne bolesti u Banjoj Luci. U F BiH, testiranje se može izvršiti za 25 EUR-a na Institutu za transfuziologiju u Sarajevu, i za 5,5 EUR-a u Bolnici Koševo za državljane BiH. Međutim, rezultati testiranja u državnim klinikama nisu povjerljive naravi jer se ime osobe registrira u uredu nacionalnog koordinatora. Davaoci krvi se testiraju besplatno.¹⁵⁰ Postoje dokazi da se mnoge žene u RS koje rade u komercijalnoj seks industriji testiraju na HIV jednom mjesečno, i ne uvijek uz njihov pristanak.¹⁵¹ U državnim klinikama ne postoji savjetovanje prije vršenja testa, a savjetovanje poslije testa je dostupno samo u Sarajevu, Tuzli i Banjaluci. Ni u jednoj ustanovi na licu mjesta nema pro-

fesionalnih radnika za mentalno zdravlje gdje bi se moglo ponuditi savjetovanje; oni se moraju pozvati za konkretni slučaj ukoliko su na raspolaganju.

Jedine anonimne usluge, besplatno savjetovanje i usluge testiranja na HIV primjerene mladima iz rizičnih kategorija, muškarcima koji imaju odnose sa muškarcima, intravenoznim korisnicima droge i radnicima u seks industriji trenutno se mogu dobiti u Zenici i Tuzli, i pruža ih lokalna NVO Međunarodni forum solidarnosti. Ove službe su u tijesnoj koordinaciji sa državnim klinikama. Do kraja 2003. godine, ove usluge će se pružati u Brčkom i Mostaru. Također postoje četiri vrste usluga koje su namijenjene za mlade u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja i koje pružaju državne klinike, domovi zdravlja u Banjaluci, Brčkom, Bihaću i Mostaru.

Postoji pet državnih klinika koje pružaju usluge tretmana za HIV/AIDS: u Sarajevu, Tuzli, Bihaću i Zenici, i jedna u RS (Banjaluka). Lijekovi i terapija su pokriveni entitetskim zdravstvenim osiguranjem, mada ima problema sa dobijanjem lijekova i povratom sredstava.

Dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite

Iako sistem nominalno nudi zdravstveno osiguranje svim građanima BiH, u stvarnosti mnogi ljudi nemaju puno zdravstveno osiguranje i moraju sami plaćati korištenje zdravstvenih usluga. Zdravstvena zaštita se uglavnom finansira iz sredstava zdravstvenog osiguranja kojima upravljaju dva entitetska fonda zdravstvenog osiguranja, i iz deset kantonalnih fondova zdravstvenog osiguranja u F BiH. Ne postoje odredbe koje rješavaju međuentitetska pitanja u korištenju zdravstvene zaštite.

Izvjestaj koji je uradila Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) nedvosmisleno ukazuje na opasnost osiromašenja putem neadekvatnog zdravstvenog osiguranja.¹⁵² Iako fondovi zdravstvenog osiguranja u oba entiteta i u Brčko distriktu nominalno pokrivaju zvanično uposlene osobe, u slučaju većine pen-

¹⁴⁵ UNAIDS, UNICEF, WHO (izvještaj 2002.), *Bosna i Hercegovina, Epidemiološki podaci o HIV/AIDS-u i spolno prenosivim infekcijama*, str. 2.

¹⁴⁶ UNDP (2003), *Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 71.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ UNICEF (avgust 2002), *Brza procjena i odgovor na HIV/AIDS među posebno rizičnim mladima u Jugoistočnoj Evropi*, str. 40-61.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ UNICEF, IOM (januar 2002.), *Pregled HIV/AIDS-a u Jugoistočnoj Evropi. Epidemiološki podaci, rizične grupe i odgovor nevladinog sektora do januara 2002.*, str. 32.

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² WHO (juli 2002), *Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu. Izvještaj o nejednakosti zdravstvene zaštite za građane Bosne i Hercegovine, između ostalog, navodi dva anegdotalna slučaja gdje je u prvom slučaju udovica iz RS, bez zdravstvenog osiguranja bila primorana da proda kravu da plati hitnu operaciju svoje kćerke. U drugom slučaju, mlada majka sa nezaposlenim mužem i dvoje djece iz Tuzle, bez zdravstvenog osiguranja, izjavila je: "Ako se neko razboli, mi jednostavno moramo naći načina da platimo za liječenje, bilo da prodamo nešto od naših stvari ili da probamo posuditi novac od nekoga". Vidjeti Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu, str. 7, odnosno 15.*

zionera, nezaposlenih osoba koje su registrirane kod odgovarajućih agencija, i primalaca socijalne pomoći, ova sredstva su teritorijalno raspoređena i stoga su neprenosiva između entiteta (a u F BiH neprenosiva između kantona). Pored toga, sa oko 42 posto uposlenih koji ne plaćaju doprinose za zdravstveno osiguranje u RS,¹⁵³ i poslodavaca u F BiH koji su jednako nemarni što se tiče plaćanja doprinosa za svoje radnike,¹⁵⁴ zdravstveno osiguranje nemaju čak ni oni koji bi trebalo da ga imaju.

Federalna služba solidarnosti osnovana u januaru 2002. godine trebalo bi da smanji dupliranje usluga i da omogući mobilnost pacijenata sa jedne lokacije na drugu kako bi mogli dobiti željene usluge tamo gdje su dostupne, čime se smanjuje fragmentiranost u pružanju usluga između kantona i po etničkom ključu. Međutim, postoji visok procenat populacije bez zdravstvenog osiguranja (22 posto).¹⁵⁵

Privatne zdravstvene usluge i osiguranja također se pojavljuju sa uvođenjem "naplate usluga", što je trend koji vodi ka dvostepenom sistemu dostupnosti zdravstvene zaštite. Također postoji institucionalizirana korupcija koja predstavlja dodatno opterećenje za klijente kojima se pružaju zdravstvene usluge. Rashodi u zdravstvu po glavi stanovnika u 1998. godini iznosili su 4,7 posto cjelokupnog GDP-a¹⁵⁶ - što je veoma visoka brojka u odnosu na iznos javnih rashoda. Štaviše, izvještavanje o privatnim zdravstvenim klinikama trenutno ne postoji; prema tome, podaci o pružanju usluga u zdravstvu u privatnim klinikama su nedostupni, što utiče na ovaj sektor na zdravstvenu zaštitu u BiH čini nejasnim. Odnos između privatne i javne zdravstvene zaštite nije reguliran. Mnogi ljekari imaju privatne prakse ili pružaju usluge privatno u popodnevnom časovima ili čak u bolnicama gdje su zaposleni.

Analiza

Dva ključna problema u BiH u odnosu na pružanje osnovnih usluga su: a) smanjenje i nejednaka dostupnost, i b) nizak i neadekvatan kvalitet osnovnih usluga. Glavni razlozi koji dovode do pojave ovih problema tijesno su povezani i imaju međusobni uticaj. Smanjenje i nejednaka dostupnost osnovnih usluga javlja se uglavnom zbog političke i administrativne fragmentacije, rastućih troškova i diskriminacije u pružanju osnovnih usluga. Glavni razlozi niskog i neadekvatnog kvaliteta su politička i administrativna fragmentacija, koja se javlja u obliku nedostatka državne politike i minimuma standarda, kao i odsustvo

modernih multidisciplinarnih pristupa.

Politička i administrativna fragmentacija, odnosno decentralizacija, je rezultirala skupom birokracijom i disparitetom raspoloživih sredstava na lokalnom nivou. I obrazovni i zdravstveni sistem je skup i neefikasan. Razdvojenost nadležnosti u pružanju usluga u obrazovanju i zdravstvu između dvaju entiteta, a u F BiH između deset kantona, dovodi do pojave netransparentnosti u finansiranju, odlučivanju i javnoj odgovornosti. U sadašnjem sistemu postoje ogromni viškovi. Mnoštvo zakona, institucija, ministara, vladinih ureda, itd. postoji samo iz političkih razloga i ne mogu se pravdati ekonomskim ili drugim razlozima. Fragmentiranost također podrazumijeva i disparitet u pogledu sredstava za osnovne socijalne sektore. Područja koja raspolazu sa više sredstava, prema tome, mnogo su bolje sposobna da finansiraju socijalne sektore.

Kvalitet zakona, politike i usluga razlikuje se od područja do područja. Pošto RS i kantoni u Federaciji imaju vodeće uloge u socijalnim sektorima u svojim odgovarajućim nadležnostima, oni izrađuju zakone i utvrđuju politike, i u izvjesnoj mjeri osnivaju institucije, koje nisu imali ranije (npr. obrazovne inspeksijske službe, bolnice) u cilju postizanja autonomije. To je vodilo ka neujednačenom kvalitetu, jer sve nadležnosti nemaju potrebne kapacitete da vrše različite funkcije koje će osigurati potpune socijalne usluge. Teško je dati procjenu o divergenciji u praksi i politici u cijeloj zemlji, posebno imajući u vidu loše stanje sa informacionim sistemima u svim poljima.

Općenito, fragmentiranost i decentralizacija, kao i nepostojanje državne politike, minimuma standarda kvaliteta u obrazovanju i zdravstvu na državnom nivou, uključujući i kodekse ponašanja i sisteme praćenja i podnošenja žalbi, rezultirali su nejednakom distribucijom i kvalitetom usluga koje se pružaju u različitim dijelovima zemlje, i nedostatkom odgovornosti. Međutim, potrebno je primijetiti da neefikasnost administracije nije rezultat samo fragmentiranosti i decentralizacije nego i nedostatka adekvatnih vještina i kapaciteta za poduzimanje kompleksnog procesa decentralizacije, kako institucije nastavljaju da vrše iste funkcije koje su vršile prije rata, iako se administrativna struktura i način uprave drastično izmijenio. Na žalost, ovaj nedostatak kapaciteta često se pogrešno tumačio kao nedostatak političke volje.¹⁵⁷

¹⁵³ Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu, str. 9.

¹⁵⁴ Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu, str. 14.

¹⁵⁵ UNDP (2003.), *Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH*, str. 70.

¹⁵⁶ DfID 1998.

¹⁵⁷ Cain, J. et al. U Cain, J. and Jakubowski, E., eds. *Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina*. Copenhagen, Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite, 4(7) (2002.), str. 23

Obrazovanje: nejednak i smanjen pristup i neadekvatan kvalitet

Većina ugroženih grupa djece, posebno djece sa invaliditetom, uključujući traumatizirane studente koji imaju dodatnih problema sa učenjem, i djeca iz manjinskih područja, uključujući izbjeglice, povratnike i romsku djecu nemaju jednak pristup osnovnom obrazovanju kao rezultat nacionalnog ekskluziviteta i diskriminacije.¹⁵⁸

Decentralizirani sistem upravljanja u obrazovanju znači upravljanje obrazovanjem na nivou kantona u F BiH, dok je RS zadržala centraliziranu upravu. Ova situacija stvara nekoliko problema u pogledu moguće upotrebe i zloupotrebe obrazovanja u svrhu ostvarenja nacionalnih i ideoloških ciljeva. Prema tome, decentralizacija ne vodi ka fleksibilnijem i savremenijem sistemu sa pozitivnom konkurencijom u smislu kvaliteta, nego nasuprot tome, doprinosi fragmentiranosti i insistiranju na etničkim karakteristikama obrazovanja (npr. u oblasti nacionalne grupe predmeta), uz već primjetne razlike između kantona, što u konačnici omogućava dalji nastavak etničke podjele u obrazovanju.

Nekoliko godina nakon rata, obrazovni sektor u BiH bio je označen "otkrićem" da se djeci povratnika sprječava pohađanje najbliže škole. Trenutno je situacija u pogledu djece povratnika i djece raseljenih osoba pogoršana zbog političkih ciljeva i uticaja koji su suprotni interesima djeteta, na primjer, stalna segregacija u F BiH, gdje postoji 56 "škola pod jednim krovom". Ovakva praksa u pogledu djece koja su već suočena sa marginalizacijom u društvu općenito podstiče etničku diskriminaciju i osigurava razdvojenost grupa, što direktno potiče iz same obrazovne institucije. Ovo je također u suprotnosti sa standardizacijom i odgovornim upravljanjem resursima, što rezultira rasipanjem i dupliranjem sredstava.

Diskriminatorni društveni stavovi koji isključuju neke ugrožene kategorije doprinose niskoj stopi učešća romske djece, djece sa invaliditetom i posebnim potrebama, a u nekim slučajevima i djevojčica, u obrazovanju. Ovdje se misli na roditelje koji ne šalju djecu u školu kao i na diskriminatorno ponašanje druge djece, nastavnika i zajednica, što obeshrabruje djecu da pohađaju nastavu ili ostanu u školi. Na primjer, nastavnik može da pokreće diskriminatorni stav prema romskoj djeci, što zauzvrat stvara nepodnošljivu atmosferu za ovu djecu koja će tada vjerovatno

napustiti školu. Postoji potreba da se izvrši procjena kako bi se bolje razumjele međusobne veze između uzroka koji su razlog zašto većina romske djece ne pohađa školu.

Rastući troškovi su također barijera za pristup obrazovanju za mnogu djecu. Jedan od razloga je u siromaštvu, što se manifestira nemogućnošću roditelja da osiguraju minimalna sredstva za školski pribor, odjeću i obuću, transport i ručak za djecu koja redovno pohađaju školu. Predškolsko obrazovanje nije besplatno i stoga nije dostupno siromašnoj djeci kojima je ono najpotrebnije. Nepostojanje resursa u okviru većine ugroženih grupa sprječava učešće u školi. Razlozi koji se navode za neslanje djece u školu kreću se od troškova za prijevoz u ruralnim zajednicama, troškova za knjige, do roditelja romske djece koji tvrde da djeca moraju doprinostiti kućnom budžetu.

U BiH postoji snažna veza između siromaštva i nedostatka srednjeg obrazovanja. Oko 60 posto siromašnih živi u domaćinstvima u kojima je glava porodice član koji ima završenu samo osnovnu školu, ili manje¹⁵⁹.

Pošto se 27 posto svih odraslih u BiH može smatrati "obrazovno siromašnim", prema Svjetskoj banci, postoji značajan presjek populacije koja je i obrazovno siromašna i materijalno siromašna, što otkriva navodnu vezu između nivoa obrazovanja i siromaštva. Srednje i visoko obrazovanje je od suštinskog značaja da bi pojedinac mogao biti u poziciji da traži i ostvaruje prava koja bi im inače mogla biti nepoznata, što je suštinska komponenta sveobuhvatnog smanjenja siromaštva u društvu u tranziciji.

Zastarjeli sadržaj i metodologija nastave utiče na kvalitet obrazovanja. Škole ne pripremaju djecu i omladinu da budu aktivni i odgovorni članovi demokratskog društva. Postoji nedostatak životnog obrazovanja koje počiva na vještinama, i koje omogućava usvajanje znanja i razvijanje stavova i vještina, što podržava usvajanje zdravog ponašanja i promovira učešće djece i omladine. Mnoge škole se ne bave pitanjima kao što je HIV/AIDS, spolno prenosive infekcije, reproduktivno zdravlje, pušenje, zloupotreba droga, pitanja ravnopravnosti spolova i životnih vještina kao što je komunikacija, odlučivanje, kritičko i kreativno razmišljanje i vještine za rješavanje emocija, stresa i konflikta.¹⁶⁰ Postoji nedostatak obuke nastavnika prije rada i na radu u novim nastavnim metodolo-

¹⁵⁸ PRSP, *Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, bilježi da ankete koje su provedene među Romima pokazuju da je 23 posto nepismeno, da je zastupljenost u predškolskom i osnovnom obrazovanju krajnje loša, dok istraživanje provedeno 1995/96. godine pokazuje da je samo 33 posto redovno pohađalo školu na svim nivoima u Kantonu Sarajevo, str. 26. Podaci uzeti iz *Save the Children (mart 2001.)*, *Uskraćena budućnost? Prava romske djece na obrazovanje u BiH*, str. 32.

¹⁵⁹ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (Nacrt za javnu raspravu)*, Dio C1, str. 8.

¹⁶⁰ UNICEF (mart-april 2003.), *Izveštaj: Proširena godišnja revizija Programa za zemlju koji je izradio UNICEF za Bosnu i Hercegovinu 2002 - 2004, Sarajevo*, str. 3.

gijama orijentiranim prema učeniku i novim predmetima, i nedovoljna uključenost roditelja u sve trendove i aktivnosti u školstvu.

Potrebni su veći naponi na koordinaciji omladinskih tema u formalnim obrazovnim institucijama. Pošto kvalitetno obrazovanje u širem smislu dolazi u formalnom i neformalnom obliku, netradicionalni predmeti koji su bitni za omladinu trebalo bi da postanu dio formalnog obrazovanja. Važno je da pitanja seksualnosti i reproduktivnog zdravlja postanu dio formalne obrazovne politike. Učenje životnih vještina trebalo bi da postane obavezno. S druge strane, ove informacije su dostupne putem neformalnih obrazovnih aktivnosti koje bi bile komplementarne formalno prezentiranim informacijama, uključujući i linije za pomoć, seminare o pitanjima spolova i vršnjačko učenje kao i obuku u partnerstvu sa NVO i lokalnim omladinskim centrima u cijeloj BiH.

Zdravstvo: nejednak pristup i loš kvalitet

Problemi sa pristupom zdravstvu i dalje opterećuju sistem zdravstvene zaštite, djelimično kao rezultat entitetske i političke i administrativne fragmentacije. Fragmentacija sistema stvorila je nerazumno nizak nivo udruženih resursa za efikasnu zdravstvenu zaštitu u cijeloj zemlji, i ometa kretanje pacijenata između ustanova u različitim entitetima i kantonima. Postoji nekoliko faktora koji doprinose sveukupnoj potrebi za reformom zdravstvenog osiguranja u koje spada: pružanje specijalističkih usluga i pretjerano oslanjanje na skupu opremu na uštrb osnovnih usluga; nedostatak održivog finansiranja; nejednaka distribucija usluga, posebno između ruralnih i urbanih centara; nizak kvalitet njege i usluga; nedovoljan broj dijagnostičkih kapaciteta; nedovoljno promoviranje zdravstva i zagovaranje; i loš sistem vlasti.¹⁶¹ Skupa, neefikasna i nekvalitetna zdravstvena administracija odražava loše stanje javne uprave u BiH u cjelini, što je još više naglašeno slabim novim institucijama i političkim okruženjem koje je fragmentirano etničkim podjelama.

Sektor zdravstvene zaštite, posebno primarne zaštite u urbanim područjima, preopterećen je specijalistima, što smanjuje kvalitet pružene njege. Razlog leži u slabo razvijenoj primarnoj njezi koja se zasniva na zajednici, prevelikoj ponudi specijalista i nedostatku adekvatno obučanih ljekara opće prakse.

Za većinu ljudi "primarna zdravstvena zaštita" znači grupu specijalista koji rade u domovima zdravlja i u

ambulantnim "podstanicama", odakle se većina slučajeva na kraju upućuje na više nivoe.

Drugi profesionalni radnici (npr. medicinske sestre, fizioterapeuti, socijalni radnici i babice) rijetko rade u timovima sa ljekarima i ljekari i pacijenti ih smatraju manje važnim. Inflacija specijalista je također poskupjela mobilne službe i podijelila zdravstvenu zaštitu na one koji pretjerano koriste usluge (uglavnom urbano stanovništvo) i one kojima su ove usluge jedva dostupne (ruralno stanovništvo).¹⁶²

Fragmentacija također rezultira nemogućnošću udruživanja resursa i neefikasnom alokacijom resursa. Dijeljenje odgovornosti za pružanje usluga zdravstvene zaštite sprječava transparentno odlučivanje, podstiče korumpiranu praksu i onemogućava racionaliziranje usluga ili planiranje investicija u fizičke i ljudske resurse. Sredstva za osiguranje su fragmentirana po etničkom ključu, a udruživanje kantonalnih i entitetskih sredstava ne postoji. Iako se Zakonom o zdravstvenom osiguranju u F BiH omogućava udruživanje sredstava dva ili više kantona, postoji bojazan da se sredstva mogu udruživati samo po etničkom ključu, što dalje povećava nejednakost u pristupu, i posebno utiče na interno raseljene osobe i povratnike.¹⁶³

Pored neujednačenosti kvaliteta usluga između ruralnih i urbanih institucija,¹⁶⁴ također postoji nedostatak razvrstanih podataka o efektima lošeg pristupa uslugama od strane djece, kao i marginaliziranih grupa kao što su ljudi sa invaliditetom, izbjeglice i interno raseljene osobe, manjine i pripadnici romske populacije, za koje je i dalje pristup uslugama u BiH smanjen a kvalitet lošiji.

Proklamovana javna zdravstvena zaštita trpi ozbiljan nedostatak sredstava, što rezultira redukcijama u uslugama. Zbog sistematičnih kašnjenja u uplatama doprinosa za osiguranje za izvjesne grupe, kao što su penzioneri, interno raseljene osobe i povratnici, i neke grupe nezaposlenih, njihov pristup osiguranoj njezi je neizvjestan. Često se u zdravstvenoj zaštiti primjenjuje sistem "doplate" (pod nazivom "participacija"), posebno ako pojedine institucije nisu primile uplate od odgovarajućih fondova zdravstvenog osiguranja.¹⁶⁵ Ne postoji prenosivost sredstava sa jedne lokacije na drugu - iz entiteta u entitet, ili iz kantona u kanton - što rezultira time da građani jednog entiteta, odnosno kantona ostaju bez zaštite od troškova kada im je potrebna zdravstvena zaštita u drugom entitetu, odnosno kantonu, te tako moraju pla-

¹⁶¹ WHO, *Politika reproduktivnog zdravlja u Bosni i Hercegovini (--nacrt prijedloga)--*, str. 7-8.

¹⁶² Cain, J. et al. U Cain, J. and Jakubowski, E., eds. *Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina*. Copenhagen, Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite, 4(7) (2002.) str. 61.

¹⁶³ Cain, J. et al. U Cain, J. and Jakubowski, E., eds. *Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina*. Copenhagen, Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite, 4(7) (2002.), str. 34.

¹⁶⁴ Vidjeti također *Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu*

¹⁶⁵ *Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu*, str. 9.

ćati punu cijenu za primljeni tretman, što dalje rezultira povećanjem nejednakosti u pristupu i povećanju troškova zdravstvene zaštite.

Participacija u zdravstvenoj zaštiti, visoke cijene koje se plaćaju za usluge privatnim pružaocima zdravstvenih usluga i rastuća privatizacija zdravstvenih usluga bez regulacije ili zdravstvenog osiguranja stvaraju zdravstveni sistem u dva nivoa: privatni sistem za bogate i javni sistem za ostatak stanovništva.¹⁶⁶ Ugrožena pozicija većine socijalnih slojeva u BiH - i sve veća ugroženost nekih marginaliziranih grupa - premeta u značajnu opasnost da će svaki potrebni medicinski tretman koji zadire dublje od prvobitnog kontakta otjerati ove pojedince i porodice u teško siromaštvo.

Privatna praksa nije dovoljno regulirana, uključujući i nedostatak kliničkih smjernica ili cjenovnika za privatnu praksu, a nema ni regulacije odnosa između privatnog i javnog sektora ili dvostruke zaposlenosti. Postoji široko rasprostranjeno vjerovanje da su privatne usluge boljeg kvaliteta. Međutim, nema dokaza koji pokazuju da bi kvalitet kliničkih usluga trebao biti viši kada isti davalac usluge radi u javnoj i privatnoj ustanovi.¹⁶⁷

Nedostatak usluga koje su orijentirane prema klijentu a posebno nedostatak usluga za mlade utiče i na dostupnost i na kvalitet zdravstvene zaštite. Na primjer, zadovoljstvo uslugama u oblasti materinstva mjereno je studijom o reproduktivnom zdravlju u oba entiteta. Studija o reproduktivnom zdravlju žena u starosnoj dobi između 15 i 49 godina je pokazala da jedna četvrtina žena u F BiH i 16 posto žena u RS, koje su koristile zdravstvene usluge u prethodnoj godini, izjavljuje da su imale iste poteškoće sa dobijanjem zdravstvenih usluga, uključujući i vrijeme čekanja i troškove.¹⁶⁸

Nedostatak njege koja je usmjerena prema pacijentu i stalne njege javlja se posebno zbog krute strukture domova zdravlja i slabe uloge funkcije ljekara opće prakse; ali to je isto tako i rezultat slabe motivacije osoblja zbog niskih plaća, slabih mogućnosti napredovanja u karijeri i sistema kojim upravljaju specijalisti. Profesionalni zdravstveni radnici nisu dovoljno usmjereni na promoviranje zdravlja i prevenciju i ne posjeduju znanje o novim postignućima u oblastima u kojima rade. Na primjer, procjena strategije integriranog pristupa dječijim bolestima, čiji dijelovi uključuju dijagnostičke kriterije, terapijske protokole,

njihovu primjenu, obuku u protokolima, otkrila je da su ljekari postigli 70-postotnu tačnost u znanju o respiratornim a 50-postotnu tačnost u znanju o dijarejalnim bolestima, a medicinske sestre su postigle otprilike obrnut rezultat.¹⁶⁹ Postoji sklonost da medicinsko osoblje tretira dijareju sa antibioticima. Dalje, profesionalni zdravstveni radnici namaju multidisciplinarni i prema pacijentu orjentiran pristup, što je potrebno da bi se, npr. holistički pristupilo pitanju ranog dječijeg razvoja putem integracije zdravstva, obrazovanja, psihosocijalnog razvoja. Slaba javna informiranost o zdravstvu doprinosi slabom zdravstvenom statusu stanovništva. Porast gojaznosti kod djece ispod pet i iscrpljenosti i zaostalosti u razvoju kod djece ispod šest mjeseci starosti djelimično se može pripisati neadekvatnoj i slaboj ishrani, kao rezultat velikog pada prihoda, posebno u toku protekle decenije, ali isto tako i nedostatka znanja o prehrani.

Seksualno i reproduktivno zdravlje

Nedostatak praćenja i slabo prikupljanje podataka podriiva pružanje adekvatnih usluga zdravstvene zaštite za djecu i žene. Niska stopa smrtnosti djece i porodilja pripisuje se koliko lošem prikupljanju podataka i upitnoj pouzdanosti prikupljene vitalne statistike koliko i bilo kojem izraženom trendu. Nedostatak informiranosti o važnosti dojenja i vakcinacije djece doprinosi ovakvoj situaciji u kojoj se samo 5 posto dojenčadi u dobi između 0 i 3 mjeseca isključivo doji, a više od jedne petine djece se ne vakcinira na vrijeme.

Status planiranja porodice i abortus u BiH daje povoda za zabrinutost. Iako se skoro svi registrirani porodi vrše uz profesionalnu pomoć, dalji podaci o reproduktivnom zdravlju, uključujući i broj abortusa, stopu upotrebe kontraceptivnih sredstava, dostupnost usluga seksualnog i reproduktivnog zdravlja i kvalitet mjerenja istih, bit će od pomoći u izradi modela podrške za unaprjeđenje reproduktivnog zdravlja. Zdravstvene informacione sisteme je potrebno ojačati kako bi se osiguralo da registracija rođenja i smrti bude kompletna, tačna i sistematski usklađena u cijeloj državi a ona područja gdje se čini da uporno postoje visoki nivoi smrtnosti novorođenčadi treba dalje istražiti.

Također postoji slaba statistička baza podataka i skrćen protok informacija između primarnih zdravstvenih službi, administracije, i tercijarnog osoblja (savjetovišta, socijalnih radnika, itd.), vlada, građana i privatnog sektora. Socijalni radnici bi trebali imati

¹⁶⁶ Cain, J. et al. U Cain, J. and Jakubowski, E., eds. *Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina*. Copenhagen, Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite, 4(7) (2002.) str. 85.

¹⁶⁷ Cain, J. et al. U Cain, J. and Jakubowski, E., eds. *Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina*. Copenhagen, Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite, 4(7) (2002.) str. 85.

¹⁶⁸ Zavod za javno zdravstvo F BiH: *Reproduktivno zdravlje u F BiH*. 1999.

¹⁶⁹ Udruženje pedijatarata F BiH/UNICEF 2000. (septembar), *Evaluacija obrazovnih seminara za zdravstvene radnike u F BiH*.

lakši pristup medicinskom osoblju i obrnuto. Pravilan protok informacija i podataka će pomoći da se unaprijedi rad svih koji su uključeni u njegu pacijenata.

HIV/AIDS

Iako je informiranost omladine o HIV/AIDS-u na visokom nivou i preventivne mjere su općenito poznate (ako se i ne prakticiraju), ograničena dostupnost kapaciteta namijenjenih mladima za testiranje i savjetovanje otežava izgradnju čvrste informativne osnove među mladima. Mladi posjećuju ljekara samo kada su bolesni i ne smatraju da je preventivna njega bitna za njihovu dobrobit. Preventivan pristup zdravlju, posebno HIV/AIDS-u, seksualno obrazovanje i ishrana zahtijevaju uspostavu saradnje sa obrazovnim i NVO sektorom kako bi se obuhvatila djeca i mladi. Trenutno ne postoji dovoljno zdravstvene promocije i zagovaranja preventivne medicine i ranog otkrivanja, uključujući slab pristup učešću i obrazovanju zasnovan na zajednici i građaninu. Malo pažnje se usmjerava na ishranu, pušenje, alkohol i korištenje droga, kao i na HIV/AIDS, seksualno obrazovanje, fizičke aktivnosti i osobnu higijenu. Integriranje ovih poruka u obrazovne programe za mlade i odrasle i u nastavne planove i programe također će dati dugoročne rezultate i njegovati zdraviju populaciju i trebalo bi da bude suštinski dio novih nastavnih planova i programa.

U pogledu traženja nekih zdravstvenih usluga, uključujući reproduktivno zdravlje, prevenciju HIV/AIDS-a i mentalno zdravlje, postoji stigma kojom se ovi ljudi obilježavaju od strane zajednice i profesionalnih zdravstvenih radnika. Ovo također odvraća ljude od traženja ovakvih usluga. Diskriminatorni stavovi i praksa profesionalnih zdravstvenih radnika usmjereni protiv marginaliziranih grupa utiču na kvalitet i dostupnost zdravstvene zaštite. Stigma kojom se obilježavaju pacijenti koji boluju od HIV/AIDS-a i mentalni bolesnici, kao i korisnici droge i druge marginalizirane grupe utiče na kvalitet zdravstvenih usluga koje dobijaju.

Iako je informiranost omladine o HIV-u na visokom nivou, preventivne metode se ne koriste. Ono što je još alarmantnije je da nedostatak informiranosti omladine o posljedicama spolno prenosivih bolesti otežava potencijale za efikasne preventivne napore. Mnogi mladi mogu nabrojati ostale preovlađujuće zarazne spolno prenosive bolesti, ali su neinformirani o poražavajućim efektima po reproduktivno zdravlje koje ima mnoštvo prisutnih spolno prenosivih bolesti, i "teško im je razlikovati simptome raznih oboljenja".¹⁷⁰ Isto tako, mnogi stilovi života koji se upra-

žnjavaju u toku adolescencije, kao što je nezaštićen seks i zloupotreba droga mogu olakšati prenošenje HIV-a, ili rezultirati neželjenom trudnoćom i spolno prenosivim infekcijama, kao i dugoročnom ovisnošću od nezdravih supstanci. Omladina, prema tome, treba informacije, životne vještine i dostupnost uslugama koje će im pomoći da na zdraviji način izvrše prelaz u odraslo doba.

Postoji potreba za uslugama namijenjenih omladini koje se zasnivaju na povjerljivosti i savjetovanju i učešću omladine u oblasti usluga seksualnog i reproduktivnog zdravlja (spolno prenosive infekcije, kontraceptivna sredstva, vođenje trudnoće, njega poslije abortusa, itd.), zatim uslugama dobrovoljnog povjerljivog savjetovanja i testiranja na HIV, potreba za rješavanjem problematike seksualnog i nasilja u porodici, usluge mentalnog zdravlja, zloupotrebu droga (alkohol, duhan, nezakonite supstance i intravenozno korištenje droge) te informacijama i savjetovanju o nizu pitanja (seksualno i reproduktivno zdravlje, ishrana, higijena, korištenje droge).

Trenutni odgovori i partnerstva

Reforma obrazovanja

U reformi obrazovanja su u posljednje vrijeme ostvareni pozitivni koraci. Entitetska ministarstva obrazovanja su potvrdila reformsku strategiju koja je usvojena od strane PIC-a u novembru 2002. godine. Plan predviđa konkretne ciljeve za obrazovnu reformu i aktivnosti koje se moraju poduzeti na njihovoj realizaciji. Planom se dalje predviđa rad šest radnih grupa, čijih 80 posto članova predstavljaju eksperti iz BiH, koje će koordinirati različite aspekte reforme obrazovanja u BiH sa akcentom na implementaciji do 2010. godine.

Područja na koja je stavljen osnovni akcenat su sljedeća: pristup obrazovanju i nediskriminacija; kvalitet i modernizacija predškolskog, osnovnog, srednjeg, visokog i stručnog obrazovanja; finansiranje i upravljanje obrazovanjem; i reforma obrazovnih zakona.¹⁷¹ Zajedno sa EC, UNICEF koordinira rad radne grupe o modernizaciji predškolskog, osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja. UNICEF također kopredsjedava, zajedno sa domaćim ekspertima, trima radnim grupama o predškolskom inkluzivnom obrazovanju i kvalitetu u nastavi i pruža podršku obuci nastavnika u metodologijama usmjerenim prema djeci putem lokalne nevladine organizacije Centar obrazovnih inicijativa.

OSCE i međunarodna zajednica u BiH zaduženi su sa

¹⁷⁰ UNFPA (novembar 2001/mart 2002.), *Reproduktivno i spolno zdravlje omladine u BiH - znanje, ponašanje i stavovi* - Sarajevo: Istraživanje Prism, str. 16.

¹⁷¹ *Šest radnih grupa djeluje u sljedećim oblastima: pristup obrazovanju i nediskriminacija, kvalitet i modernizacija predškolskog, osnovnog i općeg srednjeg obrazovanja, kvalitet i modernizacija stručnog obrazovanja, kvalitet i modernizacija visokog obrazovanja, finansiranje i upravljanje u obrazovanju, i reforma zakona iz oblasti obrazovanja.*

koordinacionom ulogom u obrazovnoj reformi. Prelazni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika, potpisan u martu 2003. godine, zajedno sa uspostavom koordinacionog odbora koji će nadgledati implementaciju, predviđa, pored ostalih važnih inicijativa, i ponovno upošljavanje nastavnika povratnika, nastavne planove i programe za "nacionalnu" grupu predmeta, praćenje napredovanja djece povratnika i reprezentativan sastav upravnih odbora škola.¹⁷² U aprilu 2003. godine, Vijeće ministara je odobrilo nacrt državnog Okvirnog zakona o osnovnom i općem srednjem obrazovanju, koji predviđa usklađivanje zajedničkih jezgri nastavnih planova i programa na nivou države, a koji bi se trebali početi primjenjivati od naredne školske godine koja počinje u septembru 2003. godine. U stvari, dobar dio reforme obrazovnih nastavnih planova i programa u BiH planiran je tako da uključuje standarde i nivoe koji prevazilaze međunarodne zahtjeve.

Reforma sektora zdravstvene zaštite

Reforma sektora zdravstvene zaštite u Federaciji počela je usvajanjem novih zakona o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju u F BiH u 1997. godini i amandmana u 2001. godini; u RS, u 1999. godini a amandmana u 2001. godini. Također su uz pomoć Svjetske banke izrađeni strateški plan za reformu i obnovu sistema zdravstvene zaštite u RS (1997-2000.) i strateški plan za reformu sistema zdravstvene zaštite F BiH (1998.). Ciljevi ovih reformi u oba entiteta uključuju stvaranje efikasnih, finansijski održivih sistema zdravstvene zaštite sa pacijentom u prvom planu, koji će nuditi kvalitetnu zdravstvenu zaštitu sa naglaskom na reorijentaciji prema jačanju primarne zaštite i javnog zdravstva.

Tempo reformi je međutim bio spor. Generalno postoji nedostatak harmoniziranih i koordiniranih radnji unutar sektora. Sadašnji informacioni sistemi u zdravstvu i sistemi nadzora nisu podešeni i ne osiguravaju dovoljno pouzdane podatke i ne postoje podaci za privatni sektor uopće.

Ukupno 16 međunarodnih organizacija¹⁷³ implementira projekte u tri oblasti zdravstvene zaštite: osnovna zdravstvena zaštita, briga za mentalno zdravlje i reforma finansiranja zdravstva. Također su poduzete značajne mjere na uključivanju zajednice u sistem zdravstvene zaštite kao i na unaprjeđenju preventivnih mjera. Postoje područja u kojima je došlo do unaprjeđenja kvaliteta primarne zdravstvene zaštite kao rezultat partnerskih napora između UNICEF-a, WHO-a i ministarstava zdravlja, posebno u oblasti

imunizacije, adekvatne ishrane djece i trudnih žena, problematici osnovnih dječjih bolesti, prenatalnoj njezi i prevenciji mikronutritivne deficijencije. U rješavanju pitanja smrtnosti djece, BiH je podnijela zahtjev za članstvo i primljena je u program Saveza za vakcinaciju i imunizaciju (GAVI). Implementacijski odjel Fonda za vakcinaciju pri GAVI-ju pruža posebnu pomoć BiH u uvođenju univerzalne imunizacije djece protiv hepatitisa B.

Kao i u drugim sektorima, projekti iz oblasti zdravstvene zaštite se u značajnoj mjeri preklapaju. Neki od razloga se mogu naći u nedostatku međusobne saradnje i slabo definiranim odgovornostima u okviru sektora zdravstvene zaštite. Saradnja između entitetskih ministarstava zdravlja, i između zavoda za zdravstveno osiguranje i fondova postoji, ali je ona ograničena entitetskim zakonima. Trenutno je jedini integracioni faktor serija projekata u oblasti zdravstvene zaštite koji se implementiraju u saradnji sa Svjetskom bankom u skladu sa istim principima u oba entiteta.

Seksualno i reproduktivno zdravlje

Planiranje u ovoj oblasti uzima sve više maha kao pitanje politike, u čemu podršku pruža WHO/UNFPA u izradi strategije za reproduktivno zdravlje u oba entiteta. Seksualno i reproduktivno zdravlje omladine je do sada bilo fokus progresivnih informativnih kampanja, ali javne institucije još nisu usmjerile svoju pažnju na reproduktivno zdravlje, a većina partnerskih veza je uspostavljena sa NVO sektorom. Preostala državna praksa zdravstvene zaštite i dalje reproduktivno zdravlje usmjerava u krajnje specijaliziranu podoblast, umjesto da ga "otvori" kao pitanje koje je u središtu interesa. Ovo je u skladu sa općim gledanjem na reproduktivno zdravlje kao na striktno medicinsko pitanje, sa malo razmišljanja o njegovim reperkusijama u socijalnom kontekstu.

Od marta 2001. godine, UNICEF je vršio koordinaciju tematske grupe UNAIDS i dvije entitetske tehničke radne grupe. UNFPA je preuzela predsjedavanje početkom 2004. godine. Ključni članovi tematske grupe UNAIDS-a su: UNDP, UNDCP, UNOHCHR, UNICEF, UNFPA, WB, WHO, UNHCR, UNMIBH, IFRC i IOM. Grupa je pružila podršku uspostavi Nacionalnog savjetodavnog odbora za HIV/AIDS u avgustu 2002. godine čiji rad koordinira Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice. Nacionalni savjetodavni odbor je zadužen za davanje prijedloga za strategiju na državnom nivou za prevenciju i borbu protiv HIV/AIDS-a. UNAIDS/UNICEF je također pružio

¹⁷² Vidjeti OHR (5. mart 2003.), *Prelazni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika*, Sarajevo.

¹⁷³ 1) *Promoviranje primarne zdravstvene zaštite ("Porodična medicina" i javno zdravstvo)*, CIDA/ Queens Univerzitet, Svjetska banka, EU PHARE, ICRC, "Hope." 2) *Osnovne bolničke usluge* (Svjetska banka); 3) *Mentalno zdravlje: SIDA, UNICEF, Svjetska banka, "Hope."*; 4) *Organizacija i finansiranje zdravstvene zaštite: WHO Euro, UNDP, Svjetska banka, EU PHARE, DFID/ Know How Fund. Vidjeti UNDP (2003.), Izvještaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi u BiH, str. 70.*

tehničku podršku Odboru u procesu strateškog planiranja i upućivanja zahtjeva Globalnom fondu za pomoć u eliminaciji HIV/AIDS-a, tuberkuloze i malarije. Dvije radne grupe (jedna u RS a jedna u F BiH) izvještavaju o situaciji sa HIV/AIDS-om u BiH, pod nadzorom tematske grupe UN-a. UNICEF i UNFPA pružaju podršku lokalnim NVO-ima u osiguranju mogućnosti testiranja na HIV/AIDS, savjetoavnja i usluga reproduktivnog zdravlja namijenjenih mladima. UNICEF je 2003. godine pokrenuo inicijativu "Pravo da znam" koja ima za cilj mobiliziranje mladih u izradi i implementaciji projekata prevencije HIV/AIDS-a.

SOCIJALNA ZAŠTITA

Kao posljedica rata, političke fragmentiranosti, ekonomske tranzicije i kašnjenja u planiranju i implementaciji reformi, veliki segmenti bh. društva se mogu smatrati ugroženim. Ugroženost u ovom kontekstu se smatra ne samo izloženost siromaštvu, nego i povećanom riziku kršenja ljudskih prava općenito, mimo samo ekonomskog aspekta. Socijalna zaštita se posmatra kao javna intervencija koja može pomoći u rješavanju rizika, ili koja pruža podršku onima koji su siromašni do kritične mjere.¹⁷⁴

Sa perspektive ljudskih prava, obaveza Vlade da realizira ljudska prava je sveobuhvatna. Specifične grupe u društvu, koje su posebno ugrožene u pogledu kršenja ljudskih prava, imaju pravo na zaštitu vlade i pored smanjenja siromaštva. Pravo osobe koja živi sa invaliditetom na pristup javnim prostorima, pravo djeteta koje je žrtva zlostupotrebe na odgovarajuću pomoć, pravo žene na zaštitu od nasilja zasnovanog na spolnoj razlici, ne ovisi samo o ekonomskim okolnostima u kojima osobe žive. Pravo na socijalnu zaštitu i pomoć i pravo na socijalnu sigurnost, uključujući socijalno osiguranje, zagarantirana su međunarodnim konvencijama UN-a, koje je ratificirala BiH.¹⁷⁵ Milenijumski cilj iskorjenjivanja siromaštva i obaveza iz Milenijumske deklaracije UN-a na zaštitu ugroženih kategorija i realizacija prava na razvoj svih podcrtava ovu perspektivu¹⁷⁶.

Javna potrošnja BiH koja otpada na socijalnu pomoć i zaštitu i iznosi 15,8 posto GDP-a,¹⁷⁷ samo je malo viša od prosjeka zemalja Jugoistočne Evrope. Međutim, ovdje su prikriveni veoma visoki nivoi potrošnje na relativno darežljive i prilično velike beneficije koje se isplaćuju veteranima rata, što odnosi oko jedne trećine potrošnje ukupne socijalne zaštite, kao i veoma niski nivoi potrošnje na programe socijalne pomoći namijenjene za borbu protiv siromaštva.¹⁷⁸ Iako je 2 posto stanovništva registrirano da ima pravo na socijalnu zaštitu, nema dovoljno sredstava da svi realiziraju ovo pravo. Socijalna i dječija zaštita, na primjer, veoma malim dijelom učestvuje u javnoj potrošnji. U 2000. godini¹⁷⁹, RS je doznačila 1,1 posto a F BiH 0,7 posto GDP-a na socijalnu i dječiju zaštitu.

¹⁷⁴ Svjetska banka "Strategija socijalne zaštite: Od sigurnosne mreže do odskočne daske" (odobreno od strane Odbora izvršnih direktora Svjetske banke u septembru 2000.), str. 9, 10; Socijalna zaštita kao upravljanje socijalnim rizikom: Konceptualni temelji za dokument strategije sektora socijalne zaštite, Robert Holzmann, Steen Jorgensen, januar 1999, Serija dokumenata Svjetske banke o raspravama o socijalnoj pomoći, str. 4, 5.

¹⁷⁵ Član 22 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima da "svako, kao pripadnik društva, ima pravo na socijalnu sigurnost". BiH je ratificirala ICESR i CRC, koje garantiraju pravo na socijalnu zaštitu i pomoć i pravo na socijalnu sigurnost, uključujući socijalno osiguranje (ICESR član 9 i 10; CRC član 26). Vidjeti također CESCR Opći komentar 3 o prirodi obaveza država potpisnica u osiguranju progresivne realizacije do stepena maksimalno raspoloživih resursa.

¹⁷⁶ Dio III, Razvoj i iskorjenjivanje siromaštva i Dio VO, Zaštita ugroženih, Milenijumska deklaracija Ujedinjenih naroda, Rezolucija Generalne skupštine UN-a A/RES/55/2.

¹⁷⁷ PRSP (2003.), Drugi nacrt: Okvir fiskalne reforme (nacrt za javnu raspravu) dio 1, str. 1.

¹⁷⁸ Nacrt PRSP-a, Makroekonomski i fiskalni okvir, str. 20.

¹⁷⁹ PRSP (2003.), Drugi nacrt - Socijalni sektor (nacrt za javnu raspravu), str. 1.

Procjena

Dječija zaštita

Djeca su posebno ugrožena u pogledu zlostavljanja, zanemarivanja, eksploatacije, diskriminacije i nasilja. Konvencija o pravima djeteta odražava ovu ugroženost i predviđa obaveze organa vlasti u osiguranju posebnih zaštitnih mjera za djecu kojima je zaštita potrebna, pored prava koja djeca uživaju u svakom slučaju po osnovu zakona o ljudskim pravima.¹⁸⁰ Obaveza iz Milenijumske deklaracije na zaštitu ugroženih isto tako priznaje ugroženost djece i sadrži konkretne reference na ratifikaciju i punu implementaciju Konvencije o pravima djeteta i njenih opcionih protokola.¹⁸¹ Kako bi ispunila ove obaveze prema Konvenciji o pravima djeteta, kao i realizirala obaveze iz Deklaracije "Svijet po mjeri djeteta" iz maja 2002. godine, vlada BiH je dječiju zaštitu uvrstila u prioritete u Državnom planu aktivnosti za djecu u BiH u periodu 2002-2010, koji je usvojen u julu 2002. godine. Razmjere u kojima djeca u BiH trpe nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje, eksploataciju i diskriminaciju nisu sistematski proučene, ali dostupni statistički podaci, istraživanja i anegdotalne informacije ukazuju da je zlostavljanje djeteta česta i široko rasprostranjena pojava.

Djeca koja pate od ratnih trauma

Mnoga djeca su pretrpjela psihosocijalnu patnju u toku i nakon rata i mnoga od njih su traumatizirana. Nedavno provedeno istraživanje¹⁸² je otkrilo da je u veoma izloženim područjima 75 posto sve djece preživjelo granatiranje na bliskoj udaljenosti, 45 posto je bilo svjedokom ranjavanja druge osobe, 17 posto je bilo svjedokom ubistva druge osobe u toku rata, a 29 posto je imalo ponavljanje iskustava prež-

ivjelih traumatičnih događaja. Devetnaest posto ispitane djece smatra da život nije vrijedan, devet posto skoro uvijek ima noćne košmare a osam posto djece ili često ili uvijek razmišlja o samoubistvu, što podcrtava činjenicu da psihološke i socijalne posljedice rata i dalje utiču na dječiji razvoj.

Maloljetnička pravda

Broj djece koja su došla u kontakt sa zakonom nije se značajno povećao. Međutim, postoje anegdotalni dokazi da je priroda i stepen kriminala kojeg čine maloljetni prestupnici, i njihova uključenost u organizirani kriminal, u porastu. Studije o situaciji gdje djeca dolaze u sukob sa zakonom u BiH naglašavaju neadekvatnost sadašnjeg sistema maloljetničke pravde - pravni okvir, praksa i službe koje ju provode. Konvencija o pravima djeteta jasno predviđa obaveze organa vlasti u pogledu tretmana djece koja su u kontaktu sa zakonom. Trenutno ne postoje jedinstveni standardi uspostavljeni na nivou države kojima bi se osigurao adekvatan tretman djece koja su u kontaktu sa zakonom. U cjelini, BiH nije u stanju da implementira odredbe u pogledu zaštite djece u pritvoru¹⁸³ - često se mogu naći djeca koja su u pritvoru zajedno sa odraslima - niti alternativne mjere i oblike rehabilitacije djece koja su u kontaktu sa zakonom.¹⁸⁴ Nemogućnost države u ovom pogledu odnosi se na nedostatak uspostavljenih pravnih standarda, finansijsku onesposobljenost i nedostatak kapaciteta u okviru postojećeg pravosudnog sistema.

Konvencija o pravima djeteta i Opcioni protokoli na ovu Konvenciju o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, koje je ratificirala BiH nisu još adekvatno obrađeni u okviru krivičnih zakona.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Uključujući nediskriminaciju (ICESCR član 2; ICCPR član 2; CRC član 2; CEDAW član 2); pravo na život (ICCPR član 6; CRC član 6); pravo na upis rođenja, pravo na ime, državljanstvo (ICCPR član 24; CRC 7); pravo djeteta na očuvanje identiteta, državljanstva, imena i porodičnih odnosa (CRC član 8); pravo djeteta da ne bude razdvojeno od roditelja (CRC član 9); države će se boriti protiv nezakonitog transfera djece u inostranstvo i radit će na njihovim vraćanju (CRC član 11); pravo na zaštitu od svih vidova fizičkog i mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanja i nemarnog tretmana, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući seksualno zlostavljanje (CRC član 19); pravo na posebnu zaštitu za djecu i omladinu (ICESCR član 10; ICCPR član 24; CRC član 20); pomoć, oporavak i socijalnu reintegraciju (CRC član 20, član 39); usvajanje u najboljem interesu djeteta (CRC član 21); pravo na izbjeglički status i azil (CRC član 22); jednaka prava djece sa invaliditetom (CRC član 23); pravo na kulturu, religiju, jezik djece iz nacionalnih, vjerskih ili jezičkih manjina (CRC član 30); pravo djece i omladine da budu zaštićena od ekonomske eksploatacije (ICESCR član 10; CRC član 32), socijalne eksploatacije (ICESCR član 10), nezakonite upotrebe opojnih droga i psihotropnih supstanci (član 33) od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (član 34), otimanja, prodaje ili trgovine djecom u bilo koju svrhu ili u bilo kojem obliku (član 35), ostalih vidova eksploatacije koji su štetni po bilo koji vid dječije dobrobiti (član 36); pravo na zaštitu u okviru humanitarnog prava (CRC član 38); pravo na maloljetničku pravdu (CRC član 37 i 40).

¹⁸¹ Dio VI, Zaštita ugroženih, Milenijumska deklaracija UN-a, Rezolucija Generalne skupštine UN-a A/RES/55/2 (...Podsticati ratifikaciju i punu implementaciju CRC-a i njenih opcionih protokola o uključenosti djece u oružani sukob i prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji)

¹⁸² Christopher M Layne, PhD, William R. Saltzman, PhD, Gary Burlingame, PhD, Ryan F. Houston, B.A, i Robert S. Pynoos, M.D (2000.). Evaluacija efikasnosti programa - UNICEF-ov školski psihološki program za adolescente izložene ratnim dejstvima, implementiran u toku školske 1999-2000. godine.

¹⁸³ CRC član 38, odredba d

¹⁸⁴ CRC član 40.

¹⁸⁵ Krivične odgovornosti i suzbijanje kriminala iz CRC-a primjenjuju se u pogledu nasilja nad djecom (član 19); slobode od ekonomske eksploatacije (član 23); zaštite od opojnih droga (član 33); slobode od seksualne eksploatacije, seksualnog zlostavljanja i trgovine (član 35); i slobode od svih vidova eksploatacije (član 36). CRC također ima cilj da zaštiti porodicu i osigura prava i dužnosti roditelja (član 2 i 3).

OHR je u 2002. godini uspostavio sud na državnom nivou sa krivičnom jurisdikcijom (Sud BiH) i nametnuo novi krivični okvir na nivou države sa paketom zakona uključujući Krivični zakon i Zakon o krivičnom postupku. Kazneno zakonodavstvo na entitetskom nivou trenutno nije usklađeno sa zakonima na državnom nivou. Nove odredbe kojima se regulira postupanje sa djecom nisu nastale kao rezultat temeljite analize situacije gdje djeca dolaze u sukob sa zakonom u BiH, prethodnim iskustvima, prazninama u politici i praksi i međunarodnoj i regionalnoj najboljoj praksi nego su bili proizvod odredbi namijenjenih odraslima. Kao takve, one nisu u skladu sa međunarodnim pravom.

Djeca lišena roditeljske njege

Opsežna istraživanja potvrđuju situaciju u kojoj se nalazi otprilike 3.000 djece koja su lišena roditeljske njege u BiH.¹⁸⁶ Odsustvo koherentne politike, pravnog okvira i sistema monitoringa za njegovanje, usvajanje i institucionalizaciju ostavlja mnogu od ove djece nezaštićenom. Oko 1.000 djece živi u institucijama rezidentalnog tipa - dvostruko više u odnosu na period prije rata; 75 posto ove djece u stvari imaju jednog ili oba roditelja. Većina institucija ovisi o stranim donacijama i mnoge od njih nisu dugoročno održive. Razvojne i emocionalne potrebe djece koja žive u ovim institucijama nisu zadovoljene, što utiče na njihov društveni razvoj i životne vještine i to daleko u zreloom dobu. Većina nije adekvatno pripremljena za zreo život kada moraju otići iz institucije sa navršenih 18 godina. Profesionalni radnici rijetko koriste metode gdje je dijete u središtu pažnje; većina je slabo kvalificirana, bez izdržavanja, s niskim plaćama i skoro bez ikakvog nadzora. Preostalih 2.000 djece žive sa poočevima i pomajkama, od kojih je 90 posto u biološkom srodstvu sa djetetom - često djed i baka - koji su slabog imovnog stanja, ne primaju vanjsku pomoć i nad kojima nema monitoringa. Dok s jedne strane alternative institucionalizaciji općenito bolje odgovaraju u smislu zadovoljavanja dječijih potreba, usvajanje u BiH danas ni na koji način nije garancija da je dijete dobro zbrinuto.

Nasilje po osnovu spolne pripadnosti, zloupotreba djece, eksploatacija i trgovina

Fizičko i psihološko nasilje predstavljaju teška kršenja prava na fizički integritet i prava na život. U kontekstu široko rasprostranjene diskriminacije po osnovu spolne pripadnosti, žene su češće žrtve kršenja ovih najosnovnijih ljudskih prava. Nasilje po osnovu spolne pripadnosti, uključujući nasilje u porodici, silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualnu eksploataciju i trgovinu ženama i djevojkama u svrhu prisilne prostitucije predstavlja veliki i potcijenjen problem. Zlostavljanje se rijetko priznaje i rijetko se djeluje kada postoji, iako je veoma prisutno.¹⁸⁷ Međutim, žene često nerado prijavljuju nasilje po osnovu spolne pripadnosti u cilju sakrivanja privatnih porodičnih stvari. Postoje dokazi o evidencijama prema kojima je u porastu nasilje nad majkama od strane sinova.¹⁸⁸

Autoritativni podaci o nasilju u porodici međutim uglavnom ne postoje. Dostupna krivična statistika iz oficijelnih izvora slabo pokriva razmjere ovog "nevidljivog" oblika nasilja. Ad hoc istraživanja su često jedini pouzdani izvor informacija do kojih se može doći. Istraživanje koje je provela lokalna nevladina organizacija, Medica Zenica, pokazalo je da je svaka peta ispitanica (20 posto) izjavila da joj je partner (muž ili mladić) prijetio nasiljem; četiri od pet (79 posto) je izjavilo da se to događalo više od jednom. Svaka peta ispitanica (23 posto) bila je pretučena od strane partnera, 77 posto njih više od jednom. Skoro četvrtina (24 posto) je trpjela batine u dužem vremenskom periodu. Od žena kojima se prijetilo nasiljem, tri od četiri (74 posto) izjavile su da ih je partner fizički napao. Od osoba kojima se prijetilo i koje su fizički napadane, 85 posto je izjavilo da ih se tuklo u dužem vremenskom periodu.¹⁸⁹ Žene iz gradova, predgrađa i sela su sve izjavljivale da postoji nasilje u porodici. Izjave o nasilju u porodici nisu varirale u odnosu na iskustvo žene u smislu da li se radi o izbjeglici ili povratnici. Žene romske nacionalnosti izgleda da trpe najviše nivoe nasilja.¹⁹⁰

Nasilje u porodici također ima veliki štetan efekat na djecu i strukturu porodice. Istraživanje koje je proveo IRC pokazuje da je 73 posto ispitanica izjavilo da je "veoma važno, skoro da je dužnost žene da drži porod-

¹⁸⁶ UNICEF (2003.), *Djeca bez staranja i djeca pod rizikom institucionalizacije u Bosni i Hercegovini*.

¹⁸⁷ Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava (2000.), *žene 2000: Uvod u status prava žena u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi i novonastalim nezavisnim državama*, str. 96, bilježi da je ispitivanje koje je proveo Međunarodni komitet spasa (IRC) u Kantonu Goražde otkrilo da preko 50 posto od 249 žena koje su ispitane navodi da su trpile neki vid nasilja u porodici (uključujući nasilje od strane partnera/mladića) ili su bile svjedokom takvih incidenata. Dostupno također na at: http://www.ihf-hr.org/documents/doc_summary.php?sec_id=3&d_id=1457.

¹⁸⁸ Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava (2000.), *žene 2000: Uvod u status prava žena u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi i novonastalim nezavisnim državama*, str. 96.

¹⁸⁹ "Drugi pogled 2" - Finalni izvještaj - Nasilje nad ženama; Zenica; BiH - "Živjeti bez nasilja" - Objavila Medica Zenica - Infoteka; 1999, ISBN 9958-9586-1-9

¹⁹⁰ *Kako živimo - situacija žena Romkinja u regionu Zenice. Drugi pogled 4. Medica Zenica Infoteka 2001 ISBN 9958-9586-4-3.*

icu na okupu, bez obzira na cijenu".¹⁹¹ Ovakvi stavovi izražavaju određenu dozu čvrstoće, ali reperkusije na porodicu i razvoj djetinjstva mogu se samo pretpostaviti da su štetni. Trajni efekat po djecu u BiH je uglavnom neistražen. Prijeko je potrebno provesti dalja istraživanja i doći do informacija.

Djeca također trpe od efekata nasilja u porodici, kao osobe prema kojima je nasilje usmjereno ili kao svjedoci nasilja nad bračnim drugom u kući. Istraživanje o situaciji u kojoj se nalaze djeca koja su žrtve trgovine i komercijalne seksualne eksploatacije ili služe kao sredstvo za prošenje ukazuju na prevalenciju trgovine djecom u BiH i neadekvatnost mehanizama reakcije. Implementacija Nacionalnog plana djelovanja u borbi protiv trgovine oslabljena je zbog neadekvatne alokacije resursa i nejasnog mandata državne komisije za njegovu provedbu. Značajan akcenat je stavljen na policijsko djelovanje, ali ponovljeni upadi u barove jedino su poslužili da se operacije trgovaca poremete. Trgovina i eksploatacija i dalje ostaje nedirnuta zbog nepostojanja sveobuhvatnijih strategija gonjenja i zbog propalih napora na stvaranju ambijenta primjerenog žrtvi koji je zasnovan na okruženju gdje su ispoštovana ljudska prava.

Sistem socijalne zaštite

Pomoć organa vlasti ugroženim kategorijama se implementira putem lokalnih službi socijalne pomoći i centara za socijalni rad,¹⁹² koji upravljaju finansijskom podrškom socijalne pomoći i pružaju usluge socijalne pomoći. Kategorije korisnika socijalne pomoći, kako se definiraju zakonskim okvirom, su djeca bez roditeljske njege, obrazovno zanemarena djeca, djeca čiji je razvoj ometen zbog porodične situacije, osobe sa invaliditetom i osobe sa mentalnim i fizičkim razvojnim problemima, osobe koje nisu sposobne za rad i koje su bez materijalnog osiguranja, starije osobe bez porodične njege, osobe koje iskazuju antidruštveno ponašanje kao i osobe i porodice koje imaju potrebu za socijalnom zaštitom zbog specifičnih okolnosti.

Novčani transferi

Glavnina sredstava koja se doznačavaju centrima za socijalni rad usmjeravaju se u novčane isplate, tako da preostaje malo za intervencije u oblasti socijalne zaštite. Broj registriranih korisnika iznosi oko sedam

posto u svakom entitetu.¹⁹³ Dodatni korisnici su registrirani za programe dječije pomoći: dva posto u F BiH i šest posto u RS.¹⁹⁴ Na ove brojke treba dodati i procijenjenih 280.000 izbjeglica¹⁹⁵ i interno raseljenih osoba u F BiH i 319.000 socijalno ugroženih osoba u RS, od kojih je većina također raseljena, što znači da je skoro četvrtina procijenjene populacije u F BiH u nekom stanju potrebe.¹⁹⁶

Centri za socijalni rad uglavnom se finansiraju iz budžeta općina (RS) ili kantona i općina (F BiH). Postoji nedostatak transparentnosti kod općinskih vlada u pogledu alokacije raspoloživih sredstava za socijalni sektor i nedostatak mehanizama monitoringa kojim bi se kontrolirala upotreba alociranih sredstava, posebno u općinama koje se nalaze u kantonima i koje još nemaju sopstvene zakone o socijalnoj zaštiti. Isplata beneficija za socijalnu zaštitu varira ovisno o općini, primatelji nisu jasno utvrđeni, a načini isplate i distribucija sredstava se doima kao da je nasumična. Procjene Svjetske banke navode da osobe u stanju potrebe u BiH nisu najveći primaoci socijalnih usluga a samo 12 posto socijalne pomoći prime najsiromašniji.¹⁹⁷

Sa deleko više porodica i pojedinaca koji imaju pravo na socijalnu pomoć nego pristupom do nje, država nije u stanju da ispuni svoje obaveze. Dio razloga potiče od neumjerene potrošnje na korisnike socijalne pomoći koji su izvan konvencionalnih međunarodnih normi i nemogućnosti usmjeravanja pomoći na najugroženije kategorije. Osnovni pravci javne potrošnje u BiH, na primjer, predstavljaju isplate ratnim vojnim invalidima, ratnim udovicama, njihovim porodicama, Vojsci Federacije, federalnoj policiji i civilnim organima vlasti. Na federalnom nivou, transferi i subvencije (46,8 posto) i odbrana (24,8 posto) predstavljaju glavne pravce potrošnje.¹⁹⁸ Entitetska razdvojenost osigurala je strukture nejednakosti jer entiteti i dalje utvrđuju prioritete na izvjesnom nivou u skladu sa procijenjenim prijetnjama sigurnosti i različitim političkim interesima, što dalje otežava situacija sa razvlašćenim građanskim društvom koje bi reagiralo na odluke koje utiču na porodični prihod.

U kantonima i općinama u kojima dominira jedna etnička grupa, postoje dokazi o diskriminaciji manjina, i u mnogim područjima jedino oni koji spadaju u jasno

¹⁹¹ Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava (2000.), *žene 2000: Uvod u status prava žena u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi i novonastalim nezavisnim državama*, str. 96.

¹⁹² U kantonima F BiH postoji 79 lokalnih službi: 54 centra za socijalni rad, 25 službi za obavljanje aktivnosti u oblasti socijalne i dječije zaštite, i dva kantonalna centra za socijalni rad. PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Sektorski prioritati - Socijalni sektor (Nacrt za javnu raspravu)*, Dio 4.2, str. 8.

¹⁹³ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) dio B3*, str. 6.

¹⁹⁴ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) dio B3*, str. 6.

¹⁹⁵ PRSP (2003.), *Drugi nacrt: Profil siromaštva u Bosni i Hercegovini (nacrt za javnu raspravu) dio B3*, str. 5.

¹⁹⁶ UNDP, *Sistem ranog upozoravanja. Godišnji izvještaj 2002 Bosna i Hercegovina*, str. 22-23.

¹⁹⁷ Ruslan Yemtsov (april 2003.), *Prezentacija nalaza iz Izvještaja o procjeni siromaštva za BiH, Svjetska banka*.

¹⁹⁸ UNDP (2002.), *Izvještaj o humanom razvoju*, str. 24.

utvrđene kategorije imaju pravo na socijalnu zaštitu. Ne postoje rješenja za one ljude koji su siromašni, ne postoje jasne smjernice kako ostvariti status, osim granica siromaštva utvrđenih LSMS-om kao što je pomenuto ranije. Na primjer, mnogi bivši uposlenici imaju pravo na državnu pomoć u iznosu između 117 i 240 KM mjesečno u periodu od 6 do 12 mjeseci, zavisno o okolnostima. Međutim, nedostatak raspoloživih sredstava i loša budžetska praksa znači da je u F BiH u periodu juni 2001-juni 2002. isplaćeno samo 3.320 isplata. Čak i za one koji su dovoljno sretni da budu stavljani na odgovarajuće službene liste čekanja, iznosi socijalne pomoći su veoma niski, nepouzdati i lošeg kvaliteta.

Pomoć koju pružaju centri za socijalni rad

Uposlenici centara za socijalni rad su profesionalni radnici sa širokim opsegom profesionalnih kvalifikacija, uključujući socijalne radnike, pravnike, obrazovne radnike, psihologe, nastavnike djece sa posebnim potrebama i sociologe. Imajući u vidu tešku finansijsku situaciju u većini centara za socijalni rad, radnici često ne primaju plate mjesecima i nivoi kadrovske osposobljenosti su neadekvatni, tako da rade sa 50 posto zakonski uspostavljenih kadrovskih nivoa.¹⁹⁹ To znači da radnici moraju obavljati nekoliko dužnosti koje bi inače bile raspoređene jednom radniku. Većina centara je locirana u starim objektima i zgradama, sa istrošenim namještajem i skoro da ne mogu računati na kompjutere u pogledu uredske opreme. Većina osoblja centara za socijalni rad imaju malo profesionalnog nadzora i podrške; malo njih ima priliku da dijeli profesionalne i osobne probleme ili frustracije. Osim inicijativa NVO-a, postoji mali broj programa obuke u cilju unaprjeđenja profesionalnog znanja osoblja. U ovakvoj situaciji, osoblje centara za socijalni rad često nije u stanju da osigura odgovarajuću socijalnu pomoć korisnicima, a intervencije, ako ih ima uopće, često su ograničene na pomoć u gotovini.

Saradnja centara za socijalni rad sa drugim vladinim i nevladinim profesionalnim radnicima koji imaju ulogu u zaštiti ugroženih kategorija je ograničena. Uglavnom nema uspostavljenih kanala komunikacije i standarda saradnje između centara za socijalni rad, policije, pravosuđa, NVO sektora ili institucija koje opslužuju ugrožene grupe, uključujući institucije rezidencijalnog tipa za djecu bez roditeljske njege ili za osobe sa invaliditetom. Postoje lokalni primjeri saradnje između centara za socijalni rad i NVO-a u pružanju pomoći, ali ne postoji širi okvir i saradnja. Osim pilot projekata, sredstva vlade za socijalnu zaštitu ugroženih kategorija uglavnom se oslanjaju na finansiranje koje osiguravaju strani donatori. Komunikacija između centara za socijalni rad i NVO-a je veoma ograničena, i to ometa razmjenu profesionalnog iskustva i razvoj pristupa jedinstvene politike.

Analiza

Pomoć kao odgovor na ugroženost pojedinca od strane sistema socijalne zaštite i dalje je neadekvatna. Rat i raseljavanje, siromaštvo, povećan kriminalitet, i neuredna politička i socijalna tranzicija dali su poseban kumulativan doprinos jačanju socijalne dezintegracije i slabljenju zaštitnog okruženja za djecu. Djeca su danas u BiH češće izložena zlostavljanju i istovremeno su manje zaštićena, imajući u vidu preovlađujući nedostatak reakcijskih mehanizama. Postoje brojni korjenski razlozi za zlostavljanje i zanemarivanje djeteta i za propust u osiguravanju zaštitnog socijalnog okruženja oko djeteta i neadekvatan odgovor od strane države i građanskog društva. Poput okolnosti i pojava koje štete djetetu, i korjenski uzroci su često međusobno povezani i pojavljuju se u kombinaciji. Oni obuhvataju diskriminacijske socijalne stavove, neadekvatne pravne i političke okvire, slabu vladavinu zakona, slab sistem socijalne zaštite, nedovoljnu državnu podršku porodicama koje su ugrožene siromaštvom i ekonomskim prilikama, i nedostatak multisektorskih mehanizama upućivanja na odgovarajuće instance.

U BiH kao i u mnogim društvima, mnoge zabrinutosti u vezi sa dječijom zaštitom su djelimično ili u potpunosti ukorijenjene u nepovoljnim stavovima, kao što je diskriminacija, netolerantnost, nedovoljna informiranost, i predrasuda i od strane pojedinaca i pružalaca usluga, uključujući one koji djeluju u ime države. Generalno se primjećuje nedovoljno senzibiliteta i informiranosti o pitanjima nasilja i zlostavljanja, posebno kada se događa u porodici, što također rezultira nedovoljnim izvještavanjem i informiranjem o podacima koji se odnose na zlostavljanje i nasilje.

Korjenski uzrok neadekvatnog odgovora sistema socijalne zaštite je prisutni sveukupni nedostatak koherentne socijalne politike i pravnih okvira i stvarno odsustvo strategije olakšanja tranzicije sa humanitarnog sistema pomoći koji se finansira izvana prema sistemu socijalne zaštite za koji su odgovorni i kojim upravljaju i koga finansiraju domaći organi, i koji je u stanju da se nosi sa izazovima ugroženosti u BiH. Nedostatak koherentne strategije u ovoj fazi je odraz sveukupne loše uprave i slabih kapaciteta za utvrđivanje politike - što je posljedica trajne etničke podjele i fragmentiranih političkih i administrativnih struktura Daytonskog mirovnog sporazuma, koji je izrađen u cilju iznalaženja najmanjenog zajedničkog sadržaja, a ne efikasnog vršenja vlasti. Slično tome, on je odraz činjenice da ugroženi nemaju svoj lobi i njihov glas se uglavnom ne čuje.

Normativni okviri za zaštitu djece su slabi. Politički i pravni okviri ne propisuju adekvatne, odgovarajuće i praktične odgovore koji se mogu na odgovarajući

¹⁹⁹ UNICEF (2003.), *Djeca bez staranja i djeca pod rizikom institucionalizacije u Bosni i Hercegovini*.

način implementirati. Prava su regulirana nekonsistentno. Postoje ogromne praznine između politike i prakse. Mnoge politike nisu detaljno formulirane, zakoni su neadekvatni i nisu zasnovani na analizama ili potrebama, a također postoji sveukupan nedostatak sistematskog prikupljanja podataka i analiza.

Postdaytonska struktura javne administracije je prosto suviše fragmentirana da bi bila efikasna i kvalitetna. Ona je istovremeno i prekomjerno i nedovoljno decentralizirana. Mnoštvo nivoa i institucija oslabljuju kadrovske kapacitete na svim nivoima. Zbog loše uprave na lokalnom novou socijalna zaštita i dječija zaštita nije na listi prioriteta, što posebno rezultira neadekvatnim finansiranjem i nedostatkom sredstava za NVO. Sve u svemu, još je vrlo malo odgovornosti i transparentnosti u utvrđivanju prioriteta i procesu alokacije budžetskih sredstava na centralnom, regionalnom i posebno na lokalnom novou.

Slaba vladavina zakona

Odgovor na ponašanje kojim se djeca izlažu zlostavljanju ukupno gledano je nedovoljan. Sankcioniranje prekršaja je beznačajno, veoma malo je sudskih postupaka za kažnjavanje počilaca, a naponi da se promijeni štetno ponašanje su minimalni. Nedostatak implementacije postojećih zakona, posebno u odnosu na zlostavljanje i nasilje u porodici, u vezi je sa stavovima prihvatanja nasilja po osnovu spolne pripadnosti kao "normalnog".

Prevalencija kriminaliteta i nezakonitog ponašanja, posebno organiziranog kriminala ali isto tako i sivog tržišta u ekonomiji štetna je po djecu kao prve žrtve trgovine ljudima i rasturanja droge ili kao indirektno žrtve društva koje ne plaća poreze iz kojih bi se finansirale socijalne usluge koje bi išle u korist ugrožene djece. Kriminal isto tako podstiče korupciju koja oslabljuje uticaj državnih organa i odvraća sredstva od djece kao ciljne grupe.

Slaba vladavina zakona lišava državu funkcionalnog sistema kontrole. U krivičnom zakonodavstvu nema efikasnih sankcija protiv počilaca i malo je sudskih postupaka. U građansko-pravnom zakonodavstvu porodična pitanja ne rješavaju se brzo i u najboljem interesu djeteta. U zakonima o upravnom postupku, parničenje u pogledu realizacije prava uglavnom je bez izgleda na uspjeh i ne uspijeva kao način postizanja odgovornosti i transparentnosti javne uprave u oblasti socijalnog sektora. Slaba vladavina zakona je velikim dijelom posljedica rata, neodržive postdaytonske ustavne strukture, spore reforme koja je u toku i procesa reimenovanja.

Fragmentiran, loše finansiran i tehnički slab sistem socijalne zaštite

Zbog predratnih tenzija, rata i postkonfliktnog perioda obnove, suštinske ili efikasne reforme nisu imple-

mentirane u okviru državnih službi socijalne zaštite skoro u periodu od 15 godina. Mnogi osnovni savremeni koncepti, kao što je participacija korisnika, holistički pristup, multidisciplinarni rad i ostali moderni pristupi socijalnom radu nisu usvojeni. Malo je bilo pokušaja da se revidiraju postupci a usluge često nisu rentabilne. U mnogo aspekata državne službe socijalne zaštite nikad nisu doživjele punu tranziciju sa prethodnog socijalističkog sistema; a danas one nemaju one resurse koje su imale prije rata.

Odgovor države u smislu usluga socijalnog rada koje pružaju centri za socijalni rad žrtvama zlostavljanja i eksploatacije, zanemarivanja i nedostatka pažnje za posebne potrebe je nedovoljan. Finansijska podrška za centre za socijalni rad (plaće, osnovna oprema) je neadekvatna. Kapaciteti ljudskih resursa u službama socijalnog rada su uglavnom slabi kao i međusektorska i multidisciplinarna saradnja i praksa upućivanja na druge instance, kao i saradnja između vladinog i NVO sektora, u cjelini je neadekvatna. Finansijska podrška institucijama koje pružaju usluge u oblasti zaštite djece su često minimalne. U cjelini, profesija socijalnog rada nije atraktivna, posebno u državnom sektoru, gdje su plate veoma niske i neredovno se isplaćuju. Centri za socijalni rad nemaju prevoznih sredstava za rad van centra, nemaju kompjutera za efikasno vođenje i evidentiranje predmeta, itd.

Nedovoljna državna podrška porodicama ugroženih siromaštvom i ekonomskom situacijom

Široko rasprostranjena nezaposlenost i siromaštvo su značajni faktori koji doprinose zlostavljanju djeteta i eksploataciji, zapostavljanju i diskriminaciji u BiH. Mnoge porodice jednostavno nemaju sredstava za zadovoljenje osnovnih potreba i posebnih potreba djece. Siromaštvo apsorbira energiju roditelja, i ostavlja malo prostora za posvećivanje pažnje i njege djece. Pored toga, siromaštvo dovodi do nedostatka obrazovanja i neznanja - što je ključni element svakog vida zlostavljanja i zanemarivanja. Kao fundamentalni faktor zaštite djeteta, državni odgovor u rješavanju općih uslova koji vode ka ugroženosti djece je neadekvatan. Napori i programi za borbu protiv siromaštva, za ubrzanje ekonomskog oporavka, jačanje dobre uprave i njegovanje političkog i etničkog pomirenja još su daleko od zadovoljavajućih i rezultiraju malim poboljšanjima za djecu kojima je potrebna posebna zaštita.

Sredstva koja se odvajaju za novčanu socijalnu pomoć su nedovoljna. Državni finansijski odgovor na ekonomsku ugroženost porodica je nedovoljan - ukupna sredstva su previše mala. Prioriteti su postavljeni na neprimjeren način tako da se previše izdvaja za veterane rata, a pristup socijalnoj zaštiti je često problematičan jer su manjine isključene zbog nedostatka registracije.

Državna podrška za djecu sa posebnim potrebama i njihove porodice, npr. i dalje je nedovoljna. Premalo se čini na uključivanju osnovnih usluga, na jačanju specijaliziranih usluga za djecu sa posebnim potrebama ili na osiguranju adekvatnog odgovora za djecu kojima je potrebna posebna pažnja, kao što su djeca koja su u sukobu sa zakonom, djeca koja imaju psiholoških poteškoća, djeca sa problemom ovisnosti, itd. Posebno je malo finansijske pomoći porodicama sa djecom koja imaju posebne potrebe.

Gotovinske isplate treba da se ojačaju i rasporede sistematično i pravedno, posebno u svjetlu neproporcionalnih novčanih izdataka za veterane rata. Socijalna zaštita zahtijeva značajnije i održivije budžetske alokacije sa centralnog nivoa. Nivo socijalne pomoći ne bi trebalo da zavisi od ekonomskog bogatstva kantona ili općine, jer komparativno siromašnija područja imaju manje sredstava na raspolaganju sa kojima bi odgovorila na potrebe socijalne zaštite, iako je potreba velika.

Prava je potrebno definirati na jasan i transparentniji način; grupe za samopomoć i roditeljska udruženja treba da se ojačaju kako bi pružale pomoć korisnicima u pogledu dostupnosti njihovih prava. Istovremeno je potrebno uložiti napore da se omogući pravna revizija alokacije socijalne pomoći i realizacija prava.

Nedostatak multisektorskih mehanizama upućivanja na druge instance

Na lokalnom nivou postoji nedostatak mehanizama za upućivanje na druge instance u oblasti socijalnog rada, provedbe zakona i pravosuđa i drugih institucija koje su odgovorne da reagiraju na slučajeve zlostavljanja i nasilja i za osiguranje monitoringa nad djecom koja su pod rizikom. Ovo je u tijesnoj vezi sa osjetljivošću, znanjem i profesionalnim vještinama u pogledu pitanja koja se odnose na nasilje po osnovu spolne pripadnosti, zlostavljanje djece i djece sa posebnim potrebama, nedostatak međusektorske saradnje između različitih vladinih profesionalnih radnika i između vladinih i nevladinih organizacija, pored nedovoljnih usluga koje su dostupne žrtvama nasilja i zlostavljanja i djeci sa posebnim potrebama.

Izgradnja kapaciteta je posebno potrebna u oblasti jačanja slabog znanja i vještina profesionalnih radnika. Ovo bi trebalo da obuhvati jačanje sposobnosti analiziranja i konceptualizacije kompleksnih problema kako bi se došlo do funkcionalnog i održivog mehanizma reakcije i implementirale smislene službe koje mogu odgovoriti na kompleksna pitanja kao što je zlostavljanje djece, nasilje u porodici, beskućnici, itd. na holističan i integriran način, kako na centralnom, regionalnom tako i na lokalnom nivou. Postoji potreba za ciljnim programima obuke za profesionalne radnike na lokalnom nivou, uključujući policiju, socijalne radnike, profesionalne zdravstvene radnike,

tužioce i suce, kao i NVO, u cilju olakšanja uspostave adekvatnih kanala komunikacije za međusektorsku saradnju između oblasti socijalnog rada, provedbe zakona i pravosuđa. Izgradnja kapaciteta također treba da jača svijest i informiranost o pitanjima kao što su nasilje po osnovu spolne pripadnosti, zlostavljanje djece, eksploatacija i trgovina djecom i diskriminacija.

Usluge koje su dostupne žrtvama zlostavljanja i nasilja (skloništa, psihosocijalne, medicinske, pravne usluge, itd.) su neadekvatne. Suštinski dio mehanizama za upućivanje na druge instance predstavlja dostupnost usluga za žrtve zlostavljanja i nasilja, kao i za djecu sa posebnim potrebama. Iako su NVO i često privatni sektor u najboljoj poziciji da pruže usluge, postoji nedostatak partnerstva između državnih organa i NVO, i državnih organa i privatnog sektora u oblasti socijalnih usluga. Kapaciteti NVO sektora u zaštiti djece i dalje su neiskorišteni; NVO ne vrše usluge zagovaranja, senzibilizacije i socijalnog rada kakve bi mogle pružati. Razlog leži u sveukupnom nedostatku usluga lokalnih NVO i kapaciteta, što uglavnom rezultira iz neadekvatne finansijske podrške. Jedva da postoji ikakvo finansiranje usluga NVO od strane države. Prikupljanje sredstava unutar BiH je teško, finansijska pomoć međunarodnih donatora opada, a bez perioda tranzicije ili jasne izlazne strategije, malo NVO ima dugoročne strategije za "posthumanitarnu" fazu. Građansko društvo je još slabo. Niti interesne grupe niti široka javnost ne pristupaju efikasno traženju svojih prava, zahtijevanju transparentnosti i odgovornosti od strane političara, ili poduzimanju inicijativa u cilju iznalaženja odgovora na lokalnom nivou.

Isto tako, kapacitet privatnog sektora u BiH za dječiju zaštitu i dalje je slabo iskorišten, i u smislu finansiranja i prikupljanja sredstava i u smislu odgovora socijalnog sektora. Postoji nestašica usluga privatnog sektora i kapaciteta, praktički nema tržišta za javno-privatna partnerstva, a jedva da postoje državne subvencije za privatni sektor s kojima bi se pružale socijalne usluge.

NVO preuzimaju pravne obaveze prema djeci po domaćim zakonima kada su se obavezale na pružanje konkretnih usluga, ali inače nemaju neposrednih obaveza prema međunarodnom pravu. Kao i nevladin sektor, privatni sektor, koji se obavezao na konkretne usluge, nema neposrednih obaveza prema međunarodnom pravu. Postoji potreba da se jača uloga NVO i privatnog sektora putem uvođenja boljeg nadzora i kontrolnih mehanizama za plodonosnu saradnju između vladinog, nevladinog i privatnog sektora.

Za NVO je potrebno osigurati sredstva iz općinskih budžeta. Saradnja između NVO i centara za socijalni rad trebala bi biti formalizirana. Pored toga, uloga lokalnih NVO i centara za socijalni rad u osiguranju

tehničke ekspertize i usluga u područjima gdje državni sektor nema kapacitete trebalo bi pojasniti u odnosu na odgovornost države. Isto tako, postoji potreba za boljim definiranjem uloge međunarodnih organizacija i NVO utoliko što one dopunjuju ili mijenjaju ulogu i odgovornosti vlade.

U suštini, faktori koji uzrokuju ugroženost međusobno su povezani i odnose se na rat i probleme postratne tranzicije. Rat je uzrokovao opsežna razaranja infrastrukture i života ljudi, i osakatio i raselio veliki dio populacije. Pored toga, postratna ekonomska tranzicija je rezultirala široko rasprostranjenim siromaštvom, visokom stopom nezaposlenosti i nereguliranim tržištem rada. Diskriminatorski i eksploatatorski stavovi i prakse u odnosu na manjine, povratnike, žene, osobe sa invaliditetom i stariju populaciju su veoma rašireni, i u okviru građanskog društva i među državnim službenicima i političarima. Slaba vladavina zakona pojačava ove faktore; neprovođenje propisa o radu olakšava trajno postojanje sivog tržišta sa neadekvatnim oporezivanjem i nedovoljnim doprinosima u penzijske fondove. Preovlađujući kriminal i korupcija sprječavaju regulativne intervencije i oporezivanje.

Pored toga, finansiranje sektora socijalnih usluga putem humanitarne pomoći ometa razvoj održivih lokalnih kapaciteta vlasti i malo je doprinijelo izgradnji modela saradnje između vladinog i nevladinog sektora. Sve u svemu, ono je stvorilo nešto srodno kulturi ovisnosti. Mnoge intervencije i podešavanja do kojih je došlo u socijalnom sektoru drugih društava koja

prolaze kroz sličnu tranziciju u BiH su kasnile zbog masivnog prisustva humanitarne pomoći u postratnom periodu.

Trenutni odgovori i partnerstva

Različiti novi vlasti u BiH - državni, entitetski, kantonalni i općinski - odgovorni su za osiguranje zaštite ugroženih kategorija po međunarodnom zakonu. Međutim, odgovornost također moraju preuzeti međunarodne organizacije, uključujući OHR i OSCE, koje igraju ulogu u reformama u oblasti zakonodavstva, pravosuđa i unutrašnjih poslova u BiH, kao i međunarodne finansijske institucije, koje igraju ključne uloge u vršenju uticaja na ekonomsku politiku i razvoj u BiH.

Nacrt PRSP-a osigurava okvir za odgovor na ekonomsku ugroženost. On obuhvata napore na unaprjeđenju poslovnog okruženja za domaće i strane investicije, smanjenju korupcije i uticaja organiziranog kriminala, privlačenju šireg opsega stranih investicija, ubrzanju procesa privatizacije, jačanju finansijskog sektora, integraciji tržišta rada na nivou BiH, reformi javne uprave i jačanju statističkih institucija. Mimo izrade PRSP-a kao okvira za ove intervencije, dodatno postoji urgentna potreba za operacionalizacijom reformskog plana i njegovog prestrukturiranja u izvodive zadatke, sa jasnim odgovornostima, sektorskim strategijama i dodijeljenim sredstvima.

ZAŠTITA OKOLIŠA

Održiv razvoj podrazumijeva izbalansiranu kombinaciju između ekonomskog rasta, unaprjeđenja socijalnih prilika i zaštite i unaprjeđenja statusa okoliša. Nacrt PRSP-a za BiH naglašava da je jedno od pitanja održivog razvoja zaštita okoliša i prirodnih resursa. Godine 1972. u Štokholmu je održana Konferencija UN-a o ljudskom okolišu, koja je vodila ka usvajanju Štokholmske deklaracije, te kasnije i stvaranju Programa UN-a za okoliš (UNEP). Ovo je bila prva tematska konferencija UN-a i prvi put da su se politička, socijalna i ekonomska pitanja povezala sa okolišem.

Procjena

Ljudsko pravo na razvoj je povezano sa zaštitom okoliša u osnovnim međunarodnim konvencijama koje je potpisala i BiH. Uživanje širokog opsega ljudskih prava i sloboda koje su zaštićene međunarodnim zakonom o ljudskim pravima u najvećoj je mjeri uslovljeno zaštitom okoliša. Ugrožavanje okoliša ima ozbiljne posljedice na pravo na život, zdravlje, hranu i vodu, ali isto tako i na siromaštvo i pristojne uslove za rad. Slično tome, ostvarenje nekih prava direktno utiče na zaštitu okoliša, kao što je obrazovanje, informiranje, učešće u vođenju javnih poslova, i sloboda udruživanja. Zaštita okoliša je od temeljnog značaja za održiv razvoj.

BiH je potpisnica Okvirne konvencije UN-a o klimatskim promjenama (UNFCCC) i Konvencije o biološkoj raznovrsnosti i Konvencije o postojanim organskim zagađivačima. Oba entiteta su izradila nacrt pet novih zakona o okolišu u okviru programa PHARE EU, obuhvativši zaštitu okoliša, zaštitu prirode, zraka i vode i upravljanje otpadnim materijama. Ovi zakoni su usklađeni sa zakonima EU i usvojeni su u RS, a u F BiH su u fazi usvajanja.

S obzirom na odsustvo ministarstva ili agencije za okoliš na državnom nivou, za zaštitu okoliša je odgovorno Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa. Na entitetskom nivou, ovu nadležnost ima Ministarstvo za prostorno planiranje i okoliš u Federaciji, a Ministarstvo za urbanizam, stambenu djelatnost, javne komunalije, građevinarstvo i ekologiju bavi se pitanjima okoliša u RS. Upravni odbor za okoliš vrši saradnju između dva entiteta. Uspostavljen je Upravni odbor za održiv razvoj i okoliš u čijem radu učestvuju organi na državnom i entitetskom nivou, stručnjaci i organizacije građanskog društva. Procjenjuje se da 10 posto nevladinih organizacija u BiH radi na problemima okoliša.

BiH trpi od ozbiljne ekološke zapuštenosti koja proističe iz predratnog nemara u pogledu pitanja okoliša i tri godine sukoba, kada je došlo do velikog oštećenja infrastrukture, pored nemara za ekološka pitanja u toku neposrednog perioda obnove, kao što je slabo prikupljanje otpada i smeća i nedostatak popravki sistema za prečišćavanje otpada i voda. Razne vrste rizika od zagađenja su na kraju rezultirale ozbiljnim ekološko-zdravstvenim problemima.²⁰⁰

²⁰⁰ Nacionalni akcioni plan za okoliš za BiH (NEAP), str. 80.

Uprkos niskom postratnom nivou industrijalizacije i urbanizacije, nivo emisije zagađivača u atmosferu u BiH je veoma visok. Studija iz 1998. godine otkriva da je BiH sačinjavala 32 posto ukupnog zagađenja zraka u bivšoj Jugoslaviji.

Uzroci zagađivanja zraka su termoelektrane, industrijski izvori, nizak kvalitet goriva, loše održavanje elektrana i industrijskih objekata, neprikladna tehnologija, šteta nanosena okolišu u prošlosti, i nedostatak znanja o upravljanju okolišem.

Pored toga, trenutni proces privatizacije energetskog sektora provodi se bez uzimanja u obzir pitanja okoliša. Uprkos velikim hidropotencijalima, godišnje se koristi samo 39 posto hidropotencijala.²⁰¹ Mnoge hidroelektrane, koje su pretrpjele ratnu štetu, nisu obnovljene. Potencijal za izvoz i proizvodnju energije je ogroman, posebno kada se poredi sa drugim granama industrije, uzimajući u obzir da je BiH jedina država bivše Jugoslavije sa kapacitetima za izvoz energije.

Mnoge rijeke su lošeg kvaliteta zbog otjecanja. U urbanim zonama, 70 posto domaćinstava je priključeno na kanalizacioni sistem, koji je često neefikasan i nema postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda.²⁰² Kvalitet vode za piće je sumnjiv, a u nekim slučajevima veoma nezadovoljavajući. Tlo je izloženo raznim elementima koji dovode do zagađenja, degradacije i ponekad totalnog uništenja. Jedan od elemenata je povećanje kiselosti tla, što šteti vegetaciji, posebno u blizini termoelektrana i u regionima sa razvijenom industrijom, posebno hemijskom, sa visokim nivoima emisije koja dovodi do pojave "kiselih kiša" i povećanja kiselosti tla. Pored toga, otprilike 4,17 posto cjelokupne površine BiH je minirano, što korištenje većih površina tla čini nemogućim.²⁰³

Poljoprivredna proizvodnja za potrebe domaćinstva u ruralnim područjima je također nanijela štetu okolišu, posebno u kombinaciji sa pretjeranom i nereguliranom eksploatacijom prirodnih resursa, uključujući neodrživu poljoprivrednu praksu i ogoljavanje šume.

Već i prije rata, industrijalizacija, agrarna reforma i urbanizacija su rezultirali neuravnoteženom urbanizacijom kao i velikim i stalnim migracijama i redistribuciji populacije. Procenat ljudi koji žive u urbanim područjima popeo se sa 39,5 posto u 1991. godini na otprilike 50 posto danas.²⁰⁴ Zbog naglog porasta urbanizacije, neadekvatne demografske politike i naglog pomjeranja stanovništva u toku sukoba, mnoga rural-

na područja su sada slabo razvijena i osiromašena. Poljoprivreda je u mnogim područjima i dalje na osnovnom nivou. Većina ruralnih stanovnika proizvodi minimalne kapacitete i nema znanje niti resurse za promjenu. Iako je oko 50 posto ukupnog zemljištva u BiH (2.500.000 ha)²⁰⁵ pošumljeno, sadašnja praksa raspolaganja šumama je neregulirana i neodrživa. Mješavina vlasništva nad zemljištem, od države, entiteta i privatnih preduzeća, stvorila je konfuziju u pogledu raspolaganja šumama i ta praksa se i dalje nastavlja sa veoma malo pošumljavanja. Ukratko, šume u BiH su podložne neodrživom ogoljavanju sa veoma malo regulativnih struktura koje su uvedene ili se poštuju.

Analiza

Ključni problem okoliša u BiH je nekontrolirano i neodrživo korištenje prirodnih resursa. Sukob i prekomjerna potrošnja resursa doveli su do degradacije okoliša, što je utvrđeno i u PRSP-u kao jedan od uzroka siromaštva u oba entiteta.

Mnogi problemi u reformi poljoprivrede javljaju se zbog zastarjelih pristupa ovoj oblasti od strane državnih organa. Organi koji su školovani u okviru jugoslovenskog sistema održavaju "socijalistički" mentalitet u pogledu korištenja zemljišta, u čijem centru se nalazi pojam neovisnosti. Ovaj retrogradan pogled dalje sprečava mlade kolege da rade na privlačenju novih i inovativnih ideja, uvođenju novih tehnika, ili prisustovanju obuci kako bi dopunili svoje znanje o poljoprivrednoj reformi. Međunarodna zajednica bi trebala omogućiti generacijsko pomjeranje njegovanjem inovacije i obuke za naredne generacije državnih organa.

Slaba javna informiranosti rezultira slabim javnim učešćem. Ovo proizilazi iz neadekvatnog ekološkog obrazovanja na svim nivoima i nepodržanog i dezorganiziranog građanskog društva. Nevladine organizacije koje se bave okolišom nisu razvijene, njihova rukovodna struktura je slaba, a većina nema osnovna sredstva za rad. Ogromna većina NVO djeluje na osnovu spontanog okupljanja članova u konkretnim akcijama, bez stalnog angažmana ili planiranja razvoja. Postoji vidljiv nedostatak komunikacije unutar NVO sektora, kao i između NVO i državnih organa.²⁰⁶ Trenutni nedostatak ekonomskog poticaja (naplate, takse, princip "zagađivač plaća") potiče direktno iz nedostatka okolišne politike i zakona (i njihove implementacije) i rezultira slabom javnom informiranošću i učešćem u okolišu.

²⁰¹ Nacionalni akcioni plan za okoliš u BiH (NEAP), str. 15.

²⁰² UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 54.

²⁰³ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 54.

²⁰⁴ Nacionalni akcioni plan za okoliš u BiH (NEAP), str. 64.

²⁰⁵ Nacionalni akcioni plan za okoliš u BiH (NEAP), str. 12.

²⁰⁶ UNDP (2003.), *Izveštaj o humanom razvoju: Milenijumski razvojni ciljevi za BiH*, str. 53.

Korjenski uzrok neodrživog ruralnog razvoja je siromaštvo u ekonomskom smislu. Neodrživ ruralni i urbani razvoj je djelimično prouzrokovan nedostatkom politike za okoliš, zakona i implementacije. Iako Nacionalni akcioni plan pruža pomoć u rješavanju pitanja zaštite okoliša u BiH, potrebni su veći koraci da se zaštite zajednički međunarodni ekosistemi i spriječi zagađivanje koje ne poznaje granice. Dodjela zemljišta u BiH je visokoprioritetno pitanje koje uslovljava dugoročnu budućnost ruralnog razvoja, te tako i šire razvojne programe u zemlji, koja će vjerovatno postati zemlja sa mješanom i međusobno povezanom urbano-ruralnom ekonomijom.

Ako se njime dobro upravlja, šumarstvo ima potencijal da u ruralnu BiH dovede nepoljoprivredne poslove i pokrene značajnu izveznu zaradu. Zakon o šumarstvu F BiH je još uvijek u fazi izrade. Turizam je teoretski potencijalna ekonomska aktivnost, međutim, na putu stoje značajne prepreke. One obuhvataju veliku zastupljenost kopnenih mina i ugrožen okoliš koji još nosi ožiljke iz rata.

Organi vlasti na svim nivoima imaju odgovornost da osiguraju zdravo i održivo okruženje. Glavni razvojni izazovi i uzroci slabe zaštite okoliša potiču od nedostatka državnog ministarstva ili agencije koja bi bila odgovorna za zaštitu okoliša i održiv razvoj. Broj stvarnih eksperata koji rade za vladu je mali i nedovoljan da se bavi čak i postojećim projektima. Saradnja između ministarstava i na državnom i na entitetskom nivou je slaba i nedostaje ekspertize. Pored toga, nema programa za okoliš u okviru obrazovnog sistema.

Trenutni odgovori i partnerstva

Nacionalni akcioni plan za okoliš, koji predstavlja državnu procjenu izradenu 2002. godine za svjetski samit o održivom razvoju, predstojeća Strategija BiH za okoliš i održivi razvoj i predstojeća verzija dijela o okolišu nacrtu PRSP-a BiH predstavljat će vodeće dokumente za politiku okoliša BiH.

Nacionalni akcioni plan za okoliš je usvojen u martu 2003. godine. Njime se utvrđuje osam prioriteta i predlažu mjere i aktivnosti sa namjerom njihovog rješavanja u najkraćem mogućem periodu, kako slijedi: vodeni resursi; održiv razvoj ruralnih područja; upravljanje okolišom; zaštita biološke i pejzažne raznolikosti; upravljanje otpadom; održiv razvoj ekonomije; javno zdravstvo i deminiranje.

Plan prepoznaje mnoštvo nedostataka od monitoringa voda, sigurnosti hrane, nezadovoljavajućih mehanizama za odlaganje čvrstog otpada (uključujući nedostatak odlagališta za opasne materije), do visokog rizika kontaminacije tla i površinskih izvora vode zbog neadekvatnih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i kanalizacije (ili ih nema nikako kod polovice stanovništva u F BiH i trećine u RS). Pored toga, plan ukazuje na loše mehanizme odlaganja nakon korištenja jonizirajuće radijacije u medicini, industriji i istraživanju - uključujući nedovoljno informacija o prijetnji zdravlju koje predstavlja nejonizirajuće zračenje. Kao odgovor na situaciju, UNDP je u ranoj fazi izrade portfelja za okoliš.

SIGURNOST LJUDI

O predjeljenje iz Milenijumske deklaracije UN-a na mir, sigurnost i razoružanje posebno se odnosi na zabranu protivpješadijskih mina i stvara obavezu ukidanja nezakonite trgovine malim i lakim naoružanjem.²⁰⁷ Kopnene mine utiču na uživanje mnogih prava predviđenih Konvencijom o pravima djeteta, konkretno: pravo na život, preživljavanje i razvoj; pravo na najviše ostvarive standarde zdravlja; pravo na zaštitu od oružanog sukoba; pravo na rehabilitaciju i reintegraciju; pravo djece sa invaliditetom na posebnu njegu; pravo na obrazovanje i pravo na porodični život. Malo i lako naoružanje (SALW) podriva razvoj i doprinosi širenju nesigurnosti ljudi. Ono nije samo direktna prijetnja po život ljudi, nego se sve više koristi u kriminalnim aktivnostima. Proliferacije prema tome predstavlja prijetnju povratku izbjeglica svojim kućama. Pored toga, ovo naoružanje je prijetnja stalnom mirovnom procesu.²⁰⁸ Ne postoje polazne informacije koje su trenutno dostupne o ljudskim gubicima zbog lakog i malog naoružanja.

BiH je potpisala Sporazum o zabrani mina 3. decembra 1997. godine i ratificirala ga 8. septembra 1998. godine, postavši tako država potpisnica 1. marta 1999. godine. Od tog datuma domaće zakonodavstvo je u izradi, ali je usporeno zbog političkih promjena. Ciljni datum nije utvrđen. Aktivnosti koje su zabranjene Sporazumom o zabrani mina već su navodno podložne kaznenim sankcijama po postojećem krivičnom zakonu na entitetskom nivou, ali ne na državnom.

BiH je postala potpisnica Konvencije iz Ottawe iz 1999. godine, kojom se zabranjuje korištenje, stvaranje zaliha, proizvodnja i prenos protivpješadijskih mina, i već je ispoštovala uslov da države potpisnice moraju uništiti sve nagomilane protivpješadijske mine. BiH je prisustvovala četvrtom sastanku država potpisnica u septembru 2002. godine. Predstavnik Ministarstva vanjskih poslova je potvrdio opredjeljenost BiH na "sveukupno iskorjenjivanje protivpješadijskih mina" izjavivši da će "efikasno implementirati Konvenciju i u potpunosti se pridržavati njenih odredbi". BiH je također prisustvovala sastancima Stalnog komiteta u februaru i maju 2003. godine. Dana 5. februara 2003. delegacija BiH je podnijela izvještaj o pomacima u oblasti uklanjanja mina u kome se navodi da su postignuti "značajni pomaci" u toku 2002. godine putem usvajanja novih zakona kojima se formalno uspostavlja Komisija za deminiranje i kojima se centralna odgovornost za protivminsko djelovanje prebacuje na Centar za protivminsko djelovanje BiH (BHMACH). U aprilu 2003. godine, BiH je podnijela izvještaj o transparentnosti u skladu sa članom 7 za kalendarsku 2000. godinu. BiH je glasala za Rezoluciju 57/74 Generalne skupštine UN-a iz novembra 2002. godine kojom se poziva na univerzalizaciju i implementaciju Sporazuma o zabrani mina.

BiH je također potpisnica Konvencije o konvencionalnom naoružanju i njenog izmjenjenog Protokola II. Ona je prisustvovala četvrtoj

²⁰⁷ Dio II Mir, sigurnost i razoružanje, Milenijumska deklaracija Ujedinjenih naroda, Rezolucija Generalne skupštine UN-a A/RES/55/2, str. 2.

²⁰⁸ Procjena potreba u oblasti malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini, UNDP 2003.

godišnjoj konferenciji država potpisnica Protokola u decembru 2002. godine. U aprilu 2003. godine, Ministarstvo vanjskih poslova ja izjavilo da BiH "niti učestvuje niti podržava učešće, i neće učestvovati u združenim vojnim operacijama sa bilo kojim snagama koje planiraju, vježbaju ili koriste protivpješadijske mine". Ministarstvo vanjskih poslova je također izjavilo da BiH neće dozvoliti skladištenje ili prijenos protivpješadijskih mina koje pripadaju drugoj zemlji na ili kroz teritoriju BiH.

BiH je također uložila napore na rješavanju pitanja velikog broja lakog i malog naoružanja koje je prisutno u zemlji. Ona je potpisnica Programa UN-a o djelovanju na sprječavanju, suzbijanju i iskorjenjivanju trgovine malim i lakim naoružanjem u svim aspektima. Nastojeći ispuniti ciljeve koji su postavljeni Programom djelovanja i rada po pitanju lakog i malog naoružanja, Država je formirala koordinacioni odbor na državnom nivou, koji okuplja predstavnike relevantnih ministarstava koja rade na pitanju lakog i malog naoružanja.

Procjena

Osam godina nakon kraja rata, veliki broj kopnenih mina i proliferacija malog naoružanja i dalje predstavlja veliku prijetnju sigurnosti ljudi u BiH. Kao posljedica opsežnog korištenja kopnenih mina, posebno protivpješadijskih mina u periodu rata između 1992. i 1995. godine, BiH je vjerovatno zemlja sa najvećim brojem mina u Evropi. Zabilježeno je oko 18.145 minskih polja. Međutim, procjenjuje se da je taj broj vjerovatno bliži broju od 30.000. Oko 2000 km² zemljišta kontaminirano je minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima. Pored toga, značajne količine neeksplozivnih ubojnih sredstava ugrožavaju zemlju, prema procjenama 2 miliona. Skoro jedan milion kopnenih mina, uglavnom protivpješadijskih i mnoge vrste neeksplozivnih ubojnih sredstava još uvijek odnose nevine ljudske živote, a broj žrtava je 5-10 mjesečno.

Protivminsko djelovanje u BiH se od 1995. godine razvilo u kompleksan program koji uključuje nacionalne i međunarodne komercijalne interese, NVO, vojne i institucionalne resurse. Vlada BiH je tražila podršku UN-a u 1996. godini kako bi se pristupilo rješavanju problema mina. UNMAC je osnovan u svjetlu ovoga zahtjeva, i on je omogućio da rad na koordinaciji protivminskih aktivnosti počne uz međunarodnu pomoć. Domaće strukture su preuzele ovu odgovornost 1998. godine. Prenos odgovornosti trajao je nekoliko godina. Procjene stručnjaka potvrđuju da je "sistem protivminskog djelovanja pouzdan i efikasan sistem za pružanje sveukupnih usluga u oblasti protivminskog djelovanja".²⁰⁹ U nedavnom periodu je

došlo do postepenog jačanja struktura Centra za protivminsko djelovanje. Centar za protivminsko djelovanje na državnom nivou (BHMIC) i dva entitetska MAC-a zamijenila su UNMAC. Od tada su entitetski MAC-ovi ukinuti i njihovi uredi su spojeni sa BHMIC-om kao regionalni uredi.

Prema bazi podataka ICRC-a, 4.771 osoba je ubijena ili povrijeđena minama u BiH, uključujući 1.408 osoba nakon kraja rata. Pomoć žrvama i informiranje o riziku od mina uglavnom su odgovornost ministarstava zdravlja, odnosno obrazovanja, specijaliziranih NVO i mreže crvenog križa, uz pomoć kada je bila potrebna od strane BHMIC-a. Nekoliko programa se bavi tehničkim pitanjima i terenskim kapacitetima za bavljenje kontaminacijom minama.

Veliki broj lakog i malog naoružanja je zabrinjavajuće nasljeđe rata 1992-1995. godine. U toku protekle četiri godine, SFOR je prikupio preko 23.000 komada lakog i malog naoružanja u cijeloj zemlji i ovi napori se nastavljaju. Iako ne postoje precizne procjene o broju lakog i malog naoružanja, procjenjuje se da će biti potrebno da se prikupljanje ovoga naoružanja nastavi u značajnom periodu kako bi se ti iznosi doveli blizu onima u zapadnoj Evropi. Trenutni nivoi lakog i malog naoružanja u BiH predstavljaju značajne troškove, uključujući i one u ljudskim životima koji su izgubljeni kao rezultat zloupotrebe vatrenog oružja, kao i finansijske i ekonomske troškove. Finansijski troškovi za održavanje postojećih nivoa lakog i malog naoružanja koje posjeduju oružane snage su veliki. Budžetska sredstva se trenutno koriste za skladištenje lakog i malog naoružanja, rukovanje, sigurnost i održavanje, čak i ako postoji opća svijest o tome da trenutne zalihe prelaze realne potrebe. Javna sredstva koja se troše na održavanje postojećih zaliha mogla bi se korisno upotrijebiti u drugim sektorima.

Analiza

Svaka osoba koja se kreće po BiH je potencijalna žrtva mina, i prema tome je nosilac prava. Inicijalni nalazi nedavnog istraživanja o uticaju mina, provedenog i revidiranog na međunarodnom nivou, potvrdili su da je najmanje 1,25 miliona stanovnika do neke mjere ugroženo minama, a da je 11,2 posto svih zajednica veoma ugroženo, a 51 posto je registrirano kao socijalno i ekonomski ugroženo do srednjeg nivoa.

Isto tako, svi ljudi u BiH su ugroženi prisustvom malog i lakog naoružanja i prema tome su nosioci prava. Pored toga, oni koji žive blizu skladišta municije nalaze se pod još većim rizikom zbog mogućnosti izbijanja eksplozije do koje može doći zbog loših sigurnosnih standarda na tim lokacijama i zbog nestabilnih eksplozivnih sredstava.

²⁰⁹ Upravni odbor Programa za protivminsko djelovanje, BHCD i EMAC: Pregled organizacione strukture za protivminsko djelovanje u Bosni i Hercegovini, avgust 1999.

Stalna prijetnja preko jednog miliona kopnenih mina i neeksplozivnih ubojnih sredstava

Ratno nasljeđe kopnenih mina predstavlja veliku kočnicu za povratak izbjeglica i interno raseljenih osoba. Mine i neeksplozivna ubojna sredstva generalno ometaju slobodu kretanja, ali konkretnije, ograničavaju pristup stambenim jedinicama i poljoprivrednom zemljištu. Pored toga, mine i neeksplozivna ubojna sredstva predstavlja prepreku ekonomskom oporavku. Pored blokiranja razvoja turizma i poljoprivrednih aktivnosti, koje bi mogle stimulirati nova radna mjesta, one isto tako predstavljaju prepreku za programe oporavka okoliša. Protivminsko djelovanje je prema tome faktor od kritičnog značaja za poslijeratni oporavak BiH, ne samo sa stanovišta ljudskih prava i zaštite, nego i kao preduslov za dugoročni održiv ekonomski razvoj i djelovanje u okolišu.

Osim posebnih komplikacija koje nameće priroda kontaminacije, u smislu da su mine u suštini veoma rasprostranjene, slabo koncentrirane i postavljane nasumično, koordinacija protivminskog djelovanja (pregled terena, uklanjanje mina, obrazovanje o riziku od mina, obilježavanje, pomoć žrtvama, uništavanje zaliha i zagovaranje) predstavlja poseban izazov. Ovaj faktor je prepoznat od samog početka, i osnovni naponi UNDP-a bili su usmjereni prema izradi nacionalnih kapaciteta za strateški pristup cijelom problemu, a ne prema izradi pojedinačnih operativnih komponenti. Postignut je značajan napredak u uspostavi efikasne strukture, koja može podržati efikasan dugoročniji program za uklanjanje mina i obrazovanje o riziku od mina. Protivminsko djelovanje je područje gdje je ostvarena značajna saradnja i izgradnja kapaciteta i gdje je zabilježen napredak na implementaciji osnovnih međunarodnih principa.

Ove reforme su osigurale porast nivoa efikasnosti i pružanje usluga je unaprijeđeno. U reformama koje su provedene u 2002. godini još više je ojačana koordinacija protivminskog djelovanja putem usvajanja državnog Zakona o deminiranju, kojim se regulira protivminsko djelovanje u BiH, i koji je doveo do razvoja državne strategije za protivminsko djelovanje koja će se nastaviti do 2010. godine.

Eliminacija prijetnje koju predstavljaju mine predstavlja zastrašujući zadatak, za čije okončanje će biti potrebne godine ili čak decenije. Prema tome, važno je usredsrediti se na protivminsko djelovanje u cjelosti, koje se kreće od pomoći žrtvama mina do uklanjanja mina. Postoje tri glavna izazova za nastavak napora na protivminskom djelovanju: a) nedostatak informiranosti među kreatorima politike i stanovništvom uopće; b) neadekvatno lokalno upravljanje protivminskom strategijom; c) neadekvatno lokalno upravljanje resursima.

Nedostatak razvijenog obrazovnog sistema i tehničke literature za humanitarno deminiranje predstavlja problem u cijelom svijetu; ne postoje prethodno nađena rješenja za dugoročnu prirodu kontaminacije koja dolazi nakon urgentne faze. Svaka zemlja mora izraditi i revidirati sopstveni odgovor i rješenja, i BiH nije izuzetak. Kada se riješi institucionalna struktura na red dolaze druga pitanja. Ona obuhvataju integraciju podrške žrtvama mina i obrazovanje o riziku, rješavanje ograničenosti broja obučenog osoblja za humanitarno deminiranje i iznalaženje najboljeg dugoročnog pristupa za borbu protiv kontaminacije minama. Izgradnja kapaciteta je još uvijek potrebna u oblasti upravljanja bazama podataka, planiranju i upravljanju procesima i mjerenju kontrole kvaliteta i verifikacije, pored osiguranja dugoročnog finansiranja.

Informiranost javnosti o problemu je očigledno na visokom nivou ali promoviranje aktivnog učešća zajednica i građanskog društva općenito u cilju pripreme i implementacije efikasnog obrazovanja o riziku od mina i upravljanju minama u zajednici sada predstavlja važan dio posla. Organizacije građanskog društva mogle bi se baviti ovim pitanjem na dva načina. Prvo, mogle bi raditi na unaprijeđenju informiranosti među stanovništvom općenito u pogledu problema mina i rizika. Drugo, ove organizacije bi se mogle baviti zagovaranjem kod političara i na taj način povećavati nivo informiranosti i naglašavati problem na višem nivou.

Općenito, političari su izgleda nesvjesni problema koji predstavljaju mine i neeksplozivna ubojna sredstva u pogledu sigurnosti stanovništva i budućeg razvoja BiH. Nedostatak informiranosti dalje vodi ka slabom strateškom upravljanju i nacionalnom odgovoru. Nedostatak informiranosti može djelimično da se objasni prominentnom ulogom koju je odigrala međunarodna zajednica u ovoj oblasti; nacionalne zainteresirane strane su bile veoma slabo uključene. Ovo se uklapa u začarani krug u kojem se od kreatora bh. politike ne traži da podignu nivo informiranosti o problemu, jer se međunarodna zajednica bavi ovim pitanjem. Međutim, ovakav sistem je svakako neodrživ. Također je vrlo malo komunikacije između baze i nivoa vlasti. Državni kreatori politike su tako u dobroj mjeri udaljeni od problema sa kojim se stanovništvo susreće, i shodno tome ne pristupaju rješavanju ovih pitanja na državnom nivou.

Kapaciteti za uklanjanje mina zahtijevaju punu pažnju i nove resurse kako bi se dosegle ogromne razmjere problema. Postoje prijedlozi da se poveća broj deminerskog osoblja u entitetskim vojskama, što ukazuje na rastuće opredjeljenje u samoj BiH da se preuzme odgovornost i smanji finansijsko opterećenje na međunarodnu zajednicu. Međutim, lokalno upravljanje strategijom protivminskog djelovanja i dalje je neadekvatno.

Komplicirana struktura vlasti sprječava utvrđivanje jasnog liderstva i delegiranje ovlasti i odgovornosti u pogledu pitanja protuminskog djelovanja. Kapacitete za rješavanje pitanja otežava struktura vlasti jer nema jednog organa koji će osigurati uvid u politiku i aktivnosti. Postoji nedostatak razumjevanja dobre prakse u upravi i modernih postupaka rukovođenja. Snažna uključenost međunarodne zajednice u ovom području vodi ka nedostatku lokalne odgovornosti u rješavanju ovih problema unutar vlasti, i postoji malo političke podrške da se investira više vremena i energije u ove probleme. Međutim, ovi se problemi moraju rješavati unutar vladinih struktura, jer mine i neeksplodirana ubojna sredstva će ostati dugo nakon što međunarodna zajednica smanji svoj angažman i ode.

Neadekvatno upravljanje resursima se manifestira na dva načina. Prvo, ne postoje kapaciteti i nadzor u prikupljanju sredstava i drugo, ne postoji lokalni kapacitet za upravljanje ovim resursima. Problemi sa prikupljanjem sredstava su u tijesnoj vezi sa slabom državnom ekonomijom. Postoji nedostatak i sposobnosti i mogućnosti da se sredstva mobiliziraju na lokalnom nivou.

Manje pažnje Bosni i Hercegovini pridaju i donatori. Mnogi preusmjeravaju svoje resurse iz regiona u druga područja, tako da BiH mora da se snažnije natječe za donatorska sredstva. Državni kapaciteti, kao što su dobri interni postupci i vještine u upravljanju resursima, sve su više od ključnog značaja za održavanje napora u ovoj oblasti. Pored toga, tranzicija sa protuminskog djelovanja koje se zasnivalo na donatorskoj pomoći na lokalne kapacitete bila je manjkava i loše vođena. Kao posljedica, lokalni organi jednostavno preuzimaju vodstvo od međunarodne zajednice, umjesto da poduzmu sopstvene inicijative i povedu proces naprijed.

S obzirom na 4.808 registriranih osoba koje su ranjene minama od 1992. godine, stanovništvo je u stanju velike ugroženosti kopnenim minama. Do nedavno, programi pomoći žrtvama mina implementirali su se u okviru hitne pomoći, koja je bila zamjena za odgovornost države. Ne postoji sveobuhvatna i integrirana strategija za planiranje i održavanje ove pomoći. Različiti aspekti pomoći žrtvama mina trebali bi se koordinirati u cilju jačanja efikasnosti i rehabilitacije, kako fizičke tako i socioekonomske, kao i rentabilnosti pomoći.

Imajući ovo na umu, u septembru 2003. godine BHMACH je pokrenuo redovne sastanke za pomoć žrtvama mina. UNICEF je u međuvremenu, u saradnji sa Handicap International-om poduzeo provođenje procjene postojećih usluga davanja pomoći žrtvama mina u BiH, i podcrtao manjkavosti, sugerirajući prihvatanje sveobuhvatnog pristupa pitanju invaliditeta u rješavanju pitanja pomoći žrtvama od mina. Osnovni rezultati ove procjene prezentirani su svim

zainteresiranim stranama (vladama oba entiteta, NVO, BHMACH-u) na okruglom stolu koji je održan 17. novembra 2003. godine. Na ovom sastanku je odlučeno da se osnuje radna grupa koja bi izradila dugoročnu strategiju pomoći žrtvama mina, o čemu će dalje biti riječi i koja će se finalizirati na stratiškom seminaru u martu 2004. godine.

Suštinski problemi za dalje pomake u protuminskom djelovanju uglavnom potiču od krute, centralizirane i nepromjenjene administrativne strukture i mentaliteta koji se zasniva na starim tehnikama i rutinama upravljanja. Mentalitet i praksa iz bivšeg jugoslovenskog režima još uvijek su prisutni u administraciji u BiH. Ovo je najveći izazov razvoju državne strukture za protuminsko djelovanje, drugim riječima, strukture koja će biti efikasna i koja će efikasno odgovoriti na izazove sa kojima je BiH suočena, i sa kojima će se suočavati u narednim godinama.

Proliferacije malog i lakog naoružanja

Iako ne postoji jasna statistika za cijelu teritoriju BiH, evidentno je da malo i lako naoružanje predstavlja prijetnju ljudskom životu i da se jedan broj žrtava može dovesti u vezu sa količinama raspoloživog oružja. Također postoji i širi rizik za stanovništvo, jer ovo naoružanje moglo bi biti upotrijebljeno kao prijetnja sigurnosti Države BiH. Pored toga, ovo oružje bi se moglo transportirati preko granice, što predstavlja prijetnju regionalnoj sigurnosti. Laka dostupnost malog i lakog naoružanja organizacijama koje se bave organiziranim kriminalom mora se također naglasiti kao ozbiljna prijetnja sigurnosti na državnom i regionalnom planu.

U pogledu malog i lakog naoružanja, nosioci obaveze su država, entiteti i kantonalne vlade. Državna vlada je trenutno odgovorna za izvoz i uvoz malog i lakog naoružanja i njegov tranzit kroz BiH. Entitetske vlade su odgovorne za proizvodnju, licenciranje, i u slučaju RS, za posjedovanje malog i lakog naoružanja. Kantonalne vlade su odgovorne za registraciju i posjedovanje malog i lakog naoružanja.

U osnovi problema leže tri glavna izazova: a) mentalitet kulture oružja kod odraslog stanovništva; b) neadekvatno upravljanje problemima koji se odnose na malo i lako naoružanje; i c) slaba sigurnost zaliha malog i lakog naoružanja.

Problem malog i lakog naoružanja u BiH je naglašen zbog mentaliteta kulture oružja kod odraslog stanovništva, gdje se posjedovanje vatrenog oružja u domaćinstvima smatra prihvatljivom normom. BiH je patrijarhalno društvo i veliku zastupljenost malog i lakog naoružanja treba postmatrati iz ove perspektive. Oružje je prihvatljivo i na njega se gleda kao na statusni simbol ili manifestaciju moći. Poslijeratna nesigurnost pomogla je da se pojača potreba za posjedovanjem malog i lakog naoružanja. Većina ljudi

prepoznaje rizik od vatrenog oružja, ali to je rizik koji su spremni preuzeti jer oružje predstavlja sigurnost u potencijalno nestabilnoj situaciji.

Mogućnosti reguliranja ovoga pitanja otežava kompleksna struktura vlasti u BiH i neadekvatni institucionalni kapaciteti za bavljenje ovim problemom, što rezultira pojavom neadekvatnog rješavanja pitanja koja se odnose na malo i lako naoružanje. Nadležnosti za pitanja malog i lakog naoružanja distribuirane su među različitim nivoima vlasti, gdje neke odgovornosti pripadaju državnoj vladi a druge entitetskim vladama i vladi Distrikta. Mimo ovih podjela, nadležnosti u Federaciji BiH dalje se dijele na deset kantonalnih vlada. Kao rezultat toga, na primjer, zahtjevi za licenciranjem vatrenog oružja, specifične odredbe i dozvole variraju od vlade do vlade. Stoga je veoma teško ostvariti koordinacionu politiku, zakonodavstvo i aktivnosti na rješavanju zakonskih slabosti i praznina. Ipak, takva koordinacija je od suštinskog značaja ako želimo da kontrola nad lakim i malim naoružanjem bude efikasna.

Sigurnost zaliha malog i lakog naoružanja koje pripada vojnim organima i organima civilne zaštite održava se na zabrinjavajuće niskim nivoima. Odsustvo modernih sigurnosnih standarda i adekvatnih resursa u implementaciji unaprijeđenih sigurnosnih mjera nalazi se u samom središtu problema slabog nivoa sigurnosti zaliha. Shodno tome, metode skladištenja i skladišta predstavljaju opasnost za okolna naselja uz dodatnu opasnost da bi se oružje i municija mogli upotrijebiti u nezakonite svrhe. Generalno postoji nedostatak znanja o odgovarajućim standardima sigurnosti. Također je jasno da se sigurno skladištenje i uništavanje malog i lakog naoružanja takmiči sa mnoštvom drugih prioriteta za finansiranje. Iz ovih razloga, još nisu utvrđene alternative za ublažavanje problema sa gomilanjem malog i lakog naoružanja.

Trenutni odgovori i odgovornosti

Od 1995. godine, protuminsko djelovanje u BiH razvilo se u višestruke programe koji uključuju državne i međunarodne komercijalne interese, NVO, vojne i institucionalne resurse (vojsku i civilnu zaštitu). Početkom 1996. godine, vlada se usaglasila da traži pomoć od UN-a i ubrzo nakon toga osnovan je Centar za protuminsko djelovanje UN-a pod međunarodnom upravom. Krajem 1996. godine (konferencija Vijeća za provedbu mira, decembar 1996. godine) odlučeno je da BiH preuzme sveukupnu odgovornost za protuminsko djelovanje što je prije moguće. Do ovoga je došlo 1. jula 1998. godine formiranjem centra za protuminsko djelovanje na državnom nivou (BHMAL, koji je odgovoran za koordinaciju) i dva entitetska centra (FEDMAC i RSMAL, koji su odgovorni za operacije u odgovarajućim entitetima). Nadzor nad ovim operativnim triumviratom vrši Komisija za deminiranje na državnom nivou, zadužena za ras-

porođivanje resursa i razvoj sistema i procesa protuminskog djelovanja. Ovo tročlano tijelo direktno je bilo odgovorno Vijeću ministara.

Relativne neefikasnosti ovoga aranžmana postajale su sve više očigledne. Tako je u martu 2002. godine usvojen Zakon o deminiranju kojim se BHMAL centralizirao u jedinstveno tijelo na nivou države sa operativnim uredima na nivou entiteta i podređenim regionalnim uredima u skladu sa potrebama. Ono što je dalje značajno je to što su BHMAL i Komisija za deminiranje postavljeni unutar nadležnosti tadašnjeg Ministarstva civilnih poslova i komunikacija (sada Ministarstvo civilnih poslova).

Državna strategija za protuminsko djelovanje, koja ima za cilj da se BiH "oslobodi prisustva mina do 2010. godine", usvojena je zvanično u Vijeću ministara početkom 2003. godine. Uz saradnju međunarodnih tijela za protuminsko djelovanje, istovremeno su izmjenjeni i dopunjeni državni standardi za BiH kako bi se osigurala usklađenost sa međunarodnim standardima u protuminskom djelovanju.

Na terenu, u okviru granica raspoložive tehnologije, fizičke aktivnosti na protuminskom djelovanju postale su efikasnije. Konkretno, putem tehničkog uvida specifičnog za BiH zemljište se počinje stavljati na raspolaganje i efikasnija pažnja se daje obrazovanju o rizicima od mina i obilježavanju, pomoći žrtvama i podršci lokalnoj zajednici u ovim aktivnostima. Pored toga, BHMAL je razvio operativnu vezu sa strateškim informacijama koje pruža istraživanje o uticaju mina, što će rezultirati razvojem kompletnijih paketa za protuminsko djelovanje za zajednice u kojima se utvrdi da postoji rizik. Sa ovim će doći do revidiranja Državne strategije za protuminsko djelovanje. Međutim, iako će doći do pojašnjenja namjere, malo je vjerovatno da će revidirana strategija značajno smanjiti nivo rashoda koji su potrebni za podršku širokom spektru potrebnih protuminskih aktivnosti.

Ovaj zahtjev, barem kratkoročno, dobrim dijelom će prevazići sposobnosti organa vlasti na svim nivoima, a aspekti odnosa između javnosti i donatora u radu u ovoj realnosti bit će važan element viših rukovodnih nivoa. Odluka vlade da prihvati poziciju kopredsjedavajućeg (u saradnji sa UNDP-om) Odbora donatora na ambasadorskom nivou trebalo bi da daleko unaprijedi nivo komunikacije, informiranosti i partnerstva između visokorangiranih državnih i međunarodnih učesnika. Ovo bi s druge strane trebalo da ima pozitivan efekat na finansiranje i ostvarenje ciljeva nakon toga.

Dugoročni cilj je i dalje razvoj lokalnih kapaciteta u mobilizaciji i upravljanju donatorskim i lokalno generiranim resursima. Finansiranje protuminskog djelovanja opada, i dugoročna održivost je veliki problem, jer cjelokupno protuminsko djelovanje je i dalje ve-

oma ovisno o međunarodnoj pomoći.²¹⁰ Pošto je zaštita od prijetnje mina obavezan preduslov za održivi razvoj, posebno u ruralnim područjima, finansiranje aktivnosti humanitarnog deminiranja treba da bude uključeno u razvojne programe zajednice i ruralnih područja. Potrebno je ispitati povezanosti između razvojnih inicijativa zajednica koje se zasnivaju na područjima i koje potpomažu agencije UN-a i deminerskih aktivnosti.

Studija efekata neposrednih socijalnih troškova i troškova koji se odnose na žrtve, kao i dugoročnih ekonomskih troškova bit će finalizirani u 2003. godini. Ovo će otkriti ne samo direktne troškove deminiranja i pomoći žrtvama, nego i indirektno troškove koji se dovode u vezu sa gubitkom mogućnosti za život u ruralnim područjima i zaostalim ekonomskim razvojem. Ove studije neće samo osigurati važne podatke za utvrđivanje prioriteta u budućim aktivnostima, nego će ponuditi i snažne instrumente poluge za mobiliziranje novih resursa koji imaju za cilj smanjenje dugoročnih troškova.

UNDP i UNICEF djeluju u tijesnoj saradnji u pružanju podrške BHMAC-u. UNDP također saraduje sa Komisijom za deminiranje i Ministarstvom civilnih poslova, kao drugim vitalnim elementima sistema koordinacije protuminskog djelovanja u BiH. UNDP je usredsređen na upravljanje protuminskim djelovanjem, dok UNICEF pruža tehničku pomoć BHMAC-u u koordinaciji i razvijanju okvirne politike za obrazovanje o riziku od mina i pomoć žrtvama mina.

UNDP je počeo sa svojim programom za državne organe transferom odgovornosti na njih 1. jula 1998. godine. Od tog vremena, uz političku pomoć Ureda visokog predstavnika, oni su velikim dijelom preuzeli odgovornost za razvoj kapaciteta i težak zadatak iznalaženja finansijske podrške za koordinacionu funkciju. Pomoć UNDP-a strukturama protuminskog djelovanja u BiH je između ostalog vodila ka formuliranju Strategije za deminiranje u BiH do 2010. godine, donošenju državnog zakona o deminiranju i spajanju tri centra za protuminsko djelovanje u ovoj zemlji u jedinstveni Centar za protuminsko djelovanje BiH.

Od 1. aprila 2002. godine, BiH je preuzela odgovornost za komponentu plaća osoblja BHMAC-a (otprilike 3,5 miliona KM godišnje). U septembru 2002. godine, UNICEF je, na osnovu donacije Italije, pod-

uzeo aktivnosti na iznalaženju visoko kvalificiranog savjetnika koji će pružati pomoć u aktivnostima oko opsežnih i kompleksnih aktivnosti na obrazovanju o rizicima mina. Obaveza UNICEF-a će se nastaviti kao i uključenost vlade, a cilj je da vlada preuzme punu fiskalnu odgovornost za koordinacionu funkciju do kraja 2004. godine. UNDP će generalno ostati uključen u razvoj kapaciteta a posebno će biti uključen u aktivnosti poboljšanja upravljanja na strateškom nivou i jačanju kapaciteta vlade da unaprijedi i iskoristi odnose sa donatorima. Pored toga, UNDP će nastaviti privući odgovor donatora za uklanjanje mina na posebnim razvojno orijentiranim prioritetima i za zahtjeve operativne podrške kapacitetima domaće vojske kako se ti kapaciteti budu centralizirali.

BHMAC je 2003. godine, uz pomoć UNICEF-a razvio i konsolidirao planove o obrazovanju o rizicima od mina, koji obuhvataju koordinaciju programa pomoći žrtvama mina. Ovi konsolidirani planovi o obrazovanju o rizicima od mina sada pružaju okvir i za programe UNICEF-a i MAC-a.

UNICEF je pružao podršku direktnoj pomoći žrtvama kopnenih mina putem NVO "JRS". U 2003. godini, UNICEF je podržao rad NVO "Handicap International" u provođenju komparativne studije o pružanju pomoći žrtvama mina i ljudima sa invaliditetom. Cilj studije je bio izvršiti procjenu nedostatka vladine pomoći djeci sa invaliditetom, uključujući žrtve kopnenih mina, i predložiti rješenja koja bi osigurala da se postojeća prava na pomoć i realiziraju u okviru državnih organa za socijalnu pomoć. Rezultati će osigurati osnovno informativno polazište za podršku državnoj politici o pružanju pomoći žrtvama mina.

U oblasti malog i lakog naoružanja, UNDP će provoditi trostruki pristup: a) izgradnja institucionalnih kapaciteta; b) informativne kampanje; i c) skupljanje i uništavanje municije. Aktivnosti na izgradnji institucionalnih kapaciteta će biti usmjerene na bolje opremanje vlade i parlamenata znanjem i kapacitetima za rješavanje izazova lakog i malog naoružanja sa kojim je BiH danas suočena. Također će se pokrenuti informativne kampanje o malom i lakom naoružanju u cilju promoviranja predaje malog i lakog naoružanja od strane civila, dok će se aktivnosti na prikupljanju i uništavanju municije provoditi u cilju prikupljanja i uništenja municije koja je trenutno u posjedu civilnih osoba, kao i municije koja je u posjedu oružanih snaga u BiH.

²¹⁰ Kanada, Francuska, Njemačka, Holandija, Švedska, Švicarska, Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD osigurale su specijalističko vojno osoblje u vidu doprinosa "u naturi". Donatori koji pružaju finansijsku pomoć su: Kanada, Holandija, Italija, Norveška, Švedska, Švicarska, Irska, UNDP, UNHCR, UNICEF, Dobrovoljni povjerenički fond UN-a, i Slovenski međunarodni povjerenički fond za uklanjanje mina i pomoć žrtvama mina. SAD i Holandija su također osigurale sredstva za komercijalno deminiranje putem Svjetske banke.

IZVOR PODATAKA

- BiH (1992.) Statistički almanah.
- Centar za zaštitu manjinskih prava (1999.). Status Roma u BiH (rezultati istraživanja), Sarajevo
- Evropski opservatorij za sisteme zdravstvene zaštite (2002). Cain, J. et al. u Cain, J. i Jakubowski, E., eds. Sistemi zdravstvene zaštite u tranziciji: Bosna i Hercegovina, Copenhagen.
- Ekonomsko i socijalno vijeće Ujedinjenih naroda (23. april - 11 maj 2001.) Siromaštvo i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima: 10/05/2001. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava, dvadeset peta sesija, Geneva.
- Federacija Bosne i Hercegovine (juli 1998.). Strateški plan zdravstva Federacije Bosne i Hercegovine
- Jedinica za borbu protiv siromaštva i ekonomsko upravljanje, Evropski i Centralnoazijski region (oktobar 2002.) Bosna i Hercegovina, Od ovisnosti o pomoći do fiskalne samostalnosti. Javni rashodi i institucionalni pregled. Izvještaj br. 24297-BiH.
- Layne, Christopher M., PhD., William R. Saltzman, PhD., Gary Burlingame, PhD., Ryan F. Houston, B.A., i Robert S. Pynoos, M.D. (2000.). Evaluacija efikasnosti programa - UNICEF-ov školski psihološki program za adolescente izložene ratnim dejstvima, implementiran u toku školske 1999.-2000. godine.
- Međunarodna helsinška federacija za ljudska prava (2000.) Žene 2000: Uvod u status prava žena u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi i novonastalim nezavisnim državama.
- Međunarodna grupa za ljudska prava (maj 1999.) Projekt BiH. Izvještaj nacionalnih NVO o ljudskim pravima žena u BiH.
- Medica Zenica (1999.). Drugi pogled 2 - Finalni izvještaj - Nasilje nad ženama - Živjeti bez nasilja, Zenica, BiH
- Medica Zenica (2001). Drugi pogled 4 - Kako živimo - Situacija u kojoj se nalaze žene Romkinje u regionu Zenice, Zenica, BiH.
- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini (septembar 2002.) Međuagencijske smjernice za terensko praćenje i intervencije u pitanjima koja se odnose na obrazovanje.
- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini: Viđenje Roma: Opće informacije: http://www.oscebih.org/human_rights/romainfo.asp
- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini: Pristup Roma u Tuzlanskom kantonu obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti, Federacije BiH, http://www.oscebih.org/human_rights/download/RomaInTuzla_eng.pdf
- Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini, Radna grupa za izgradnju institucija (2003): Strategija radne grupe za omladinsku politiku.
- Ministarstvo finansija (maj 2000.). Presentacija na novinskoj konferenciji Državnog akcionog plana za djecu.
- Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (juni 2001.), Prelazna razvojna strategija za Bosnu i Hercegovinu
- Ministarstvo za prostorno planiranje i okoliš (mart 2003.) Nacionalni akcioni plan za okoliš
- Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta F BiH (maj 2002.), Obrazovanje u borbi protiv siromaštva
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo evropskih integracija, Gender centar RS, Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, Gender grupa UN-a (mart 2003.) Nacrt projekta,

Implementacija Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, Sarajevo

- OHR (5. mart 2003.). Prelazni sporazum o zadovoljavanju posebnih potreba i prava djece povratnika, Sarajevo
- Radna grupa za reformu predškolskog obrazovanja (oktobar 2003.) Nacrt strategije predškolskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini.
- Republika Srpska (maj 1997.). Strateški plan za reformu i rekonstrukciju sistema zdravstvenog sistema 1997-2000.
- Save the Children (mart 2001.). Uskraćena budućnost? Pravo na obrazovanje romske djece u BiH.
- Save the Children (2002.). Umanjeni prinosi. Makroekonomika, siromaštvo i dječija prava u Bosni i Hercegovini .
- Specijalni izvještaj o razvoju omladinske politike 2 (septembar 2002.). Vladina omladinska tijela - Osnovni vladini mehanizmi za razvoj omladinske politike, OIA
- Svjetska banka za BiH: Dijagnostičko istraživanje korupcije, Svjetska banka na zahtjev BiH.
- Svjetska banka: Strategija procjene stanja u zemlji.
- Svjetska banka: Od ovisnosti o pomoći do fiskalne samostalnosti.
- Svjetska banka (2000/01.). Konsultacije sa siromašnima, Državni sintetički izvještaj za Bosnu i Hercegovinu, Izvještaj o siromaštvu u svjetlu svjetskog razvoja.
- Svjetska banka (septembar 2000.). Strategija socijalne zaštite: Od sigurnosne mreže do odskočne daske.
- Svjetska banka (oktobar 2002.). Memorandum predsjednika Međunarodne razvojne asocijacije izvršnim direktorima o pomoci u izradi izvještaja o strategiji procjene stanja u zemlji Grupe Svjetske banke za Bosnu i Hercegovinu, Jedinica za zemlje Jugoistočne Evrope, Evropski i Centralnoazijski region.
- Svjetska banka (1993.). Izvještaj o svjetskom razvoju 1993: Investiranje u zdravstvo. Promoviranje reproduktivnog zdravlja kao strategija smanjenja siromaštva.
- Tahirović H. (1999.). Izvještaj o realizaciji projekta "Procjena statusa jodne profilaktičke guše u regionu Bosne i Hercegovine"
- Udruženje pedijatara F BiH/UNICEF (septembar 2000.). Evaluacija obrazovnih seminara za zdravstvene radnike u F BiH
- Upravni odbor Centra protuminskog djelovanja, BHCD i EMAC. Pregled organizacione strukture protuminskog djelovanja u Bosni i Hercegovini - Izvještaj radne grupe
- UNAIDS, UNICEF, WHO (izvještaj 2002.), Bosna i Hercegovina, Epidemiološki podaci o HIV/AIDS-u i spolno prenosivim infekcijama.
- UN u Bosni i Hercegovini (2003.). Izvještaj o ženama nosiocima domaćinstva
- UN u Bosni i Hercegovini (2003.). Mladi 2003. - Jeste li dio problema ili ste dio rješenja?
- UNDP (2000.). Izvještaj o humanom razvoju: Mladi, Sarajevo.
- UNDP (2002.). Sistem ranog upozoravanja. Godišnji izvještaj 2002. Bosna i Hercegovina, Fond otvorenog društva, Sarajevo
- UNDP (2002.). Izvještaj o humanom razvoju, Sarajevo.
- UNDP (april 2003.). Istraživanje o dobroj upravi - Bosna i Hercegovina.
- Videnje prakse rada javne administracije i pružanja usluga, kako ih doživljavaju građani, predstavnici poslovne zajednice i državni službenici, Program reforme vlasti, Sarajevo
- UNDP (maj 2003.). Izvještaj o humanom razvoju za BiH / Milenijumski razvojni ciljevi, 2003. (Nacrt), Sarajevo.
- UNDP (2003.). Lekcije o primjerima najbolje prakse u pristupu efikasnoj obuci u državnoj službi, Sarajevo.

- UNDP (2003.). Procjena potreba u pogledu malog i lakog naoružanja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.
- UNDP, WHO (juli 2002.). Zdravstvena zaštita u Bosni i Hercegovini: Siromah u prinčevom odijelu. Izvještaj o nejednakosti zdravstvene zaštite za građane Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- UNFPA - Populacioni fond Ujedinjenih naroda (novembar 2002). Odjel za reproduktivno zdravlje, Odsjek za tehničku podršku.
- UNFPA (novembar 2001/mart 2002.). Reproductivno i spolno zdravlje omladine u BiH - znanje, ponašanje i stavovi, Sarajevo; Istraživanje Prism
- UNHCR (mart 2003.). Obrazovanje djece povratnika u BiH.
- UNHCR (maj 2003.). Status izbjeglica srpske nacionalnosti iz Hrvatske u Bosni i Hercegovini: Izbjeglice ili državljani?
- UNICEF (januar 2000.). Jan Vandemoortele, Apsořbiranje socijalnih šokova, zaštita djece i smanjenje siromaštva: Uloga osnovnih socijalnih usluga (radni materijal osoblja UNICEF-a, evaluacija, serija politike i planiranja br. EPP-00-001).
- UNICEF (2000.). Bosna i Hercegovina, Izvještaj s kraja decenije. Nastavak na državni izvještaj za Svjetski samit za djecu, UNICEF: Sarajevo.
- UNICEF (2000.). Analiza situacije za djecu i žene u BiH.
- UNICEF (2001.). Analiza situacije za djecu i žene u BiH.
- UNICEF (avgust 2002.). Brza procjena i odgovor po pitanju HIV/AIDS-a u pogledu posebno ugrožene omladine u jugoistočnoj Evropi.
- UNICEF (mart - april 2003.). Izvještaj: Proširena godišnja revizija Programa za zemlju koji je izradio UNICEF za Bosnu i Hercegovinu 2002 - 2004, Sarajevo.
- UNICEF (2003.). Djeca bez staranja i djeca pod rizikom institucionalizacije u Bosni i Hercegovini.
- UNICEF, Regionalni izvještaj RAR
- UNICEF i Agencija za statistiku BiH (decembar 2000.). Studija žena i djece po domaćinstvima u BiH.
- UNICEF, IOM (januar 2002.), Pregled HIV/AIDS-a u Jugoistočnoj Evropi. Epidemiološki podaci, ugrožene grupe, odgovor vladinog i nevladinog sektora do januara 2002.
- UNICEF, UNOHCHR, OSCE-ODIHR (2002.). Trgovina ljudima u Jugoistočnoj Evropi.
- UNOHCHR. Nacrt smjernica: Pristup strategijama smanjenja siromaštva sa stanovišta ljudskih prava, <http://www.unhchr.ch/development/povertyfinal.html#added>.
- Vijeće ministara BiH (decembar 2002. godine). Razvojna strategija Bosne i Hercegovine - finalna verzija / Poverty Reduction Strategy Paper in Bosnia and Herzegovina (PRSP) <http://www.bih.prsp.info/knjiga/ZA-WEB/english/index2.htm>.
- Vijeće ministara BiH (decembar 2003. godine). Razvojna strategija Bosne i Hercegovine (drugi nacrt za javnu raspravu) - Profil siromaštva u BiH / Poverty Reduction Strategy Paper in Bosnia and Herzegovina (PRSP)
- Vijeće Evrope (novembar 1999.) Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: Vlast, finansije i uprava, izvještaj Svjetske banke
- Zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, 2000: Statistički bilten br. 26. Zavod za statistiku RS, op. cit.; Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (neobjavljeni podaci)
- Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine, 1999. Reproductivno zdravlje u F BiH.
- WHO. Politika reproductivnog zdravlja u Bosni i Hercegovini (nacrt prijedloga).
- Yemtsov, Ruslan (april 2003.). Prezentacija nalaza iz Izvještaja o procjeni siromaštva u BiH, Svjetska banka.

RAZVOJNI INDIKATORI

2001. godine agencije Ujedinjenih naroda su formirale Radnu grupu za razvojne indikatore, kojom je predsjedavala Svjetska banka, a činili su je svi članovi Tima UN agencija u Bosni i Hercegovini. Koristeći metodologiju za CCA i MDG indikatore, Radna grupa je prikupila sve relevantne razvojne indikatore za BiH. Radna grupa je završila sa radom 2002-te nakon što je napravljena cjelokupna lista indikatora, međunarodno priznate metodologije i dostupnih podataka. Zbog veličine tog dokumenta, u CCA su uključeni samo lista indikatora sa dostupnih podacima.²¹¹

²¹¹ *Kompletan dokument je dostupan u Uredu Rezidentnog koordinатора UN-a, Maršala Tita 48, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, telefon ++387-33-276-841*

A. INDIKATORI KOJI SE UTVRĐUJU NA OSNOVU ZAKLJUČAKA KONFERENCIJA

A. 1. SIROMAŠTVO PROUZROKOVANO NISKIM PRIHODIMA (Mjere siromaštva označene na drugom mjestu na listi, kao što je nehranjenost djece i % stanovništva koje je hronično nehranjeno, trebaju se koristiti u vezi sa indikatorima siromaštva izazvanog niskim prihodima kako bi se odrazila multidimenzionalnost siromaštva)											
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
1.1. Iskorišteniti ekstremno siromaštvo	Od 1990. do 2015 smanjiti za pola broj stanovnika čiji su prihodi manji od 1 dolara na dan (Milenijumsk a Deklaracija)	1.1.1. Postotak stanovništva koje živi ispod granice siromaštva	15,6(2001)	24,8(2001)		19,1(2001)	Izveštaj o humanom razvoju u BiH, 2002. UNDP (1)				
		1.1.2. Indeks razlika u siromaštvu									
		1.1.3. Kvadratni indeks razlika u siromaštvu									
		1.1.4. Gini indeks nejednakosti u prihodima	26,5(2001)	26,8(2001)				(1)			

A. 2. BEZBJEDNA HRANA I ISHRANA													
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari		
2.1. Iskorijeniti glad	Od 1990. do 2015 smanjiti za pola pro- cenat ljudi koji pate od gladi (Milenijumsk a Deklaracija)	Status ishrane djece % djece mlade od pet godina čija je 2.1.1. težina za dob <2standardne devijacije od referentne vrijednosti	5.5% (2000)	2.4% (2000)		4.7% (2000)	Žena i djeca BiH 2000, Rezultati pre- gleda grupa indikatora, UNICEF, BiH Agencija za statistiku (2)			Pregled grupa indikatora treba izvoditi svakih 5 godina			
		2.1.2. visina za dob <2 standardne devijacije od referentne vrijednosti	13,2%(2000)	11,0%(2000)		12,6%(2000)	(2)						
		- % stanovništva ispod mini- malnog nivoa konzumiranja dijetetske energije (uzimanje kalorija u kontekstu balansa krvi):											
		2.2.1. ispod potrošačke korpe siro- mašnih (2,100 Kcal po glavi stanovnika)											
		2.2.2. ispod racionalne potrošačke korpe (2,423 Kcal dnevno po glavi stanovnika)											
		- % prihoda domaćinstva koji se troši na hranu najsiromašnijih											
		2.2.3. najsiromašnji 1. decila											
		2.2.4. najsiromašnji 2. decila											
		2.2.5. prosjek za sve											
		2.2.6. iznos prosječne mjesečne korpe u US\$											

A. 3. a. ZDRAVLJE

POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
3.1. Poboljšana zdravstvena zaštita	Univerzalni pristup primarnoj zdravstvenoj zaštiti (ICPD/WSSD /FWCW)	3.1.1. % populacije sa pristupom uslugama primarne zdravstvene zaštite									

A. 3. b. REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE I ZDRAVLJE MAJKE

POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
3.2. Poboljšano zdravlje majke i smanjena smrtnost majki	Od 1990. do 2015 smanjiti za tri četvrtine smrtnost majki (Milenijumska Deklaracija /WFFC)	3.2.1. udio smrtnosti majki 3.2.2. % rođenja uz pomoć obučanih zdravstvenih radnika 3.2.3. % trudnica koje primaju antenatalnu njegu od strane obučanih osoba	7,88 (2000) 100 98,8	0,0 (2000) 98,6 100		5,05 (2000) 99,6 99,2	(2) (2) (2)				*1*
3.3. Poboljšano reproduktivno zdravlje	Univerzalni pristup sigurnim/pouzdanim kontraceptivnim metodama (ICPD)	- stopa korištenja kontracepcije- postotak žena u starosnoj grupi od 15-49 godina koje koriste: 3.3.1. bilo koji metod 3.3.2. bilo koji tradicionalni metod 3.3.3. bilo koji moderan metod	48,7% (2000) 32,9% (2000) 15,8%(2000)	45,1%(2000) 29,4%(2000) 15,7%(2000)		47,5%(2000) 31,7%(2000) 15,8%(2000)	(2) (2) (2)				

A. 3. c. DJEČIJE ZDRAVLJE													
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari		
3.4. Smanjiti smrtnost djece	Od 1990. do 2015. smanjiti smrtnost djece za dvije trećine smrtnost djece ispod 5 godina [Mile - nijumska Deklaracija /WFFC]	- % djece stare 1 godinu imunizirano:3.4.1. DTP imunizacija (%)	88,8(2000)	88,5(2000)		88,7(2000)	(2)						
		3.4.2. Imunizacija protiv malih boginja (%)	86,2(2000)	71,6(2000)		81,9(2000)	(2)						
		3.4.3. Imunizacija protiv dječje paralize (%)	87,1(2000)	83,8(2000)		86,1(2000)	(2)						
		3.4.4. Imunizacija protiv TBC (%)	92,1(2000)	96,6(2000)		94,0(2000)	(2)						
		- stopa smrtnosti dojenčadi: 3.4.5. ukupno	11,4(2000)	7,26(2000)		9,68(2000)						Indikator izračunat na osnovu podataka iz Statističkog biltena broj 4, 2001, Agencija za statistiku BiH, *1*	
		3.4.6. žene	9,52(2000)	6,69(2000)		8,51(2000)						*1*	
		3.4.7. muškarci	12,45(2000)	7,79(2000)		10,78(2000)						*1*	
		- stopa smrtnosti djece ispod 5 godina: 3.4.8. ukupno	12,73(2000)	8,46(2000)		11,20(2000)							*1*
		3.4.9. žene	10,66(2000)	7,71(2000)		9,61(2000)							*1*
		3.4.10. muškarci	14,67(2000)	9,15(2000)		12,69(2000)							*1*

A. 3. d. HIV/AIDS

POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBiH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
3.5. Smanjenje nivoa HIV/AIDS-a	Do 2015. smanjiti nivoa HIV/AIDS-a za pola i počinjati iskorjenjivanje HIV/AIDS-a (Milenijumska Deklaracija /WFFC)	3.5.1. izračunata stopa pojave HIV-a kod odraslih				1,31 na milion	UNICEF/OM					
		3.5.2. Znanje mladih ljudi o prevenciji HIV/AIDS-a				Čuli za HIV/AIDS 97,5% Znajju za prevenciju 30%	BIH UNICEF MICS				Samo žene	
		3.5.3. Indeks AIDS programa (API)										
		- broj ljudi sa HIV/AIDS-om: 3.5.4. muškarci 3.5.5.žene										
		3.5.6. HIV kod trudnica mladih od 25 godina koje primaju antenatalnu njegu u glavnim gradovima/velikim urbanim sredinama										

A. 4. ZAŠTITA DJECE

POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBiH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
4.1. Smanjenje dječijeg rada	Eliminacija dječijeg rada (WSSD /WFFC)	4.1.1. % djece ispod 15 godina koja rade	16,2(2000)	20,9(2000)		17,7(2000)	(2)				
		4.2.1. Registracija djece pri rođenju	98,1(2000)	99,3(2000)		98,4(2000)	(2)				
4.2. Registracija pri rođenju i djece bez roditeljske skrbi		- Uvjeti života djece /djeca bez roditelja (siročad u domaćinstvu);4.2.2. bez oba roditelja	0,1(2000)	0,0(2000)		0,1(2000)	(2)				
		4.2.3.bez jednog roditelja	3,8(2000)	6,1(2000)		4,5(2000)	(2)				

A. 5. OBRAZLOŽENJE												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod. verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
5.1. Postizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja	Osigurati da do 2015. sva djeca, i dječaci i djevojčice, budu u mogućnosti da završe cijeli tok osnovnog obrazovanja (Milenijumska Deklaracija/WFFC)	- Neto upis u osnovnu školu ili stopa pohađanja: 5.1.1. ukupno	93,7(2000)	94,9(2000)		94,0(2000)	(2)					
		5.1.2. muški	93,0(2000)	94,6(2000)		93,5(2000)	(2)					
		5.1.3. ženski	94,3(2000)	95,2(2000)		94,6(2000)	(2)					
		- % učenika koji su pošli u I razred i stigli do V razreda	98,6(2000)	100(2000)		99,0(2000)	(2)					
		5.1.4. ukupno		100(2000)		98,8(2000)	(2)					
		5.1.5. muški		100(2000)		99,2(2000)	(2)					
		5.1.6. ženski		98,2(2000)		97,9(2000)	(2)					Izračunato iz Žena i djece BiH 2000 Rezultati Pregleda grupe indikatora UNICEF, BiH Agencija za statistiku baza podataka *2*
		- % učenika koji su pošli u I razred i stigli do VIII razreda: 5.1.7. ukupno										
		5.1.8. muški										*2*
		5.1.9. ženski										*2*
5.2. Povećana pismenost odraslih do 2010 smanjena za pola od nivoa 2000 (EFA/WSSD/WCW)	- neto stopa upisa u predškolske ustanove 5.1.10. ukupno	- neto stopa upisa u srednje škole 5.1.11. ukupno										
		- Stopa pismenosti odraslih: 5.2.1. ukupno	95,0(2000)	94,1(2000)		94,6(2000)	(2)					
		5.2.2. muški	98,5(2000)	98,1(2000)		98,4(2000)	(2)					
		5.2.3. ženski	91,5(2000)	90,5(2000)		91,1(2000)	(2)					
		5.2.4. urbane sredine	97,5(2000)	99,2(2000)			(2) Republika Srpska Pregled grupa indikatora 2000, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS.[3]					
		5.2.5. ruralne sredine						(2) [3]				
		- Stopa pismenosti u starosnoj grupi od 15-24 godine 5.2.6. ukupno						(2) [3]				
		5.2.7. muški										
		5.2.8. ženski										

A. 6. GENDER JEDNAKOST I OSNAŽIVANJE ŽENA

POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH (1999/2000)	RS (1999/2000)	Brčko	BiH (1999/2000)	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
6.1. Gender jednakost u obrazovanju	Eliminisati disparitet u osnovnom i srednjem obrazovanju do 2005, a na svim nivoima obrazovanja do 2015 (Milenijumska Deklaracija, WFFC)	6.1.1. Udio djevojčica i dječaka u srednjem obrazovanju	50,77 (1999/2000)	49,47 (1999/2000)		50,33 (1999/2000)					*1*
		6.1.2. Udio pismenih djevojaka u odnosu na muškarce u starosnoj grupi od 15-24 godine		1,005 (1999/2000)		1,001 (1999/2000)					
6.2. Gender jednakost u zapošljavanju	Eliminisati diskriminaciju u zapošljavanju (FWCW)	6.2.1. Udio žena (%) u plaćenom radu u sektorima osim poljoprivrede									
6.3. Političko osnaživanje žena	Jednak pristup političkim institucijama (FWCW)	6.3.1. % mandata koji pripadaju ženama u državnoj vladi, uključujući i parlament	17,4(FBiH Predstavnički Dom 2000)	16,86(RS Narodna skupština)		4,7(BiH Predstavnički dom)	(1)				
		6.3.2. % žena - kandidata									

A.7. ZAPOSŁJAVANJE												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
7.1. Omogućavanje pristupa plaćenom zapošljavanju (WSSD) vanja - puno radno vrijeme	Univerzalni pristup plaćenom zapošljavanju (WSSD)	- Stopa nezaposlenosti: 7.1.1. ukuno	28,5%(Stopa nezaposlenosti u 2001)	27,4%(Stopa nezaposlenosti u 2001)		28,1%(Stopa nezaposlenosti u 2001)	(1)				Stopa nezaposlenosti koja uključuje radnike na čekanju, i radnike čija plata kasni dva mjeseca i više je: 43,6% za BiH, 44,7% za RS, 42,9% za FBiH	
		7.1.2. muški										
		7.1.3. ženski										Mjesečni prosjek broja nezaposlenih u FBiH u 2001. je bio 420.812, od toga 45,34% su žene
		7.1.4. neformalni sektor zapošljavanja kao % od ukupne zaposlenosti	32,64% (2001)	34,40% (2001)		33,28% (2001)	(1)					Osobe koje rade u sivom tržištu radne snage tri ili više mjeseci

A.8. OKOLIŠ												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
8.1. Obezbjediti održivost okoliša	Integrirati principe održivog razvoja u politiku i programe u zemlji i promjena postojećih trendova gubitka prirodnih resursa (Milenijumska deklaracija)	- Zaštita atmosfere:										
		8.1.1. emisije karbon dioksida (po glavi stanovnika)										
		8.1.2. emisije gasova iz staklenika										
		- Očuvanje biološke raznolikosti:										
Do 2015 smanjiti za pola broj ljudi bez pristupa bezbjednoj vodi za piće (Milenijumska deklaracija)	Integrirati principe održivog razvoja u politiku i programe u zemlji i promjena postojećih trendova gubitka prirodnih resursa (Milenijumska deklaracija)	8.1.3. zaštićene zone kao postotak ukupne površine										
		- Borba protiv deforestacije:										
		8.1.4. šumsko područje kao postotak ukupne površine										
		8.1.5. promjene šumskog područja (intenzitet sječe šuma)										
Do 2015 smanjiti za pola broj ljudi bez pristupa bezbjednoj vodi za piće (Milenijumska deklaracija)	Integrirati principe održivog razvoja u politiku i programe u zemlji i promjena postojećih trendova gubitka prirodnih resursa (Milenijumska deklaracija)	8.1.6. Potrošnja metričkih tona goriva na 1 dolar BDP (PPP)										
		- % stanovništva sa (održivim) pristupom bezbjednoj vodi za piće:		99,6(2000)		99,7(2000)	(2), (3)					
		8.1.7. u urbanim sredinama		94,9(2000)		96,2(2000)	(2), (3)					
		8.1.8. u ruralnim područjima		96,5(2000)		97,5(2000)	(2), (3)					
		8.1.9. ukupno	98,1(2000)	96,5(2000)		97,5(2000)	(2), (3)					

A. 9. STAMBENA POLITIKA I KOMUNALNE USLUGE												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBiH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
9.1. Adekvatan smještaj za sve	Obezbeđenje dovoljnog životnog prostora i izbjegavanje prenatrpanosti (HABITAT II)	9.1.1. broj osoba po prostoriji ili prosječna površina po osobi										
			99,0(2000)	97,5(2000)								
9.2. Poboļššan pristup bezbjednoj kanalizaciji	Univerzalni kanalizacioni odvod (WCW/WCS/WSS D/UNCED)	- % stanovništva sa pristupom adekvatnoj kanalizaciji: 9.2.1. u urbanim sredinama 9.2.2. u ruralnim sredinama 9.2.3. ukupno										
			90,2(2000)	76,2(2000)								
			93,5(2000)	83,7(2000)								
A. 10. KONTROLA DROGA I PREVENCIJA KRIMINALA												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBiH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
10.1. Poboļššana kontrola droga	Mjermi rezultati u smanjenju uzgoja, obrade, trgovine i zloupotrebe nezakonitih droga do 2008. (UNAD)	10.1.1. Podruće na kojem se nezakonito uzgaja koka, opijum i kanabis- stabljike kanabisa (komada u 2001) 10.1.2. pljenidba nezakonitih droga (2001)trava kanabisa u kg smola kanabisa u kg heroin u kg narkotici u tabletama (komadi) ekstazi (komadi) 10.1.3. pojava zloupotrebe droga	1981	536	19	2889	Policije oba entiteta, Distrikta Brčko i državna granična služba				DGS je zaplijenila 356	
			210,619 0,055 0,749 0 587	253,966 0,005 0,341 10 1025	3030 0 0,001 0 67	588,615 0,060 1,091 2405 1689	Policije oba entiteta, Brčko Distrikta i DGS			DGS je zaplijenila: 121000 0 0 2395 10		
10.2. Poboļššana prevencija kriminala	Eliminacija/ značajno smanjenje nasilja i kriminala (UNCPTO)	10.2.1. broj teških kaznenih djela na 100.000 stanovnika										

B. INDIKATORI KOJI SE UTVRĐUJU NA OSNOVU KONFERENCIJA I KONVENCIJA O UPRAVI I GRAĐANSKIM I POLITIČKIM PRAVIMA

B.1. MEĐUNARODNO PREUZETE ZAKONSKE OBAVEZE U VEZI SA LJUDSKIM PRAVIMA						
Status ratifikacije, rezervi i obaveza podnošenja izvještaja o primjeni međunarodnih instrumenata za ljudska prava	Potpisana	Ratifikovana	Rezerve	Podnošenje izvještaja		
1.1. Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (1955)	16 juli '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Nije podnesen		
1.2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966)	1 sept '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Nije podnesen		
1.3. Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	1 mart '95	1 jun 1995				
1.4. Drugi opcionii protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima	16 mart '01	16 jun 2001				
1.5. Međunarodna konvencija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966)	2 mart '92 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Nije podnesen		
1.6. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (1979)	1 sept '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Prvi izvještaj CEDAW komitetu u pripremi- treba biti završen do jula 2002		
1.7. Opcioni protokol uz CEDAW (1999)	7 sept '00	Nije ratifikovan				
1.8. Konvencija o zabrani mučenja i drugog okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (1984)	1 sept '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Nije podnesen		
1.9. Konvencija o pravima djeteta (CRC) (1989)	1 sept '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	Prvi izvještaj CRC komitetu pripremljen u decembru 2001 - čeka se dostava Komitetu u Ženevi		
1.10. Opcioni protokol uz CRC o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (2000)	7 sept '00	Nije ratifikovan				
1.11. Opcioni protokol uz CRC o djeci u oružanim sukobima (2000)	7 sept '00	Nije ratifikovan				
1.12. Konvencija o zabrani transnacionalnog kriminala i protokoli (2000)	14 dec '00	U toku		Nije na raspolaganju		
1.13. Konvencija o zaštiti prava radnika migranata	13. dec '96	Pristup				
1.14. Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina	Nije na raspolaganju	24 feb 2000	Nema rezervi			
1.15. Evropska konvencija o ljudskim pravima	24 feb 2002	12 jul 2002	Nema rezervi			
1.16. Konvencija o izbjeglicama (1951) i Protokol (1967)	1 sep. '93 - kroz sukcesiju		Nema rezervi	UNHCR nadgleda implementaciju po članu 35		

B.2. DEMOKRACIJA I UČEŠĆE												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
2.1. Jačanje demokratskih institucija i učešća stanovništva	Slobodni i fer izbori i demokratska uprava (WCHR)	2.1.1. učestalost izbora										
		2.1.2. broj registrovanih birača (%)										
		2.1.3. zakonsko priznanje prava na slobodu izražavanja, udruživanja i okupljanja										
		2.1.4. zakonski mehanizam rješavanja slučajeva kršenja Izbornog zakona										
		2.1.5. izborni rezultati ispoštovani i provedeni										
		2.1.6. etnički sastav izabranih tijela										
2.2. Jačanje univerzalnog i pristupa informisanju	Slobodan pristup neovisnim informacijama	- Mediji										
		2.2.1. % nezavisnih radio/TV stanica										
		2.2.2. % nezavisnih štampanih medija										
		- Pokrivenost zemlje nezavisnim medijima [%]; 2.2.3. geografski										
		2.2.4. prema stanovništvu										

B.3. PROVOĐENJE PRAVDE											
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
3.1. Pravično provođenje pravde	Efikasan zakonski okvir, provođenje zakona, gonjenje, pravna profesija, ter suđenja u skladu sa međunarodnim standardima (WCHR)	3.1.1. zakonsko priznanje garancija za neovisno i nepristrasno sudstvo i pravično suđenje									
		3.1.2. Raspoloživost pravnih lijekova									
		3.1.3. Postojanje zakonske garancije za pretpostavku nevinosti									
		3.1.4. Implementacija odluka Doma za ljudska prava [%]									
		3.1.5. Implementacija preporuka ombudsmena [%]									
		3.1.6. Stopa implementacije imovinskih zakona [%]									
3.2. Poboššan okvir pravnih lijekova	Postojanje zakonskih pravnih lijekova u skladu sa međunarodnim standardima	3.2.1. Zakonsko priznanje prava na sudska sredstva protiv državnih agencija/dužnosika									
		3.2.2. Broj sudskih slučajeva protiv državnih agencija/dužnosika									
		3.2.3. Broj sudskih slučajeva dobijenih protiv državnih agencija/dužnosika									

B. 4. SIGURNOST OSOBA												
POLITIČKI CILJ	CILJ	INDIKATORI	FBiH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari	
4.1. Sloboda i sigurnost osoba	Eliminacija teških kršenja ljudskih prava koja utiču na sigurnost osoba, uključujući mučenje i okrutno, nehumano i degradirajuće postupanje ili kažnjavanje; skraćeni postupak i dobrovoljna egzekucija; nestanak i ropstvo (WCHR)	4.1.1. zakonsko priznavanje zabrane teških kršenja ljudskih prava koja utiču na sigurnost osoba										
		4.1.2. broj sudskih predmeta protiv teških kršenja ljudskih prava koja utiču na sigurnost osoba										
		4.1.3. % dužnosnika koji rade na provođenju zakona koji su obučeni za procedure za prevenciju dobrovoljnih egzekucija, nestanka i mučenja										
		4.1.4. Prijavljeni slučajevi dobrovoljne egzekucije, nestanka ili mučenja										

C. KONTEKSTUALNI INDIKATORI

		INDIKATORI							Komentari	
		FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	
1. Demografska dinamika	1.1. Stopa rasta stanovništva				+8,94% (1950-1959) +6,21% (1960-1969) +6,06% (1970-1979) +2,75% (1980-1989) -7,71% (1990-1999)					Pokazatelj je izračunat iz podataka dostupnih u Statističkom biltenu 2, iz 2001, Agencija za statistiku BiH *4*
	1.2. Očekivana dužina života pri rođenju				0,81	(1)				
	1.3. Neto stopa migracije									
	1.4. Ukupna stopa plodnosti				1,4 po ženi	Statistički bilten 2, iz 2001, Agencija za statistiku BiH				
	1.5. Odnos prosječne nadoknade koju primaju žene u odnosu na muškarce									
	1.6. Gustoća naseljenosti									
C-2. Ekonomija	- Međunarodna saradnja u cilju ubrzanja održivog razvoja: 2.1. Bruto domaći proizvod (BDP) po glavi stanovnika				1255US\$(2001)	(1)				
	2.2. Neto udio investiranja u BDP-u									
	2.3. Iznos izvoza i uvoza kao postotak BDP-a									
	- Finansijski resursi: 2.4. Dug u odnosu na bruto nacionalni proizvod (BNP)									
	- Prijelaz na tehnologiju koja je primjerena okolišni, saradnja i izgradnja kapaciteta: 2.5. uvoz kapitalnih roba									
	2.6. direktne strane investicije (FDI) 2.7 dug/BNP				835.400.000 BAM (1994-2001)	(1)				

INDIKATORI		FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
	2.8 udio proizvodne vrijednosti u BDP-u 2.9 ukupne strane investicije kao procenat BNP 2.10 BDP potrosen na obrazovanje 2.11 Dio nacionalnog troška za zdravstvo izdvojen za lokalnu zdravstvenu zaštitu 2.12 Procenat BNP potrošenog na ukupnu zdravstvenu zaštitu									
C.3. Institucionalni	3.1. Nacionalna strategija održivog razvoja 3.2. Implementacija ratifikovanih međunarodnih sporazuma 3.3. Broj internet pretplatnika na 1000 stanovnika 3.4. Glavne telefonske linije na 1000 stanovnika 3.5. Troškovi istraživanja i razvoja kao % BDP-a 3.6. Ekonomski i ljudski gubitak izazvan prirodnim katastrofama									
C.4. Okoliš	4.1. Proizvodnja industrijskog i čvrstog otpada 4.2. Proizvodnja štetnog otpada 4.3. Proizvodnja radioaktivnog otpada 4.4. Reciklaža otpada i ponovna upotreba									
C.5. Energija	C.5.1. Godišnja potrošnja energije po glavi stanovnika C.5.2. Korištenje energije po jedinici BDP-a (energetski intenzitet) C.5.3. Intenzitet korištenja energije: komercijalni/sekter usluga C.5.4. Intenzitet korištenja energije: proizvodnja C.5.5. Intenzitet korištenja energije: stambeni sektor C.5.6. Intenzitet korištenja energije: transport									

D. TEMATSKI INDIKATORI

Tematski indikatori se na nivou države dodaju u kontekstu tema koje su obuhvaćene zajedničkom procjenom u datoj zemlji; tematski indikatori odražavaju prioritete i potrebe te zemlje. Neki indikatori će se predlagati u novim vodičima.

INDIKATORI		FBIH	RS	Brčko	BiH	Izvor	Metod verifikacije	Pouzdanost	Učestalost praćenja	Komentari
D.1. Izbjeglice i interno raseljene osobe	- Broj izbjeglica: iz Hrvatske iz SRJ	0	19100	377	19477	UNHCR terenski uredi, ministarstva i općinski organi	Registracija kod lokalnih organa UNHCR izbjeglice i procedure utvrđivanja statusa			
	1.1. ukupno	3498	56	0	3554					
	1.2. muški	3498	19156	0	23031					
	1.3. ženski	-	-	-	-					
	- Broj interno raseljenih osoba: 1.4. ukupno	139940	167548	19700	327188	UNHCR terenski uredi, ministarstva i općinski organi	Registracija kod lokalnih organa, PLIP Implementacija Informacija			
	1.5. muški	-	-	-	-					
	1.6. ženski	-	-	-	-					
	- Broj povratnika: 1.7. ukupno	719712	244182	21109	985003	UNHCR terenski uredi, ministarstva i općinski organi	Registracija kod lokalnih organa. Terenski obilasci PLIP implementacija, pružanje pomoći u povratku			
	1.8. muški	-	-	-	-					
	1.9. ženski	-	-	-	-					
D.2. Migracija	1.10 Broj ponovnih povratka u mjesta izbjegništva									
	1.11 Broj novih područja povratka									
	- Neto stopa vanjske migracije 2.1. ukupno									
	2.2. muški									
	2.3. ženski									
	2.4. Migracija prema destinaciji									
	3.1. Broj incidenta vezanih za mine	632	366	33	1031	BHMAC	Istraga	100%	Dnevno	
	3.2. Prosječna starost povrijeđenih od mina	34,98	36,46	34,43	35,47	BHMAC	Istraga	100%	Dnevno	
	3.3. Broj djece (mlađe od 18 god) povrijeđenih od mina	105	48	5	158	BHMAC	Istraga	100%	Dnevno	
	3.4. Prosječna starosna dob djece (mlađe od 18 god) povrijeđenih od mina	13,01	11,81	15,60	13,23	BHMAC	Istraga	100%	Dnevno	
3.5. Broj kopnenih mina	13120	4419	741	18280				70%		
3.6. Minirano zemljište i infrastruktura (kvadratnih metara)	394,8 mil	163,2 mil	13,3 mil	571,3 mil	BHMAC	Ispitivanje	70%	Dnevno		
3.7. % miniranog zemljišta i infrastrukture koja je deminirana	6,73	5,20	12,79	6,12	BHMAC	GPS	100%	Dnevno		

UN BiH

Office of the UN Resident Coordinator

Maršala Tita 48, 71000 Sarajevo, BiH

Tel: (387-33) 276 800

Fax: (387-33) 552 330

www.un.ba